

Rafiq İsmayılov
Gülşən Orucova
Zahid Xəlilov
Dilruba Cəfərova

AZƏRBAYCAN DİLİ

2

Ümumtəhsil məktəblərinin
2-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili
(tədris dili kimi)” fənni üzrə dərslik

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin
15.07.2009-cu il tarixli, 945 №-li əmri ilə
təsdiq edilmişdir.

Bakı – 2016

Rafiq İsmayılov
Gülşən Orucova
Zahid Xəlilov
Dilruba Cəfərova

**AZƏRBAYCAN DİLİ – 2. Ümumtəhsil məktəblərinin 2-ci sinfi
üçün “Azərbaycan dili (tədris dili kimi)” fənni üzrə dərslik.**
Bakı: “Altun kitab”, 2016. 208 səh.

Redaktorlar: *Solmaz Abdullayeva*
Nigar Həbibova

Rəssamlar: *Elçin Cəbbarov*
Şəlalə Rüstəмова
Səidə Eyvazova

Dizayner: *Rəşad Nəbiyev*

Korrektor: *Aqşin Məsimov*

Dərsliklə bağlı rəy, irad və təkliflərin altunkitab2004@gmail.com və derslik@edu.gov.az e-mail ünvanlarına göndərilməsi xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi – 2016

HEYDƏR ƏLİYEV
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Çap için değil

MÜNDƏRİCAT

Mövzular

səhifələr

1-ci bölmə. DƏYƏRLƏRİMİZ

9-32

● Bilik günü <i>Səs və hərflər</i>	10-12
● Bayraqlar	13-14
● Üçrəngli bayraq <i>Sait və samit səslər</i>	15-16
● Əbədi məşəl <i>Heca</i>	17-18
● Vətən	19-20
● Rənglərin anası <i>Sözün sətirdən-sətrə keçirilməsi</i>	21-23
● Novruz bayramı	24
● Azərbaycan əlifbası <i>Lüğətdən istifadə</i>	25-26
● Qədim xalça	27
● Çahargah əfsanəsi	28-31
● Ümumiləşdirici təkrar	32

2-ci bölmə. AİLƏ

33-56

● Üç bacı	34
● İki alma <i>Sözlərin deyilişi və yazılışı</i>	35-36
● Şam	37
● Parkda hadisə <i>O, yoxsa a?</i>	38-39
● Sehrli torba <i>Ayılə, yoxsa ailə?</i>	40-43
● Yaşıl fincan <i>Məllim, yoxsa müəllim?</i>	44-45
● Dostum Lətif <i>Ocaq, yoxsa ocaq?</i>	46-47
● Nə daha yaxşıdır <i>Nöqsan, yoxsa nöqsan?</i>	48-49
● Bağban və oğulları	50-51
● İsti ana qucağında <i>"K" samitinin tələffüzü</i>	52-53
● Üç ana, üç oğul	54-55
● Ümumiləşdirici təkrar	56

3-cü bölmə. SİNFİMİZİN UŞAQLARI

57-82

● Kitab <i>Söz və onun mənası</i>	58-59
● Mehriban səma	60
● Dilarə <i>Ad bildirən sözlər</i>	61-62
● Xoşbəxtlik nədir	63-66
● Müəllim <i>-lar, -lər – çoxluq bildirən hissəcik</i>	67-68
● İki güzgü	69-71
● İki uşaq	72
● Kompüter oyunu <i>Ad bildirən bəzi sözlərin böyük hərflə yazılışı</i>	73-75
● Elan	76
● Sehrli söz	77-81
● Ümumiləşdirici təkrar	82

4-cü bölmə. HEYVANLAR VƏ QUŞLAR

83-108

● Ayı və şir	84
● Heyvanlar necə qorunurlar <i>Əlamət bildirən sözlər</i>	85-86
● Şir və siçan	87
● Dəvələr	88-89
● Quşlar	90-91
● Qayğıkeş valideynlər <i>Hərəkət bildirən sözlər</i>	92-93
● Qazlar	94-96
● Siçanla qurbağanın dostluğu	97
● Qurbağalar	98
● Quyruq nəyə gərəkdir	99
● Fillər	100
● Xilaskar it	101
● Papaqçı və meymunlar	102-104
● Dovşanın adı	105-106
● Adsız mətn	107
● Ümumiləşdirici təkrar	108

5-ci bölmə. YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR

109-136

● Təzə il	110-111
● Rəhmli küçük <i>Mürəkkəb sözlər</i>	112-114
● Kim islandı yağışda	115-116
● Yalançı tülkü	117-118
● Şəhidlər xiyabanı	119
● Zarafat	120-122
● Xocalı faciəsi	123
● Meşə kralı	124-125
● İki gonbul və dovşan	126-127
● Nicat və Dəcəl	128-130
● Kəpənək və qaranquş	131
● Kobud	132
● Lovğa	133
● Dostlar səfərdə	134-135
● Ümumiləşdirici təkrar	136

6-cı bölmə. TƏBİƏTİN SİRLƏRİ

137-158

● Ana Təbiətin uşaqlara məktubu	138
● Günəbaxan. Ayabaxan	139
● İpəkqurdu <i>Söz birləşməsi</i>	140-141
● Hörümçəklər <i>Cümlə</i>	142-143
● Qızıl nədir	144
● Çayın gileyi	145
● Qarışqalar	146-147
● Günəş və bulud	148
● Arı	149
● Bal arısının ailəsi	150
● Kəpənəklər	151
● Qaranquşlar	152
● Güllərdən göyçək Çiçək	153

● Cırcırma	154
● Əqrəb və qurbağa	155
● Torpağın nağılı	156
● Odunçunun səhvi	157
● Ümumiləşdirici təkrar	158

7-ci bölmə. SÖZ SƏNƏTİMİZ

159-180

● Tapmacalar	160-161
● Sanamalar	162
● Nitq etiketləri	163
● Xaqani <i>Cümlənin növləri</i>	164-166
● Oyunlar	167
● Atalar sözləri <i>Cümlənin sonunda durğu işarələri</i>	168-169
● Laylalar	170-171
● Tülkü və dəvə	172-173
● Molla yolda	174
● Yanıltmaclar	175
● Göyərçin	176-177
● Bayatılar	178
● Janrlar	179
● Ümumiləşdirici təkrar	180

8-ci bölmə. NAĞILLAR ALƏMİNDƏ

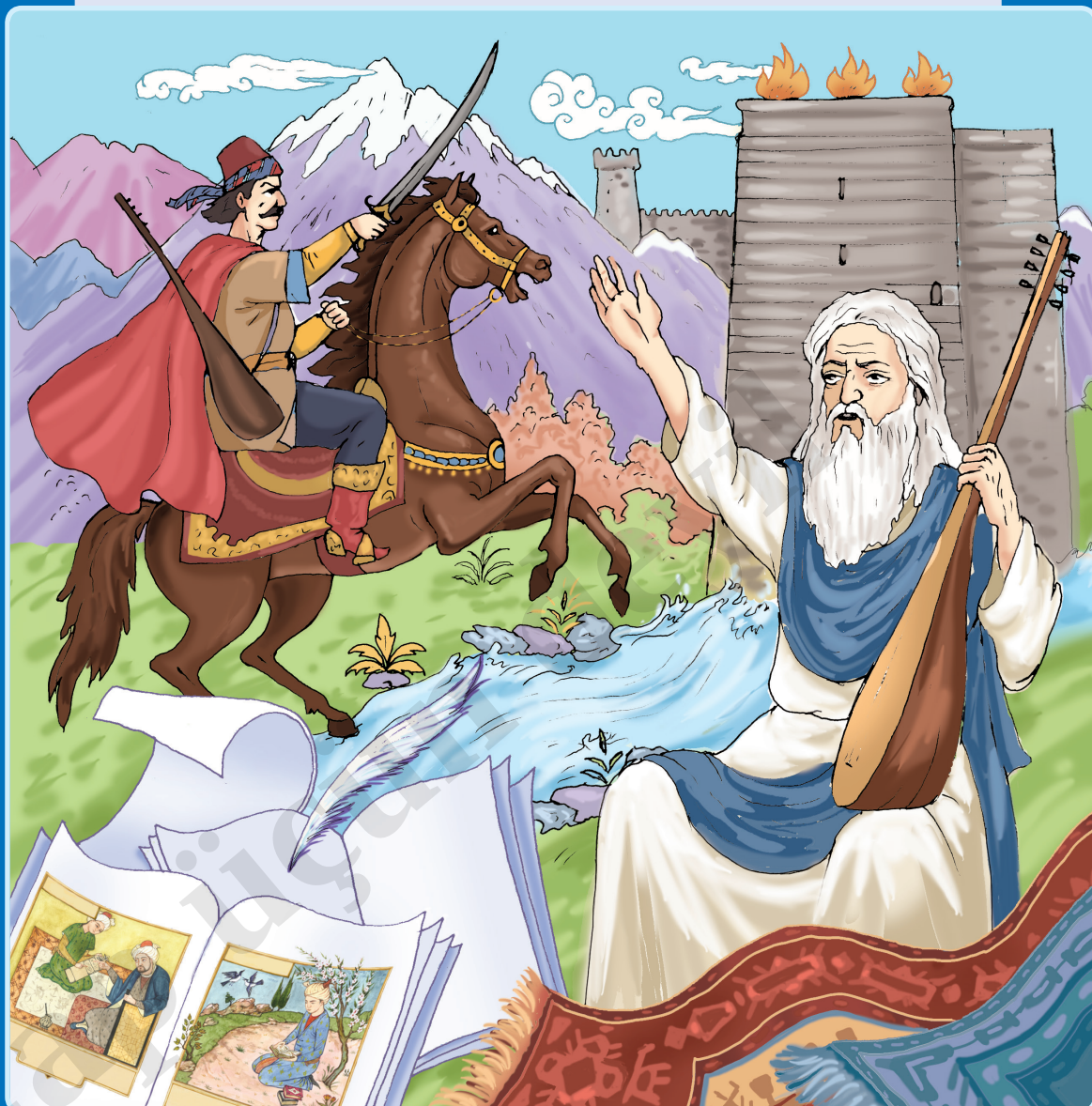
181-207

● Balaca Əhməd	182-185
● İki ayı balası	186-187
● Cıgal sərçə	188-189
● Az danış, çox iş gör	190-191
● Əkinçi və canavar	192-193
● Cırtıdan	194-199
● Yalançı çoban	200-201
● Babanın nağılı	202-203
● Ümumiləşdirici təkrar	204
● Yekun qiymətləndirmə	205-207

1-ci

BÖLMƏ

DƏYƏRLƏRİMİZ

BİLİK GÜNÜ

Ölkəmizdə dərslər hər il sentyabrın 15-də başlanır. Prezident İlham Əliyevin fərmanı ilə bu gün Bilik Günü kimi qeyd olunur. Həmin gün bütün məktəblər qapılarını uşaqların üzünə açır.

Biliyə yiyələnmək üçün çox çalışmaq lazımdır. Bu zəhmət hədəf getmir. Qazandığımız biliklər həyatda bizə hər zaman gərəkdir.

Budur, biz artıq ikinci sinifdə oxuyuruq. Ötən bir ildə xeyli bilik qazanmışıq. Əvvəl bacarmadığımız işlərin öhdəsindən indi gələ bilirik. Qarşıda bizi daha uca bilik zirvələri gözləyir. Məktəb zəngin bir bilik xəzinəsidir! Biz bu xəzinənin sahibi olacağıq.

Rəfiq İsmayılov

Sözlük

Fərman – dövlət başçısının verdiyi qərar

Söz ehtiyatı

- 1 Mətnə altından xətt çəkilmiş cümləni izah et.
- 2 *Fərman, zirvə, zəngin, bilik* sözlərini cümlədə işlət.

3 Əksmənalı sözləri müəyyən et.

uca	kasıb
xeyli	sonra
zəngin	alçaq
əvvəl	az

Şifahi nitq

4 Mətnə hansı suala cavab var?

- A) Məktəbli forması necə olmalıdır?
- B) Azərbaycanda dərslər nə vaxt başlanır?
- C) Uşaqlar neçə yaşından məktəbə gedirlər?

5 Cümlələri tamamla.

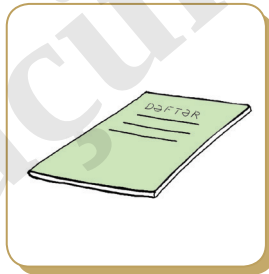
- 1. Bilikli adamlara hər yerdə hörmət edirlər, çünki ...
- 2. Müəllim əməyinə yüksək qiymət verilir, çünki ...
- 3. Hər birimiz yaxşı oxumağa çalışmalıyıq, çünki ...

6 Öyrənməyin vacibliyindən bəhs olunan atalar sözünü seç.

- A) Bir əldə iki qarpız tutmaq olmaz.
- B) Əyri oturaq, düz danışaq.
- C) Bilməmək eyib deyil, soruşmamaq eyibdir.

Dil qaydaları

7 Şəkillərdə gördüyün əşyaların adını de. Tərkibində ən az və ən çox səs olan şəkil adları hansılardır?

QAYDALAR

SƏS və HƏRF

Sözlər səslərin birləşməsindən yaranır. Məsələn, *zirvə* sözündə beş səs var:

z, i, r, v, ə

Danışıq səslərini yazıda hərflərlə işarə edirlər. Səsləri deyirik və eşidirik, hərfləri isə yazırıq və görürük.

- 8 Hansı saitləri aşağıdakı samitlərin arasına qoyduqda söz yaranar?

y...d, b...l, t...y, d...n, t...r

- 9 “Sə...ət” sözündə nöqtələrin yerinə hansı hərf yazılmalıdır ki:

- 1) “zənbil” sözü ilə yaxınmənalı söz yaransın?
- 2) “peşə” sözü ilə yaxınmənalı söz yaransın?

- 10 *Gün, şən, həyat, boy* sözlərində yalnız bir hərfi dəyişməklə yeni sözlər yarat.

- 11 Adları elə düz ki, onların baş hərflərindən “kitab” sözü alınsın.

Adil, Babək, İlqar, Kazım, Tofiq

- 12 Sözlərin əvvəlinə hər dəfə bir hərf əlavə etməklə yeni sözlər yarat və dəftərinə yaz. Mötərizədə verilmiş hərflərdən istifadə et.

Nümunə: *un, yun, oyun, qoyun.*

ər (ə, k, s), at (o, y), ək (ə, l, b)

BAYRAQLAR

Bayrağın yaranmasının tarixi qədimdir. Əvvəllər bayraqları gəmilərdə qaldırırdılar. Limana yan alan gəmi öz bayrağını dorağacından asırdı. Şəhər əhalisi gəminin sahibini bayrağından tanıyırdı.

Bayraqdan döyüşlərdə də istifadə edirdilər. Qoşunlar üz-üzə gələndə bayraq qaldırırdılar ki, bir-birini tanısinlar. Bayrağı ən cəsur döyüşçü aparırdı. Ona bayraqdar deyirdilər. Bayraqdarı düşməndən qoruyurdular. Çünki bayrağın yerə düşməsi ordunun məğlub olması demək idi. Bəzən döyüşən tərəflərdən biri ağ bayraq qaldırırdı. Bununla da həmin tərəf bildirirdi ki, təslim olmaq və ya danışıqlar aparmaq istəyir.

Zaman keçdikcə bayraqlar xalqların, dövlətlərin **simvoluna** çevrildi. Bu gün dünyada hər bir dövlətin öz bayrağı var. Bu bayraqlar rənginə və üstündəki nişanlara görə fərqlənir. Müxtəlif görüşlərdə, idman yarışlarında da bayraq qaldırılır. Bununla da hər bir iştirakçının hansı ölkədən olduğu bilinir.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Liman – gəmilərin sahilə yan aldığı yer

Dorağacı – gəminin ortasında dikəldilən uzun dirək

Söz ehtiyatı

1 Mətnə göy rənglə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) döyüş

B) qələbə

C) rəmz

2 Cədvəli dəftərinə çək və tamamla.

Söz	Yaxınmənalı sözlər	Əksmənalı sözlər
qədim		
əvvəl		
cəsur		
qaldırmaq		

Şüurlu oxu

3 Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Nə üçün gəmilərdə bayraq qaldırırdılar?
- B) Döyüşlərdə bayraqdarı niyə qoruyurdular?
- C) Azərbaycanda ən hündür bayraq harada yerləşir?

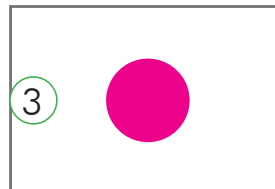
Şifahi nitq

4 Mətnə əsasən cədvəli doldur.

Bilirdim	Öyrəndim

5 Verilmiş məlumatları oxu və bayraqların kimə məxsus olduğunu tap.

- Yaponiyanı “Gündoğar ölkə” adlandırırlar.
- Ağcaqayın yarpağı Kanadanın simvoludur.
- Aypara rəmzindən ilk dəfə Türkiyə bayrağında istifadə edilib.
- Dəniz quldurlarının qara bayrağı hamını vahiməyə salırdı.

ÜÇRƏNGLİ BAYRAQ

Bu üçrəngli bayrağım
Gözümün işığıdır.
Azadlıq yağışından
Doğan göy qurşağıdır.
Üstündəki ay-ulduz
Gəlir mənim xoşuma.
Ay üzüyə bənzəyir,
Ulduz onun qaşına.
Üçrəngli bayraq bizə
Təsəllidir, dayaqdır,
Yolumuzun üstünə
İşıq saçan mayakdır.

Rəfiq Yusifoğlu

Sözlük

Mayak – gəmilərə yol göstərmək üçün siqnal işığı olan hündür qüllə

Söz ehtiyatı

- 1 Altından xətt çəkilmiş “qaş” sözü mətndə hansı mənada işlənmişdir?

Şifahi nitq

- 2 Cümlələri izah et.

1. Bayraq mənim gözümün işığıdır.
2. Bu bayraq azadlıq yağışından yaranıb.
3. Bayraq yolumuza mayak kimi işıq saçır.

- 3 Azərbaycan bayrağındakı rəng və nişanların mənalarını araşdır.

Dil qaydaları

- 4 “Göy” sözünü tələffüz edərkən hansı səsi asanlıqla uzatmaq olar?

QAYDALAR

SAİT VƏ SAMİT SƏSLƏR

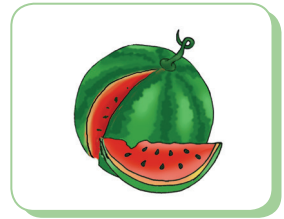
Danışıq səsləri iki cür olur: saitlər və samitlər. Sait səsləri tələffüz zamanı asanlıqla uzatmaq olar.

Azərbaycan əlifbasındakı 32 hərfdən 9-u sait səsi, 23-ü isə samit səsi ifadə edir.

Saitlər: *a, ı, o, u, e, ə, i, ö, ü.*

Samitlər: *b, c, ç, d, f, g, ğ, h, x, j, k, q, l, m, n, p, r, s, ş, t, v, y, z.*

- 5 Hansı şəkil adları saitlə, hansıları samitlə başlayır?

- 6 Samitləri dəyişərək yeni sözlər yarat.

Nümunə: mələk – kələk, fələk

şəhər, bağ, xala

- 7 Verilmiş söz sırasında hər dəfə bir hərf dəyişməklə yeni sözlər yaranıb. Hər sözdə dəyişən səsin növünü müəyyən et.

dağ – daş – diş – duş – quş – qaş – baş – bal

İndi isə “xal” sözündə hər dəfə bir hərf dəyişməklə yeni sözlər yarat. Dəyişən səsin növünü müəyyən et.

- 8 Hansı sözlərdə saitlərin sayı samitlərdən çoxdur?

qəhrəman, işıq, ifadə, üzük, vətən,

ənənə, ulduz, azad, iradə

ƏBƏDİ MƏŞƏL

Əhmədin babası Digah kəndində yaşayır. Bu kənd Bakının yaxınlığındadır. Balaca Əhməd tez-tez babasıgilə qonaq gəlir. Bir dəfə babası onu yaxındakı təpələrə gəzməyə apardı. Onlar “Yanardağ” deyilən yerə gəlib çıxdılar. Burada yerdən alov çıxırdı.

Bunu gören Əhməd babasından soruşdu:

– Baba, bu yeri kim yandırıb?

Baba gülümsədi:

– Heç kim, bala. Yerin altından çıxan qaz öz-özünə alışıb yanır. Elə buna görə də Azərbaycan “Odlar yurdu” deyirlər.

Əhməd bir az düşünüb dedi:

– Baba, atam məni Şəhidlər xiyabanına aparmışdı. Mən orada da alov gördüm. Oradan da qaz çıxır?

– Oğlum, o məşəl Vətən uğrunda həlak olanların xatirəsinə alovlanır. Əbədi məşəli insanlar heç vaxt sönməyə qoymurlar. Onun həmişə yanması qəhrəmanlarımızın xatirəsinin yaddaşlarda daim yaşamasına işarədir.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

1 Azərbaycanca niyə “Odlar yurdu” deyirlər?

Dil qaydaları

2 Cümlədəki sözləri hecalara ayırmaqla tələffüz et.

Yanardağda yerdən alov çıxırdı.

Bu cümlədəki sözlərdə elə heca varmı ki, orada:

- sait olmasın?
- iki sait olsun?
- iki samit olsun?
- samit olmasın?

QAYDALAR

HECA

Heca tələffüz zamanı sözün asanlıqla bölünən hissəsidir: **çar-pa-yı**. Hər hecada mütləq bir sait səs olur. Məsələn, **şəhər** sözündə iki heca var: **şə-hər**. Birinci hecada bir sait (ə), bir samit (ş), ikinci hecada bir sait (ə), iki samit (h, r) var.

Bəzən hecada heç samit səs olmur. Məsələn, **ana** sözünün birinci hecasında yalnız bir sait səs (a) var: **a-na**.

3 Dəftərində cədvəl qur. Verilmiş sözləri birhecalı, ikihecalı, üçhecalı sözlərə ayıraraq yaz.

*dost, balıq, darçın, nəhayət, marş, çəhrayı, akvarel,
fokus, tunc, fotoqraf, mayak, bənd, kenquru, bel, acı*

4 Hecaları düzgün ardıcılıqla desən, sözlər yaranar.

Nümunə. tab – na – xa – ki ki-tab-xa-na

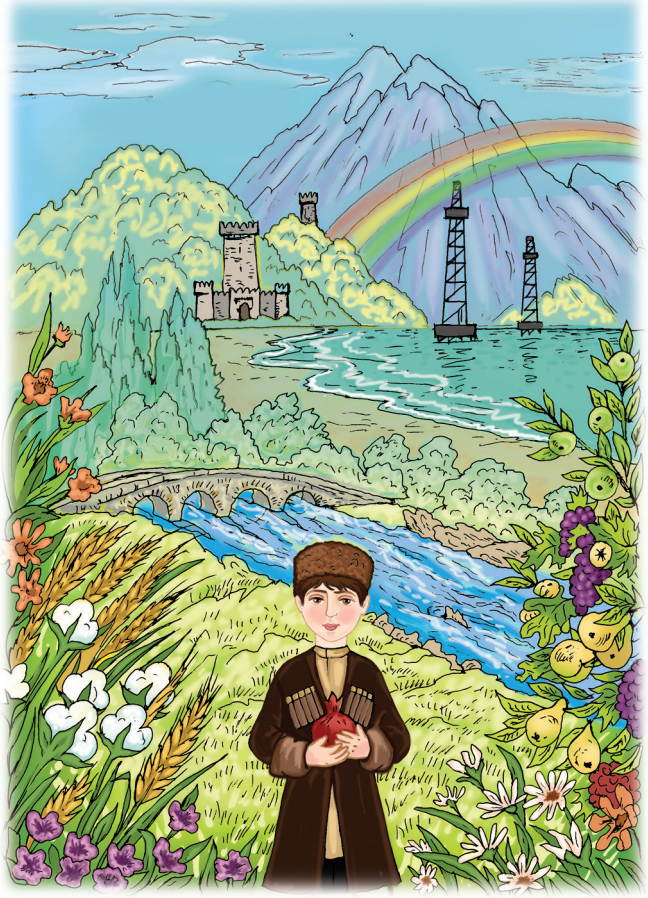
mo – av – bil – to

yu – so – cu – du

kə – kər – lə – tən

VƏTƏN

Ey Vətən, ana Vətən,
Heyranam sana, Vətən!
Dupduru göllərin var,
Yamyaşıl çöllərin var.
Dağların baş-başadır,
Düzlərin tamaşadır.
Dərələrin dərinidir,
Yaylaqların sərinidir.
Nə gözəldir qucağın,
Doğma odun-ocağın!
Kəndlərin gül-çiçəkdir,
Şəhərlərin göyçəkdir.
Sakitdir gen düzlərin,
Coşqundur dənizlərin.
Sən dünyanın gözüsen,
Taleyimin özüsen.
Sevirəm bayrağını,
Öpürəm torpağını!

Əhməd Cəmil

Söz ehtiyatı

1 Əksmənalı sözləri müəyyən et.

vətən	yad
doğma	çirkin
dərin	qürbət
göyçək	dayaz

2 Hansı söz həm ad, həm əlamət, həm də hərəkət bildirir?

A) dağ

B) dərə

C) düz

Şüurlu oxu

- 3 Şeirin məzmununu 5 cümlə ilə ifadə et.
1. Vətənimin gözəlliyinə heyranam.
 2. ...
 3. ...
 4. ...
 5. Bayrağıma və doğma torpağıma hörmətlə yanaşıram.
- 4 “Vətən” dedikdə ilk növbədə nə haqda düşünürsən?
- 5 “Əbədi məşəl” hekayəsi ilə “Vətən” şeirinin məzmununda hansı oxşar və fərqli cəhətlər var?

Şifahi nitq

- 6 “Şəhərlərin göyçəkdir” ifadəsində “göyçəkdir” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar? Şair burada niyə məhz “göyçəkdir” sözünü işlətmişdir?

Dil qaydaları

- 7 Verilmiş sözləri hecalara ayıraraq dəftərinə yaz.
- vətən, tamaşa, yaylaq, doğma, şəhər, təbiət, dünya*
- 8 Nöqtələrin yerində hansı sözlər olmalıdır?

duru	dupduru
yaşıl	yamyaşıl
düz	
qara	
sarı	

RƏNGLƏRİN ANASI

Necə oldusa, uşaqlar arasında rənglərdən söhbət düşdü. Biri yaşılı, digəri mavini, o birisi qırmızını təriflədi. Sarını, göyü bəyənənlər də az olmadı. Nə isə... Mübahisə çox uzandı. Nəhayət, uşaqlar qoca bağbanın yanına getdilər.

– Baba, ən yaxşı rəng hansıdır? – deyə ondan soruşdular.

Bağban fikrə getdi. Nəhayət, sözə başladı:

– Balalarım, hər rəngin öz yeri, öz gözəlliyi var. Ancaq mənə qalsa, rənglərin ən gözəli qarıdır.

Uşaqlar təəccübləndilər:

– Necə, necə?

Baba gülümsündü:

– Bu qara torpağı görürsünüzmü? Onun sehri köksündə nə rəngdə istəsən gül-çiçək bitir. Elə buna görə də qara bütün rənglərin anasıdır.

Rafiq Yusifoğlu

Sözlük

Köks – sinə

Şüurlu oxu

1 Hansı fikir mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Hər rəngin öz gözəlliyi var.
- B) Rənglərin də yaxşısı, pisi olur.
- C) Torpağa sevgi ilə yanaşmaq lazımdır.

2 Hansı rənglərin adları bitki adından götürülmüşdür?

şabalıdı, palıdı, qızılı, narıncı, gümüşü, bənövşəyi, qırmızı

3 Nöqtələrin yerinə hansı sözlər uyğun gəlir?

I	II
qırmızı – çəhrayı	Qıpqırmızı qızardı.
qara – boz	... qaraldı.
göy – ...	Gömgöy ...

4 Rəng adları hansı əşya adlarına uyğun gəlir?

mavi	limon
qırmızı	xiyar
sarı	səma
yaşıl	qar
bənövşəyi	pomidor
ağ	badımcan

Dil qaydaları

5 Hansı sözlər hecalara düzgün, hansılar səhv ayrılıb?

uş-aqlar	müb-a-hisə
bö-yük	pən-cə-rə
rəng-lər	tə-əc-cüb
mehr-i-ban	hə-yəc-an

- 6 “Rənglərin anası” mətninin birinci abzasındakı sözləri hecalara ayırmaqla dəftərinə yaz. Hecasında bir sait olan sözlərin altından xətt çək.

QAYDALAR

SÖZÜN SƏTİRDƏN-SƏTRƏ KEÇİRİLMƏSİ

Yazıda söz sətirin sonuna yerləşməyəndə onun bir hissəsi yeni sətərə keçirilir. Bu zaman sözün əvvəlki hissəsinin sonunda defis (-) işarəsi qoyulur. Söz sətirdən-sətərə heca bölgüsünə görə keçirilir. Məsələn:

Ana içəri girib dedi ki, çöldə bərk yağış yağır.

Bir saيتدən ibarət hecanı sətirin axırında saxlamaq və ya yeni sətərə keçirmək olmaz:

~~a-ilə~~

ai-lə

~~təbi-i~~

tə-bii

- 7 Verilmiş sözləri sətirdən-sətərə keçirilmə qaydasına uyğun yaz.

Yanardağ, qonaq, abidə, şəhidlər, qəhrəman, bədi

- 8 “Etibar” sözünü sətirdən-sətərə necə keçirmək olar?

A) e-ti-bar

B) eti-bar

C) et-ib-ar

- 9 Mətnə hansı sözlər sətirdən-sətərə düzgün keçirilməyib?

Bir dəfə pişik siçanı aldatmaq fikrinə düşdü. Ona dedi ki, yuvandan çıxıb o biri yuvaya girsən, sənə istədiyin yeməyi verərəm. Siçan fikirləşdi ki, asan bir işdən ötrü bu qədər hədiyyə verilirsə, burada bir kələk var. Ona görə də hiyləyə aldanmadı.

NOVRUZ BAYRAMI

Novruz bayramı ərəfəsində biz yaz tətilinə çıxdıq. Mən atamla kəndə, nənəmgilə getdim. Kənddəki dostlarım mənim gəlişimə çox sevindilər. Tahir dedi:

– Dünən ilaxır çərşənbəsi idi. Heyif ki, burada yox idin. Eybi yox, bayram axşamı bir yerdə yaxşıca əylənərik.

Martin 20-si gəlib çatdı. Bütün həyətlərdə uşaqlar tonqal qalamışdılar.

Tahir məni bir kənara çəkib dedi:

– Get evdən bir torba gətir. Aygüngilin qapısına torba ataq.

Mən utana-utana dedim:

– Yaxşı deyil axı... Birdən görərlər.

– Görsünlər də. Burda nə var ki?! Adətimiz belədir. Özü də Aygünün anası, bilirsən, nə qoğal bişirir!

Biz Aygüngilin qapısı ağzına torba qoyub gizləndik. Aygünün anası qapını açıb torbanı götürdü. Bir azdan qayıdıb şirniyyatla dolu torbanı həmin yerə qoydu.

Biz sevincək torbanı götürüb dostlarımızın yanına qaçdıq. Qoğal, doğrudan da, çox dadlı idi. Amma paxlava nənəmin paxlavasına çatmazdı.

Mən Novruz bayramını çox sevirəm, çünki bu bayramda hamı gülürüz, mehriban olur, hətta küssülülər də barışırlar.

Gülşən Orucova

Şüurlu oxu

1 Mətnə Novruzla bağlı hansı adətdən danışılır?

- A) tonqal üstündən tullanmaq
- B) yumurta döyükdürmək
- C) qapıya torba atmaq

2 “İlaxır çərşənbəsi” ifadəsinin mənasını araşdır.

AZƏRBAYCAN ƏLİFBASI

Qədimdə insanlar yazı bilmirdilər. **1** Sonra hər danışığ səsini bir hərflə işarə etdilər. Bu hərflərin köməyi ilə sözlər, cümlələr yazmağa başladılar. Beləliklə, əlifba, yəni hərflər toplusu yarandı. Əlifba yarandıqdan sonra ilk **kitaplar** nəşr olunmağa başladı.

Müasir Azərbaycan əlifbası latın qrafikalı əlifba adlanır. **2** Lakin hər xalqın dilində özünəməxsus səslər və bu səslərə uyğun hərflər var. Ona görə də xalqlar müxtəlif əlifbalardan istifadə edirlər.

Azərbaycanda hər il avqustun 1-i Azərbaycan Əlifbası və Azərbaycan Dili Günü kimi qeyd edilir. **3**

Sözlük

Öndər – başçı, lider

Şüurlu oxu

1 Aşağıdakı cümlələrin mətndəki mavi boşluqlara uyğunluğunu müəyyən et.

1. Ulu öndər Heydər Əliyev 2001-ci ildə bu barədə xüsusi fərman imzalamışdır.
2. Onlar fikirlərini bir-birinə danışmaqla çatdırırdılar.
3. Dünyanın bir çox xalqları qədim latın əlifbasından istifadə edir.

2 “Azərbaycan əlifbası” mətnində hansı suala cavab var?

- A) Əlifbamızda neçə hərf var?
- B) Dünyada ilk əlifba harada yaranıb?
- C) Əlifbalar niyə fərqlidir?

Araşdırma

3 Müəllimin köməyi ilə ana dilimizdə və öyrəndiyin xarici dildə olan fərqli səsləri müqayisə et.

Dil qaydaları

- 4 “Azərbaycan əlifbası” mətnində qırmızı rənglə yazılmış sözdə hansı səhvə yol verilib?

QAYDALAR

LÜĞƏTDƏN İSTİFADƏ

Sözlərin düzgün yazılışını və mənasını bilmək üçün lüğətlərdən istifadə edilir.

Sözlərin düzgün **yazılışını** göstərən lüğət **orfoqrafiya lüğəti**, sözlərin **mənalarını** göstərən lüğət isə **izahlı lüğət** adlanır.

Lüğətlərdə sözlər əlifba sırası ilə düzülür. Bu isə lazım olan sözü tez tapmağa kömək edir.

- 5 Lüğətdə “xala” sözündən sonra hansı söz gələ bilər?
A) bibi B) xalça C) dayı
- 6 Aşağıdakı sözlərin yazılışını lüğət vasitəsilə dəqiqləşdir.
əhənk, **yoxsa** əhəng xahiş, **yoxsa** xayiş
açar, **yoxsa** haçar morux, **yoxsa** moruq
sahat, **yoxsa** saat qəşəng, **yoxsa** qəşənk
axıllı, **yoxsa** ağıllı kainat, **yoxsa** kayinat
- 7 Verilmiş sözlərin düzgün yazılışını lüğətin köməyi ilə müəyyən et və cədvəlin müvafiq xanalarında yaz.

Sözün tələffüzü	Sözün yazılışı
armut	
kanfet	
doşan	
məksət	

- 8 Aşağıdakı adları dəftərində əlifba sırası ilə yaz.
Kəmalə, Nərinə, Nərimin, Nərimin, Nərimin, Nərimin, Nərimin

QƏDİM XALÇA

Gülər birinci sinfi bitirəndə nənəsi ona bir xalça bağışladı. Balaca qız nə-nəsinə təşəkkür etsə də, bu hədiyyəyə çox da sevinmədi. Çünki xalça köhnə idi. Gülər onu öz otağına yaraşdırmırdı. Nənə bunu hiss edib nəvəsinə xalçanın tarixini danışdı:

“Bu xalçanı nənəmin nənəsi toxuyub. Onun adı Sayalı idi. Şuşanın ən mahir xalçaçılarından sayılırdı. Evləri də xalqımızın böyük şairi Xurşidbanu Natəvanın qonşuluğunda idi. Şuşada Natəvanı hamı “Xan qızı” deyər çağırırdı.

Bir gün Sayalı həyətdə hana qurub xalça toxumağa hazırlaşır. Bu zaman Xan qızı onu görüb yanına gəlir. Hanadakı əlvan rəngli iplərə baxıb heyran olur. Qız utana-utana deyir:

- Bu boyalar dağlarımızın çiçəklərindən, otlarından hazırlanıb.
- Çox gözəldir. Gəl mən bir naxış çəkim. Onu xalçaya sal.

Hə, Gülər bala, onu da deyim ki, Xan qızı tək cə şair deyildi, həm də yaxşı rəssam idi. Xalçada gördüyün bu naxışları o çəkib. Odur ki, qızım, bu xalça doğma Şuşamızdan, gözəl şairimiz Natəvandan yadigardır”.

Bu söhbətdən sonra Gülər evlərinə gələn qonaqlara xalçanın tarixini danışaraq qürurla deyir:

- Onu nənəmin nənəsinin nənəsi toxuyub.

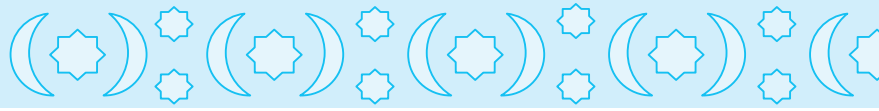
Dilruba Cəfərova

Sözlük

Hana – xalça toxumaq üçün dəzgah

Araşdırma

- Evinizdəki qədim əşyaların tarixçəsini öyrənib danışın.

ÇAARGAH ƏFSANƏSİ

(əfsanə)

1-ci hissə

Qədim zamanlarda bir musiqiçi yaşayırdı. Onun mahnıları dillər əzbəri idi. Camaat bu nəğməkarı çox sevirdi, çünki o öz nəğmələri ilə adamların sevincinə də, kədərinə də şərik olurdu.

Bir gün ölkənin padşahı musiqiçini yanına çağırıdırıb dedi:

– Deyirlər, sən çox mahir ifaçısan. Bundan sonra mənim sarayımda yaşayacaqsan. Mənim şərəfimə mahnılar bəstələyəcəksən. Dediklərimi eləsən, qızıl içində üzəcəksən, heç nəyə ehtiyacın olmayacaq.

Padşah gözləyirdi ki, musiqiçi ona təşəkkür edib əllərindən öpəcək. Ancaq gözlədiyi kimi olmadı. Nəğməkar vüqarla dedi:

– Padşah sağ olsun, mən xalqımdan aralı düşsəm, musiqi bəstələyə bilmərəm.

Padşah bu sözlərdən qəzəbləndi. Əmr etdi ki, musiqiçini zindana salsınlar.

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı ifadələri müəyyən et.

1 qızıl içində üzmək

A bölüşmək

2 qərq olmaq

B zəngin yaşamaq

3 şərik olmaq

C batmaq

Şüurlu oxu

2 Musiqiçi haqqında hansı sözləri işlətmək olar?

*məğrur, yaltaq, istedadlı, qorxaq, vüqarlı,
hiyləgər, vətənpərvər, ikiüzlü*

3 Səncə, musiqiçi padşahın hansı xahişini yerinə yetirərdi?

A) "Sabah qonşu ölkənin padşahı bizə qonaq gələcək.

Onun şərəfinə bir mahnı yaz".

B) "Qonşu ölkənin padşahı bizimlə müharibəyə başlayıb.

Əsgərlərimizi döyüşə ruhlandıran mahnılar yaz".

2-ci hissə

Musiqçinin etibarlı dostları var idi. Onlar sözü bir yerə qoydular ki, nəğməkarı zindandan xilas etsinlər. Dostlar keşikçini aldadıb gecənin bir yarısı musiqiçini qaçırdılar.

Bu zaman şəhərin yaxınlığından bir karvan keçirdi. Dostlar karvanbaşının yanına getdilər. Xahiş etdilər ki, musiqiçini karvanla başqa ölkəyə aparsın.

Karvan bir neçə gün səhra ilə yol getdi. Karvanbaşı gənc olduğundan karvan yolu azdı. Dəvələr hey gedir, ancaq karvan mənzil başına çatmırdı. Günəş qumu od kimi qızdırırdı. Dəvələrin boynundan asılmış zıncırovlar səhranın sükutunu pozurdu.

Adamların suyu, yeməyi qurtarmış, dəvələr taqətdən düşmüşdü. Yolçular artıq hər şeydən əllərini üzmüşdülər.

Düşün və cavab ver

4 Dəvənin boynundan niyə zıncırov asırlar? Fikrini əsaslandır.

3-cü hissə

Musiqiçi karvanbaşıya yaxınlaşıb dedi:

– Belə getsə, dəvələr bu səhrada yığılıb qalacaqlar. İcazə ver, onların zıncırovlarını dəyişim.

Karvanbaşı bu sözlərə təəccüblənsə də, icazə verdi.

Musiqiçi dəvələrin zıncırovlarını dəyişdi. Bəzilərini tarım, bəzilərini boş bağladı. Bir neçə dəvənin boynundan zıncırovu açıb başqalarına ikisini asdı.

Karvan yoluna davam etdi. Bu zaman zıncırovların səmindən ecazkar bir musiqi yarandı, sanki ətraf aləm canlandı. Dəvələr musiqinin ahənginə uyğun olaraq gümrah yeriməyə başladılar.

Yolçular musiqinin təsirindən susuzluğu unudular.

Bir müddətdən sonra karvan mənzil başına çatdı. Bu musiqi isə dildən-dilə düşüb “Çahargah” adı ilə məşhurlaşdı.

Söz ehtiyatı

- 5 “Sözü bir yerə qoymaq” nə deməkdir?
- 6 “Mənzil başı” ifadəsini izah et.
- 7 Əlamət bildirən sözlər əsərin hansı qəhrəmanlarına uyğun gəlir?

təcrübəsiz

zalım

istedadlı

sadiq

musiqiçi

karvanbaşı

dostlar

padşah

Şifahi nitq

- 8 Əfsanədə baş verən hadisələrin düzgün ardıcılığını tap və oxu.
- A) Dostlar musiqiçini zindandan xilas etdilər.
- B) Musiqiçi zıncırovların səсindən gözəl bir musiqi yaratdı.
- C) Padşah musiqiçiyə əmr etdi ki, onun şərəfinə mahnı bəstələsin.
- Ç) Karvan yolu azdı.
- D) Musiqiçini zindana saldılar.

Şüurlu oxu

- 9 Mətnin hissələrini məzmunu uyğun başlıqla adlandır.
- 10 Mətnin hansı hissələri musiqiçinin istedadlı olduğunu göstərir?

Düşün və cavab ver

- 11 Sən dövlət başçısı olsa idin, istedadlı sənətkarlar – musiqilər, rəssamlar, şairlər üçün nə edərdin?

- 1 Verilmiş sözləri nöqtələrin yerinə əlavə et və cümlələri dəftərinə köçür.

liman, mayak, fərman, hana

1. Nənə xalça toxumaq üçün yeni ... aldı.
2. Prezidentin imzaladığı ... hamının ürəyindən oldu.
3. Gəmi sahilə yaxınlaşmaq üçün rahat ... axtarırdı.
4. Yüksəklikdə quraşdırılmış ... on saniyədən bir yanıb-sönürdü.

- 2 Hansı atalar sözündə müəllimə hörmətdən bəhs olunur?

- A) Ağıl yaşda deyil, başdadır.
- B) Ustadına kəc baxanın gözlərinə qan damar.
- C) Çox yaşayan çox bilməz, çox gəzən çox bilər.

- 3 Hansı cümlələr doğru, hansılar yanlışdır?

- Mən eşitdiyim hərfləri bir-bir təkrar etdim.
- Müəllim bizə səslərin düzgün tələffüzünü öyrətdi.
- Tural sözdəki səslərdən birini səhv yazmışdı.
- Kiçik qardaşım bu hərfi deməyə çətinlik çəkir.
- Mən lövhədə yazılmış hərfləri pis görürdüm.

- 4 Nöqtələrin yerinə hərflər əlavə edib dəftərə yaz. Bu səslərin sait, yoxsa samit olduğunu müəyyənləşdir. *mək...əb, ağ...c, k...mək, pey...ənd, t...lkü, dəf...ər, qar...a, pen...ək, m...əllim, sü...bül*

- 5 Azərbaycanın şəhər adlarını əlifba sırasına uyğun düz.

Gəncə, Bakı, Sumqayıt, Naxçıvan, Mingəçevir

- 6 Hansı sözlərdə hecaların biri yalnız bir səsdən ibarətdir?

ana, səs, etibar, xoşbəxt, işarə, bərəkət, səadət, ümid, aypara

- 7 Sözlərin sətirdən-sətərə keçirilmə variantlarını dəftərinə yaz.

mehriban, məktəbli, ağıllı, sözəbaxan, məsuliyyətli

2-ci

BÖLMƏ

AİLƏ

ÜÇ BACI

Ana qızları ilə bazara getmişdi. Onlar bir dükanın qarşısında dayandılar. Ana dedi:

– Saçıma daramağa bir daraq alım.

Qızlar tez dilləndilər:

– Üç balaca daraq da bizə al.

Ana dedi:

– Darağımı, güzgümü qoymağa bir çanta alım.

Qızlar dedilər:

– Üç dənə balacasını da bizə al.

Ana dedi:

– Döşəməni silməyə bir şotka alım.

Qızların heç birindən səs çıxmadı.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

- 1 Ana şotka almaq istəyəndə qızlar niyə susdular?
- 2 Ananın qızları haqqında nə demək olar?
A) lovğadırlar
B) tənbəldirlər
C) dəcəldirlər
- 3 Sən hansı ev işlərində anana kömək edirsən?
- 4 “Üç bacı” mətninə nitq etikətləri artırmaqla mətn qur və danış.

Dil qaydaları

- 5 “Daraq” sözünün sonunda hansı səs tələffüz olunur?

İKİ ALMA

Tofiq riyaziyyat dəftərini anasına göstərib soruşdu:

– Anacan, gör məsələni düz həll eləmişəm?

Ana onun dəftərinə baxıb dedi:

– Yox, oğlum, səhvdir, iki alma çatmır. Yaxşı fikirləş, yoxsa pis qiymət alarsan.

Səhər ana Tofiqi məktəbə, Sevdanı bağçaya yola salanda hərəsinə bir qırmızı alma verdi.

Axşam dərsdən qayıdanda Tofiq anasına dedi:

– Anacan, səhər sən mənə bir alma vermişdin. Ancaq məktəbdə çantanı açanda gördüm ki, orada iki alma var. Bu necə ola bilər?

Birdən Sevdə dilləndi:

– O biri almanı çantaya mən qoymuşdum.

Ana təəccüblə soruşdu:

– Niyə, qızım, sən ki almanı çox xoşlayırsan?

– Xoşlayıram. Amma almanı verməsəydim, Tofiq pis qiymət alardı axı!

Ana ilə Tofiq bir-birinin üzünə baxıb gülüşdülər. Sonra ana Sevdanı qucağına alıb öpdü və dedi:

– Ay mənim mehriban, qayğıkeş qızım!

İsa Hümmətov

Şüurlu oxu

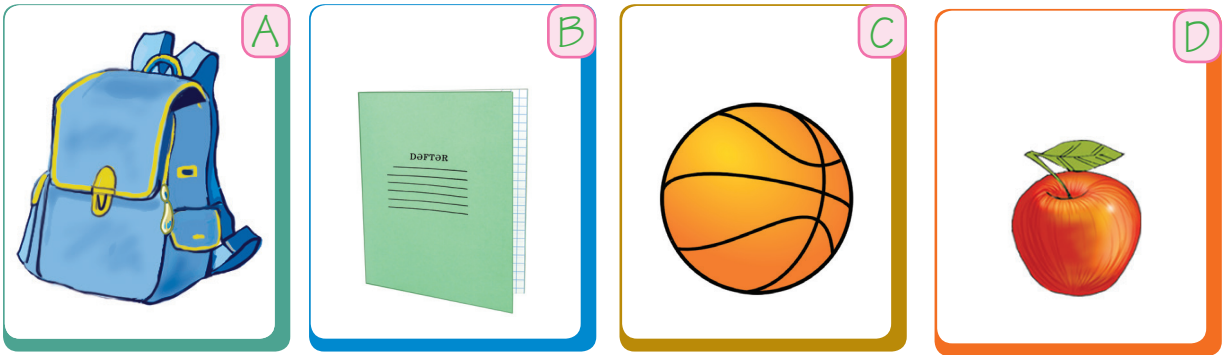
1 Mətnlə şəkil arasında hansı uyğunsuzluq var?

2 Cümlələri tamamla.

- Bacısı öz almasını Tofiqin çantasına qoymuşdu, çünki ...
- Ana ilə Tofiq Sevdanın sözlərinə güldülər, çünki ...
- Ana Sevdanı mehriban, qayğıkeş adlandırdı, çünki ...

3 Hansı şəkil mətnin məzmunu ilə bağlı deyil?

Dil qaydaları

4 Hansı sözdə “ğ” samiti “x” kimi tələffüz olunur?

- A) oğlum B) bağça C) qayğıkeş

QAYDALAR

SÖZLƏRİN DEYİLİŞİ VƏ YAZILIŞI

Elə sözlər var ki, yazılışı və tələffüzü bir-birindən fərqlənir. Məsələn, biz “bitki” yazırıq, amma “bitgi” deyirik.

Belə sözləri yazıldığı kimi demək və ya deyildiyi kimi yazmaq olmaz.

5 Lüğətdən istifadə etməklə buraxılmış hərfləri tap və sözləri dəftərinə köçür.

bula..., pəhl...van, çəki..., qayma..., tufən..., k...mpot

6 Verilmiş sözlərin düzgün yazılışını müəyyənləşdir və onları cümlədə işlət.

doşan, pələnk, bayrax, isdi, tiyatır

7 Hansı sütunlarda sözlər səhv yazılıb?

1	2	3	4
ehtiyat düşpərə camahat	təyyarə aşpaz dovğa	səyahət qəhrəman həyəcan	tokqa qarmax kiprik

ŞAM

Şam şekli çəkib
Kiçik Yasəmən,
Qoydu qarşıma,
Dedi: – Görürsən?!

Söylədim: – Şamın
Qəşəngdir, qəşəng.
Ancaq sən onu
Yana-yana çek.

Düşünüb bir az
Dedi Yasəmən:
– Qorxuram vərəq
Alışa birdən.

Mir Sabir

Düşün və cavab ver

- 1 “Şam” şeiri ilə aşağıda verilmiş şeirin məzmunundakı oxşarlığı izah et.

HASARDAKI QUŞLAR

T...başır tapıb bir az,
Həyətə çıxdı Solmaz.
Tax...a hasarın üstə
Quş çekdi dəstə-dəstə.
Bir azdan göy tutuldu,
Yağış yağdı o qədər...
Hasarın üstədən daha
Quşlar uçub getdilər.

Zahid Xəlil

Dil qaydaları

- 2 Göy rənglə verilmiş sözlərdə nöqtələrin yerinə hansı hərflər yazılmalıdır?

A) a, t

B) ə, t

C) a, d

PARKDA HADİSƏ

Vasif dərslərini hazırlayanda kiçik qardaşı Toğrul həmişə ona mane olurdu, **1**. Ancaq Toğrulla oynamaq Vasif üçün maraqsız idi.

Bir dəfə Toğrul yenə Vasifə yaxınlaşanda qardaşı onun üstünə qışqırdı. Əlindəki dəftərlə onu vurdu. Toğrul ağladı. Bunu gören atası başını buladı.

Ertəsi gün Vasif atası ilə parka gəzməyə çıxmışdı. Parkdakı skamyada oturub söhbət edirdilər. Onların yanında, otluqda yekə bir it uzanmışdı. Birdən balaca bir it hürə-hürə ona yaxınlaşdı.

Uzanmış it tənbel-tənbel başını çevirib ona baxdı, **2**. Balaca it hürə-hürə onun dörd tərəfinə fırlanırdı. **Bəzən** hətta pəncəsini onun quyruğuna, belinə toxundururdu. Yekə it isə tərپənmək bilmirdi ki, bilmirdi. Hərdən balaca it çox yaxınlaşanda iri pəncəsi ilə onu ehmalca kənara itələyirdi.

Vasif atasına dedi:

– Bu boyda it balaca bir itin şiltaqlığına necə dözüür? Axı istəsə, bir pəncəsi ilə onu əzə bilər.

– Elədir, oğlum, ancaq böyüklər və güclülər kiçiklərə və zəiflərə qarşı həmişə dözümlü olmalıdırlar. Sən də çalışmalısən ki, öz kiçik qardaşınla mehriban rəftar edəsən. Axı 3, hələ çox şeyi başa düşmür.

Atasının bu sözləri Vasifə Toğrulla kobud davranmağını xatırlatdı. 4, qərara gəldi ki, bu gündən qardaşı ilə mehriban olsun.

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

- 1 Göy rənglə verilmiş sözlərə yaxınmənalı və əksmənalı sözlər tap.

Şüurlu oxu

- 2 Mətndəki boşluqların yerinə işlənəcək ifadələrin ardıcılığını müəyyən et.

- A) ancaq yerindən tərpənmədi
B) o, balacadır
C) O, çox utandı
Ç) onunla oynamaq istəyirdi

Dil qaydaları

- 3 Hansı sözdə “o” saiti fərqli tələffüz olunur?

- A) kartof B) komandır C) qoğal

QAYDALAR

O, YOXS A?

Bəzi sözlərdə “o” saiti danışığda “a” kimi tələffüz olunur. Məsələn:

konsert yazırıq, *kansert* deyirik.

- 4 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

kosm...navt, p...rovoz, k...nfet, sam...var,
p...midor, k...llektiv, z...vod, şok...lad

SEHRLİ TORBA

1-ci hissə

Səməd kənddə ən nadinc oğlan idi. Onun əlindən hamı tənə gəlmişdi. Bir adam yox idi ki, Səməd haqqında yaxşı söz desin.

Bir gün Eldar baba onu yanına çağırıb dedi:

– Səməd, istəyirsən, elə edim ki, heç kim səni danlamasın?

– Heç kim? Heç vaxt? – deyə Səməd təəccübləndi. – Əlbəttə, istəyirəm.

– Onda bir şərtim var. Bu kisəni görürsən? Gərək onu xırda daşlarla doldurasan. Kisə dolandan sonra nə istəsən, edə bilərsən. Söz verirəm ki, heç kim səni danlamayacaq.

– Elə bu? Doğru deyirsən? Mən razı! Ver torbanı.

– Hə, lap yadımdan çıxmışdı. Sən bu kisəyə o vaxt daş ata bilərsən ki, bir xeyirxah iş görəsən. Birinə yaxşılıq etdin – bir daş, kömək etdin – bir daş. Ta kisə dolana qədər. Razısan?

Səməd bir az düşünüb razılaşdı. Baba kisəni həyətdəki ağacın budağından asdı.

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, Eldar baba Səmədi aldadır, yoxsa doğru deyir?
- 2 Səmədin yerinə olsa idin, bundan sonra nə edərdin?
- 3 Sən müəllifin yerinə olsa idin, hekayəni necə davam etdirərdin?

2-ci hissə

Günlər keçir, Səməd hər gün kəndi dolaşır, biri üçün odun yarır, başqasına su daşıyır, yaşıllara kömək edir və hər yaxşı əməlindən sonra kisəyə daş atırdı. Hər dəfə də torbanın içinə baxır, səbirsizliklə onun dolmasını gözləyirdi.

Beləliklə, bir ay ötüb-keçdi. Bir gün Səməd gördü ki, kisə artıq dolub.

O, sevinclə babasının yanına gəlib dedi:

- Baba, mən sən deyəni elədim. İndi nə istəsəm, edə bilərəm?
- Əlbəttə!
- Məni heç kim danlamaz ki?
- Yox, mənim balam, daha səni heç kim danlamayacaq.

Düşün və cavab ver

4 Səncə, Səməd bundan sonra pis əməllərinə qayıdacaqmı?

3-cü hissə

Səməd sevincək həyətdən çıxdı. O, arxayın idi ki, indi onun qarşısını heç bir **man...ə** kəsə bilməz.

Qonşuluqda Telli xala əyilib aşmış taxta çəpəri düzəldirdi. Səməd qaça-qaça gəlib çəpərə bir təpik vurmaq istəyirdi ki, birdən dayandı:

– Qoy bu gün də Telli xalaya kömək edim, sabahdan istədiyimi edərim, – deyə fikirləşdi.

Beləcə, günlər keçdi. Amma Səməd bir daha nadinclik edə bilmədi. İndi kənddə heç kim onu danlamır.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

5 Doğrudanmı, Eldar babanın torbası sehrli idi? Əgər belə deyilsə, səncə, Səmədin xasiyyətini dəyişdirən nə oldu?

Söz ehtiyatı

6 Əksmənalı sözləri müəyyənləşdir.

tənbəl	axmaq
tərif	qorxaq
cəsur	işgüzar
ağıllı	tənqid

Dil qaydaları

7 Lüğətdən istifadə edərək mətnə göy rənglə verilmiş sözün düzgün yazılışını müəyyənləşdir.

- A) maniyə B) maneyə C) maneə

QAYDALAR

AYİLƏ, YOXS AİLƏ?

Sözdə iki sait yanaşı gələndə də çox vaxt həmin söz deyil-diyi kimi yazılmır. Bəzən bu iki saitin arasında bir samit tələffüz olunur. Məsələn:

ailə yazırıq, *ayılə* deyirik.

8 Hansı sözün tələffüzündə iki saitin arasına “y” samiti əlavə olunur?

- A) müalicə B) təbiət C) sual

9 Cümlədə hansı söz səhv yazılıb? Həmin sözü düzgün yazmaqla cümləni dəftərinə köçür.

Bu gün məktəbimizin stadionunda futbol yarışı keçiriləcək.

10 Mətnə işlənmiş aşağıdakı sözləri cədvəl üzrə qruplaşdır.

xeyirxah, danlamayacaq, yaşlılar, çəpər, sevinclə, səbirsizliklə, nadinc, təngə, təəccüblənmək, əlbəttə

İkihecalı sözlər	Üçhecalı sözlər	Beşhecalı sözlər

YAŞIL FİNCAN

Bir dəfə ana evə gələndə gördü ki, onun sevimli yaşıl fincanı sınıb. Evdə isə təkçə Murad, bir də Məstan adlı pişik var idi.

Ana soruşdu:

– Fincanı kim sındırıb?

Murad çiyinlərini çəkdi.

– Aha, deməli, Məstan sındırıb, – deyə ana hirsələnib Məstani çölə çıxartdı və qapını örtüdü.

– Ana, çöl soyuqdur axı, Məstan üşüyər, – Murad dilləndi.

– Eybi yoxdur, qoy başa düşsün ki, qabları sındırmaq olmaz.

Ana öz işi ilə məşğul oldu, pişiyi də, Muradı da unutdu. Bir azdan gördü ki, pişik evdə gəzir, amma Murad yoxdur. Aydındır ki, pişiyi evə Murad buraxmışdı. Ana onu xeyli axtardı, tapa bilmədi. Axırda qapını açıb çölə çıxdı. Murad bayırda idi. Soyuqdan tir-tir əsirdi.

– Sən burada neyləyirsən? – deyə ana həyəcanla Muraddan soruşdu.

Murad başını aşağı salıb titrəyə-titrəyə dedi:

– Ana, fincanı mən sındırmışam.

Lev Tolstoyun eyniadlı hekayəsinin motivləri əsasında

Sözlük

Etiraf etmək – öz səhvini boynuna almaq

Şifahi nitq

- 1 Mətni davam etdir. Səncə, Muradın etirafından sonra ana ona nə dedi?

Şüurlu oxu

- 2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlmir?
- A) Yalançının şahidi yanında olar.
B) Yalanın ömrü az olar.
C) Yalançı özünün düşmənidir.
- 3 Cümlələri tamamla.
1. Murad anasından həqiqəti gizlətdi, çünki ...
2. Ana elə bildi ki, fincanı Məstan sındırıb, ona görə də ...
3. ..., ona görə də Murad özünü cəzalandırdı.

Dil qaydaları

- 4 Hansı sözlərdə yanaşı işlənmiş saitlərdən biri deyilmir?
müəssisə, sual, daimi, müasir, okean

QAYDALAR

MƏLLİM, YOXSA MÜƏLLİM?

Bəzi sözlərdə yanaşı gələn saitlərdən biri tələffüz olunmur.
Məsələn:

müəllim yazırıq, *məllim* deyirik.

- 5 Hansı sözlərdə saitlərdən biri tələffüz olunmur?
təəccüb, dairə, səadət, bədii, müəllif, suiti, müraciət
- 6 Aşağıdakı sözləri cədvəl üzrə qruplaşdır.
təbii, radio, müavin, xain, müdafiə, məişət, təqaüd

Sözlər	Hərflərin sayı	Səslərin sayı

DOSTUM LƏTİF

Mən Bakıdakı 158 nömrəli məktəbin 2-ci sinfində oxuyuram. Sinifdə ən yaxın dostum Lətifdir. Əvvəllər Lətifgilin ailəsi Gədəbəyin Poladlı kəndində yaşayırmış. Amma iki il bundan əvvəl onlar Bakıya köçüblər. İndi bizim qonşumuzdurlar. Lətifin atası Eyvaz əmi mühəndisdir, neft şirkətində işləyir. Anası Çiçək xala isə məktəbimizdə kitabxanaçıdır. Lətifin qardaşı Toğrul da bizim məktəbdə, 4-cü sinifdə oxuyur.

Mənim nənəm Lətfi çox istəyir. Eşidəndə ki Lətif bilik yarışmasında birinci yerə çıxıb, nənəmin ona hörməti daha da artdı. Bir dəfə Lətif bizə gələndə nənəm ona dedi:

– Yaxşı oxuyan uşaqlar gözümün işığıdır. De görüm, ad günün nə vaxtdır? Bu qoca nənən sənə qəşəng bir hədiyyə alsın.

Lətif bir az qızardı. Sonra yavaşca dedi:

– Mənim ad günüm Respublika Gününə təsadüf edir. Ona görə də bizim evdə ikiqat bayram olur.

Nənəm gülümsünüb dedi:

– Təki bütün balalarımız sən kimi tərbiyəli, ağıllı olsun. Oğlum, bir de görüm, sən öz adının mənasını bilirsən?

Lətif bir az düşünüb cavab verdi:

– Yox, amma bilirəm ki, atam mənə öz atasının adını qoyub. Ona da vaxtilə babasının adını qoyublar. Elə soyadımız da həmin ulu babamın adı ilə bağlıdır. Qardaşıma da ana babamın adını qoyublar. Deyirlər, belə yaxşıdır.

– Düz deyirlər, bala, nəsilə adlar yaşamalıdır. Həm də sən adının gözəl mənası var: xoş, mülayim, – deyə nənəm Lətifin başını sığalladı.

Rəfiq İsmayılov

Sözlük

Mühəndis – texnikanın hər hansı sahəsi üzrə ali təhsil almış mütəxəssis

Şüurlu oxu

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Lətif 3-cü sinifdə oxuyur.	😊	☹️
Lətifin adı ata babasının adı ilə eynidir.	😊	☹️
Eyvaz əmi neft şirkətində mühasib işləyir.	😊	☹️
Lətifin ana babasının adı Toğruldur.	😊	☹️
Çiçək xala məktəbdə kitabxanaçıdır.	😊	☹️
Lətifin qardaşının adı Toğruldur.	😊	☹️
Toğrul 4-cü sinifdə oxuyur.	😊	☹️

2 Araşdırma. Soykökünü araşdır. Baba və nənələrin haqqında mümkün qədər çox məlumat topla.

Dil qaydaları

3 Mətnədən seçilmiş bəzi sözlər aşağıda tələffüz formasında verilib. Həmin sözlərin yazılışı və tələffüzü arasındakı fərqi müəyyən et.

uşax, qəşənk, soyat, kənt, məktəp, respublika

QAYDALAR

OCAX, YOXSA OCAQ?

Sözün sonunda gələn samitlər çox zaman deyildi ki kimi yazılmır. Məsələn:

ocaq yazırıq, *ocax* deyirik.

4 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

dör..., pola..., dara..., armu..., qana..., öyü...,
bulu..., buda..., qona..., nəhən..., palı...

NƏ DAHA YAXŞIDIR

Balaca bir qız anasına sual verməyi çox sevirdi:

– Ana, hansı daha yaxşıdır: alma, yoxsa armud? Qızılgül, yoxsa çobanyastığı? Su, yoxsa şirə?..

Ana böyük səbirlə cavab verirdi, amma suallar getdikcə çoxalır, ananın səbri tükənirdi. Axı necə demək olar, hansı yaxşıdır: top, yoxsa gəlincik?

Bir dəfə qız yenə soruşdu:

– Ana, mahnı yaxşıdır, yoxsa nağıl?

Ana dedi:

– Əvvəl sən mənə de görüm, səma yaxşıdır, yoxsa günəş? Sonra mən sənə sualına cavab verərəm.

Qız çox düşündü. Açıq səmaya da baxdı, parlaq günəşə də. Hər ikisi gözəl, bir-birindən ayrılmaz idi. Ona görə də heç nə deyə bilmədi.

Bundan sonra qız daha soruşmurdu ki, nə yaxşıdır. Soruşurdu ki, nağılı niyə sevirlər? Mahnının nəyi yaxşıdır? Ana da böyük həvəslə onun suallarına cavab verirdi.

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

- 1 Nümunəyə əsasən nöqtələrin yerinə sözlər əlavə et və verilmiş cədvəli dəftərinde tamamla.

Sözlər	Məna qrupu
nağıl, mahnı, şeir	əsər
qızılgül, çobanyastığı, ...	...
su, şirə, ...	...
top, gəlincik, ...	...

2 Hekayədən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

- A) Hər sualın bir cavabı var.
- B) Hər bir sualın cavabını kitablarda axtarmaq lazımdır.
- C) Hər şeyin öz gözəlliyi var.

3 “Sehrli torba” və “Yaşıl fincan” hekayələrinin baş qəhrəmanlarını müqayisə et. Onlardan hər birinin yaxşı və pis cəhətlərini göstər.

4 Hansı sözlərdə yanaşı işlənmiş samitlərdən biri səhv yazılıb? yaxşı, seçgi, şafdalı, təmbəl, əxlaq, dokquz, oğlan, pambıq

QAYDALAR

NÖKSAN, YOXSAN NÖQSAN?

Sözdə samitlər yanaşı gələndə çox vaxt onlardan biri fərqli tələffüz olunur. Məsələn:

nöqsan yazırıq, *nöksan* deyirik.

5 Lüğətdən istifadə etməklə buraxılmış hərfləri tap və sözləri dəftərinə köçür.

sa...qal, rə...qasə, to...qa, sa...qız,
a...bar, aya...qabı, həf...ə, tüs...ü, tax...a

6 Cümlələri köçür. Nöqtələrin yerinə uyğun gələn hərfi yaz.

1. Səbuhi də bizim dəs...əyə qoşuldu.
2. Od çərşə...bəşində tonqal qalayırlar.
3. Günəş işıq saçsa da, hava şax...alı idi.
4. Mə...sədimiz yaxşı oxuyub gələcəkdə Vətənə xidmət etməkdir.

BAĞBAN VƏ OĞULLARI

(rəvayət)

1-ci hissə

Bir bağbanın üç oğlu var idi. Bağban nə qədər çalışırdısa, oğlanlarını zəhmətə **alışdırma bilmirdi**. Özü də nə vaxt idi ki, xəstələnmişdi. Ona görə də bağı əkib-becərən yox idi. Uşaqlar bağa yaxın durmurdular.

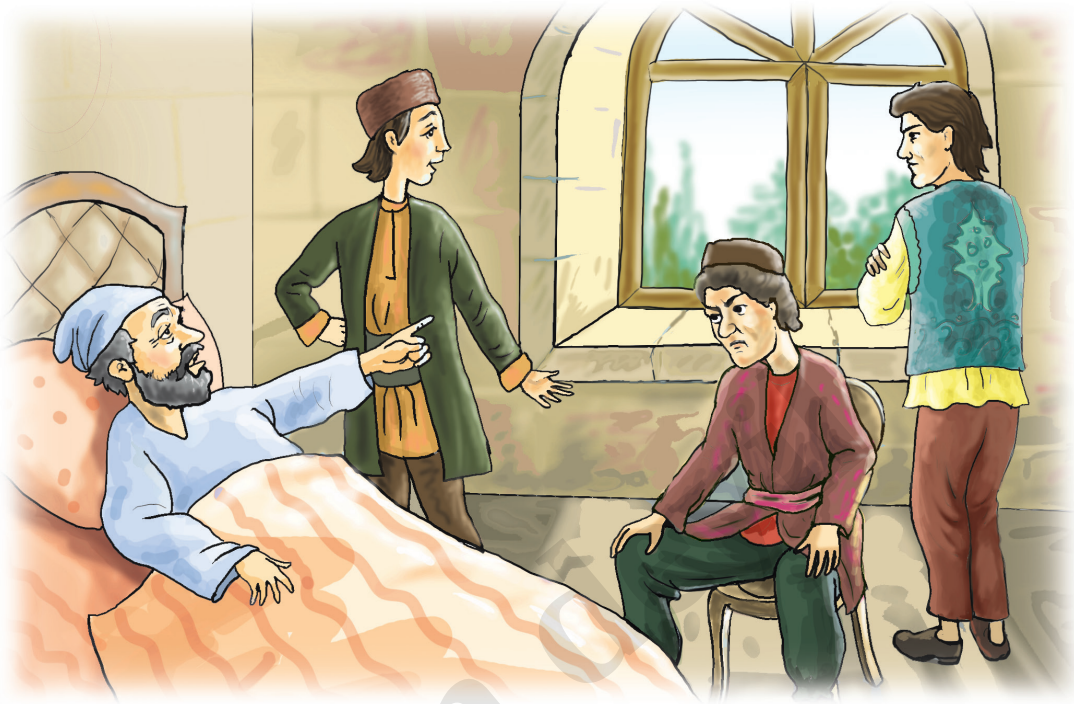
Bir gün bağban övladlarını çağıraraq dedi:

– Mən bu bağı sizə vəsiyyət edirəm.

Oğlanlar üz-gözlərini turşutdular. Bağban sözünə davam etdi:

– Bu bağda bir **dəfinə** basdırılıb. Ancaq bağın harasında olduğunu deməyəcəyəm. Özünüz qazıb taparsınız.

Bunu deyib bağban **dünyadan köçdü**.

Söz ehtiyatı

1 Göy rənglə verilmiş sözləri hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

Alışdırma bilmirdi:

- A) yandıra bilmirdi
- B) öyrəşdirə bilmirdi

Dəfinə:

- A) kağız
- B) xəzinə

Dünyadan köçdü:

- A) vəfat etdi
- B) həlak oldu

2-ci hissə

Yaz yenicə girmişdi. Oğlanların hərəsi əlinə bir bel alıb bağın altını üstünə çevirdi. Bağ büsbütün şumlandı, amma dəfinə tapılmadı. Onlar kor-peşman evə döndülər.

Həmin il bağ üçqat artıq bar verdi. Qardaşlar bağın meyvəsini satıb çoxlu var-dövlət əldə etdilər. O vaxtdan onlar hər yaz torpağı şumlamağa, ağacların dibini yumşaltmağa başladılar.

Söz ehtiyatı

2 Uyğunluğu müəyyən et.

1	zəhmətə alışdırmaq	A	narazılığını bildirmək
2	üz-gözünü turşutmaq	B	məyus olmaq
3	altını üstünə çevirmək	C	əməyi sevdirmək
4	kor-peşman olmaq	Ç	nəyisə axtarmaq

Şüurlu oxu

3 Atalar sözlərini düzgün oxu. Daha sonra onlardan hansının mətnin məzmununa daha çox uyğun gəldiyini söylə.

1. Atalar nə biçiblər, oğullar onu əkiblər.
2. İstəyirsən bel-kürək, al əlinə bal-çörək.
3. Yağmadı qamış, bitmədi yağış.

4 Səncə, bağban, doğrudanmı, bağda dəfinə basdırmışdı?

Şifahi nitq

5 Səncə, bağbanın oğulları dəfinə tapsa idilər, hekayə necə davam edərdi?

Dil qaydaları

6 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

go...bul, sü...bül, kö...bə, şə...bə, zə...bil, a...bar, la...pa

İSTİ ANA QUCAĞINDA

Bilirsiniz mən nə üçün
Çox sevirəm bibimi?
O mənə çox mehribandır,
Əzizdir anam kimi.

Xalamı da çox sevirəm,
Mənə elə "can" deyir,
"Sən ağıllı, sözəbaxan,
Qəşəng qızımsan", – deyir.

Mən məktəbli bacımı da
Sevirəm dünya qədr.
Darıxmıram, o mənimlə
Oynayır axşam-səhər.

Evimizdə mən hamıdan
Çox sevirəm nənəmi.
Qış gecəsi nağıl deyir,
Əyləndirir o məni.

Ancaq niyə, heç bilmirəm,
Gözüm yaşla dolanda
Mən anamın qucağına
Atılıram bir anda?!

Xəstələnsəm, onu görcək
Ağrımayır başım da.
İsti ana qucağında
Quruyur göz yaşım da.

Gəray Fəzli

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	bibi
2	xala
3	nənə

A	atanın və ya ananın anası
B	atanın bacısı
C	ananın bacısı

Şüurlu oxu

2 Şeirin məzmununu cümlələrlə ifadə et.

1. Bibim mənə qarşı çox mehribandır.
2. ...
3. Bacımla biz dost kimiyik.
4. ...
5. ...

Dil qaydaları

3 Hansı sözdə “k” samiti fərqli tələffüz olunur?

- A) təkər B) katib C) dekabr

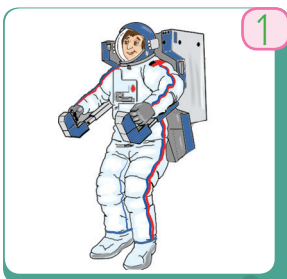
QAYDALAR

“K” SAMİTİNİN TƏLƏFFÜZÜ

Əlifbamızda hər hərflər bir səsi işarə edir. “K” yeganə hərfdir ki, iki səsi bildirir: *ke* və *ka*.

K
 ke səsi: kələm, körpü, kirpi
 ka səsi: kosmos, konsert, klub

4 Şəkillərin adlarını de. Sözləri dəftərinə yaz və oxu. “K” samitinin səslənməsinə diqqət yetir.

5 Hansı sözlərdə “k” samiti “ka” kimi tələffüz olunur?

dərnək, park, təbrik, külək, katib, direktor, kamal, kanal, kəpənək, kran, kürk, kafe

ÜÇ ANA, ÜÇ OĞUL

1-ci hissə

Bir kənddə üç qadın yaşayırdı. Hərəsinin bir oğlu vardı. Qadınlar öz oğullarını çox sevir, onlarla fəxr edirdilər.

Bir gün analar kəndin yaxınlığındakı bulaqdan evlərinə su aparırdılar. Vedrələr ağır olduğundan onlar tez-tez dayanıb dincəlirdilər. Hər dəfə ayaq saxlayanda söhbətləşir, öz oğullarından danışırldılar.

Birinci qadın alnının tərinə silib dedi:

– Mənim oğlum çox güclüdür. **1** Kənddə yaşıdlarından heç kim onun qabağında duruş gətirə bilmir...

İkinci qadın bu sözləri eşidib tez birincinin sözünü kəsdi:

– Mənim oğlumun elə səsi var ki, oxuyanda bülbüllər də susub ona qulaq asır. **2**

Üçüncü qadın sakitcə dayanmışdı. Onun susduğunu gören birinci qadın soruşdu:

– Ay bacı, sən niyə danışmırsan? Bəs sənin oğlun hansı bacarığın yiyəsidir?

– Nə deyim, vallah? Mənim oğlumun nə sən deyən gücü var, nə də səsi. **3**

- 1 Aşağıdakı cümlələr mətndən çıxarılıb və onların yeri nömrələnib. Cümlələrin mətndəki yerini müəyyən et.

- Sanki Rəşid Behbudovdur.
- Ancaq mən ondan razıyam.
- Elə bil Koroğlunun özüdür.

2-ci hissə

Qadınlar yola davam etdilər. Bir azdan onlar kəndə çatıb küçədə oğullarını gördülər. Birinci qadının oğlu ağır daşları başı üzərinə qaldırıb yerə atırdı. Bir az kənarda ikinci qadının oğlu zil səslə bir mahnı oxuyurdu. Üçüncü qadının oğlu da küçədə idi. O, anasını görcək yaşıdlarından ayrıldı, qaça-qaça gəlib vedrələri ondan aldı.

Yolda, daşın üstündə bir ağsaqqal kişi oturmuşdu. Birinci qadın üzünü ona tutub dedi:

– Ağsaqqal, sən bizim oğullarımızı tanıyırsan. Onlar haqqında nə deyə bilərsən?

– Hansı oğullardan danışırırsınız? Mən burada yalnız bir oğul görə-rəm, – deyə ağsaqqal üçüncü qadının oğlunu göstərdi.

- 2 Ağsaqqal, güclü, qaça-qaça, mahnı, sakitcə sözlərini hansı sözlərlə əvəz etmək olar?

- 3 Mətnin 1-ci və 2-ci hissələrini adlandır.
- 4 Hansı oğul daha çox xoşuna gəldi? Səbəbini izah et.
- 5 Üçüncü qadının oğlunun xarakterinə uyğun olan sözləri seç.
fərasətsiz, qayğıkeş, qorxaq, tənbel, zəhmətkeş
- 6 Ağsaqqal kişinin cavabını necə izah edərdin?

- 1 Oxuduğun bölməyə əsasən, cümlələri tamamla.
 1. ... mətni daha çox xoşuma gəldi, çünki ...
 2. ... mətnlərində xeyirxahlıqdan söhbət açılır.
 3. ... mətnlərində qayğıkeşlikdən danışılır.
 4. ... mətninin əsas mövzusu qayğıkeşlikdir.
- 2 “Ailə” bölməsində oxuduğun əsərləri xatırla. Mətnlərdən misal gətirməklə fikirlərini söylə.
 - Ailə necə olmalıdır?
 - Uşaq-valideyn münasibətləri necə olmalıdır?
 - Bacı-qardaş münasibətləri necə olmalıdır?
- 3 Doğru, yoxsa yanlış?
 - Bütün sözlər necə deyilirsə, elə də yazılır.
 - Bəzən yanaşı gələn saitlərdən biri tələffüz olunmur.
 - Bəzi sözlərdə “o” yazılır, “a” deyilir.
 - “K” hərfi iki səsi ifadə edir.
 - “Ailə” sözündə hərflərin sayı səslərin sayından çoxdur.
 - “Q” samiti bəzi sözlərdə “x”, bəzilərinə “k” kimi səslənir.
- 4 Lüğətdən istifadə edərək sözləri düzgün yazılış qaydasına uyğun olaraq dəftərinə köçür.

pola..., bıça..., Na...lə, quta..., əhən..., m...avin, buda..., tilo..., cora..., ka...nat, tufən..., çələn..., kərpi...
- 5 Verilən hər bir hecaya başqa heca əlavə etməklə yeni sözlər düzəlt.

Nümunə: *kəl – kəllə*
dəl, saq, toq, van, çaq, sək
- 6 Tələffüzündə “ke” və “ka” səsi işlənən sözləri cədvəlin müvafiq sütunlarında yaz.

ke	ka

3-cü

BÖLMƏ

SİNFİMİZİN UŞAQLARI

KİTAB

Kitab **böyük** müəllimdir,
Sinəsində min aləm var.
O səni bir insan kimi
Gah **güldürər**, gah ağladar.

Dili yoxdur, o danışır,
Hər bir şeydən xəbər verir.
Ata kimi sənə bəzən
Kitab doğru yol göstərir.

Bu **dünyanın** hər sirrini
Bizə **deyir** bu kitablar.
Ömrümüzün yollarına
Nur çiləyir bu kitablar.

Bəxtiyar Vahabzadə

Sözlük

Nur çiləmək – işıq saçmaq

Şüurlu oxu

1 Hansı kitablar:

- gah güldürür, gah ağladır?
- hər bir şeydən xəbər verir?
- ömür yoluna nur çiləyir?

2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun deyil?

- A) Çox oxuyan çox bilər.
- B) Təkrar biliyin anasıdır.
- C) İşlənməyən dəmir pas atar.

- 3 Göy rənglə verilmiş sözləri ad, əlamət, hərəkət bildirən sözlərə ayır.

QAYDALAR

SÖZ VƏ ONUN MƏNASI

Bir çox sözlər nəyinsə və ya kiminsə adını, əlamətini və ya hərəkətini bildirir.

Böyük qardaşım maraqlı kitab almışdı cümləsində

- *qardaşım* və *kitab* ad bildirən sözlərdir;
- *böyük* əlamət bildirən sözdür, “qardaşım”a aid olan əlaməti bildirir;
- *maraqlı* əlamət bildirən sözdür, “kitab”ın əlamətini bildirir;
- *almışdı* hərəkət bildirən sözdür, “qardaşım”ın hərəkətini bildirir.

- 4 Nöqtələrin yerinə müvafiq sözlər işlətməklə cümlələri tamamla və dəftərinə köçür.

Xəlil çətin məsələni həll etdi.

“Xəlil”, “məsələ” ... bildirən sözlərdir.

“Çətin” sözü ... əlamətini bildirir.

“Həll etdi” sözü ... hərəkətini bildirir.

- 5 Verilmiş cümlədəki sözlərlə bağlı fikirlərin doğru, yoxsa yanlış olduğunu müəyyən et.

Yay tətilində dincəldikdən sonra uşaqlar doğma məktəbə qayıtdılar.

- “Doğma” məktəbin əlamətini bildirir.
- “Qayıtdılar” məktəbin hərəkətini bildirir.
- “Dincəlmək” uşaqların hərəkətini bildirir.
- “Tətil”, “məktəb” ad bildirən sözlərdir.

MEHRİBAN SƏMA

Sevil müəllimə uşaqları tarlaya ekskursiyaya aparmışdı. Gözəl bir payız səhəri idi. Uzaqda köçəri quşların qatarı görünürdü. Quşların səsi azalmışdı, təbiət sanki qəmli idi.

Müəllim uşaqlara dedi:

– Dünən biz sizinlə əlamət bildirən sözlər mövzusunı keçmişdik. İndi başınızı qaldırıb səmaya baxın. Onun əlamətlərini sadalaya bilərsinizmi?

Uşaqlar diqqətlə səmaya baxdılar və hərə öz fikrini söylədi:

- Səma gömgöydür...
- Səma mavidir...
- Səma təmizdir...
- Səma aydındır...

Sonra yenə də fikirlər təkrar olundu. Kənarda dayanan Kəmalə isə heç nə demirdi.

- Sən niyə danışmırsan?
- Səma mehribandır, – deyə Kəmalə gülümsündü.

Uşaqlar əvvəl susdular, sonra bayaqdan görmədiklərini gördülər və dilləndilər:

- Səma qəmlidir...
- Səma həyəcanlıdır...
- Səma soyuqdur...

Gülşən Orucova

Şifahi nitq

- 1 Bəzən hansısa uşaq haqqında deyirlər: “Necə də şirin uşaqdır”. Bu cümlədə “şirin” sözünü necə izah edərdin? Bu söz “şirin alma” ifadəsindəki eyni sözdən nə ilə fərqlənir?
- 2 Həyəcanlı səma ilə mehriban səmanı müqayisəli təsvir et.
- 3 “Onun acı dili var” ifadəsindəki “acı” sözünü və “onun böyük ürəyi var” ifadəsindəki “böyük” sözünü necə izah edərdin?

DİLARƏ

Təbaşirə bulaşmışdı
Dilarənin saçı, üzü.
Arxayınca gəzirdi o,
Xəbərsizdi bundan özü.

Qəh-qəh çəkib gülüşdülər
Yoldaşları onu görcək.
Biri dedi: – Üzün ağdır,
Üstünə də təbaşir çək.

Biri dedi: – Nə gözəldir,
Nə qəşəngdir bu görkəmin,
Ağappaqsan, “Qar qız” olsun
Qoy bu gündən adın sənin.

Biri isə nə söz deyib,
Nə üzünə güldü onun.
Yaylığını çıxardaraq
Üz-gözünü sildi onun.

Tofiq Mütəllibov

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	lövhə, qlobus
2	çanta, forma
3	jurnal, qırmızı qələm
4	mətnlər, tapşırıqlar

A	müəllim
B	sinif otağı
C	dərslik
Ç	məktəbli

Şifahi nitq

- 2 Şeirdəki uşaqlardan hansı daha çox xoşuna gəldi?
Səbəbini izah et.

Dil qaydaları

- 3 “Təbəşirə bulaşmışdı Dilarənin saçı, üzü” cümləsində ad bildirən neçə söz var? Həmin sözlərdən hansı canlı varlıq adı bildirir?

QAYDALAR

AD BİLDİRƏN SÖZLƏR

Elə sözlər var ki, canlı və ya cansız varlıqların adını bildirir. Məsələn, *dəftər* cansız, *şagird* isə canlı varlığın adıdır.

Ad bildirən söz insana aid olduqda *kim?* sualına cavab verir. Məsələn: *həkim (kim?)*.

Digər canlı və cansız varlıq adlarını bildirən sözlər *nə?* sualına cavab verir. Məsələn: *balıq (nə?)*, *sınıf (nə?)*, *bilik (nə?)*.

Yer adı bildirən sözlər isə *hara?* sualına cavab verir. Məsələn: *küçə (hara?)*.

- 4 Verilmiş cümlələrdə ad bildirən sözləri seç.
- İnsanı geyiminə görə qarşılayar, ağlına görə yola salarlar.
 - Ağıl yaşda deyil, başdadır.
- 5 Nümunəyə uyğun dəftərində cədvəl qur və verilmiş sözləri cədvəlin müvafiq sütunlarında yaz.

*insan, dərə, meşə, kompüter, körpə,
xizək, mühəndis, stadion, albom*

Kim?	Nə?	Hara?

- 6 Səni əhatə edən mühitdə canlı və cansız varlıqların adlarını sadala. Onların hansı suala cavab verdiyini müəyyənləşdir. Bu sözlərdən bir neçəsini cümlədə işlət.

XOŞBƏXTLİK NƏDİR

1-ci hissə

Ramin alnını pəncərənin soyuq şüşəsinə söykəyib həyətə baxırdı. Meydançada səs-küylə oynayan, sevinclə topun ardınca qaçan uşaqların yanaqları qıpqırmızı olmuşdu. Raminin isə solğun üzündə, göz-lərində kədər vardı.

Otağın qapısı açıldı. İçəri daxil olan anası, həmişəki kimi, onun başını sıgalladı, üzündən öpüb dedi:

– Pəncərənin qabağında çox oturma, soyuq olar.

Anası stolun üstünü səliqəyə saldı. Əyilib yumşaq başmaqları Raminin ayaqlarına geyindirdi. Qoltuq ağaclarını ona verərək yazı masasının arxasına keçməyə kömək etdi...

2-ci hissə

Məktəblər arasında bilik yarışması keçirilirdi. Ramin də bu yarışmada iştirak edirdi. Onların komandası final mərhələsinə kimi gəlib çatmışdı. İndi finala ciddi hazırlıq gedirdi. Deyilənə görə, final yarışı televiziya ilə birbaşa yayımlanacaqdı.

Məktəbin direktoru və müəllimlər neçə gün idi ki, komandanın tərkibini müəyyənləşdirir, hər bir iştirakçının imkanlarını müzakirə edirdilər. Əli müəllim komandanın tərkibinə Raminin də salınmasında ısrar edirdi:

– Ramin çox müəllimə edir. Savadlı oğlandır. Məntiqi düşüncəsinə də söz ola bilməz.

Direktor isə tərəddüd edirdi:

– Bilirəm, Əli müəllim. Amma bizə bu yarışda diribaş uşaqlar lazımdır. Ramin isə çox sakitdir, elə bil özünə inamı yoxdur. Bildiyini də deməyə çəkinir.

– Amma keçən yarışlar göstərdi ki, Ramin komandaya lazımdır.

Ertəsi gün məktəbin akt zalında komandanın tərkibi elan edildi. Öz adını eşidəndə Raminin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Sınıf yoldaşları onun başına toplaşdılar:

– Ramin, bizim sinifdən təkəcə sənsən ha! Özünü göstər!

Sözlük

Final – yarışın qalibinin müəyyən olunan son hissəsi

Müəllim etmək – kitab, qəzet, jurnal və s. oxumaq

3-cü hissə

...Yarış çox gərgin keçirdi. Heç bir komanda irəli çıxma bilmirdi. Komandaların xalları bərabərleşmişdi. İndi hər şey sonuncu sualdan asılı idi. Hamı **icini çekib** intizarla gözləyirdi. Nəhayət, səhnəyə üç yeşik gətirildi. Aparıcı bildirdi ki, yeşiklərin hər birində bir top var. Amma bu toplar müxtəlif rəngdədir: qırmızı, göy və yaşıl. Sonra aparıcı yeşikləri iştirakçılara göstərdi. Birinci yeşik qırmızı, ikinci yaşıl, üçüncü yeşik isə yarısı qırmızı, yarısı göy rəngdə idi. Aparıcı aramla sualı səsləndirdi:

– Yeşiklərin rəngləri oradakı topların rənglərinə uyğun deyil. İndi deyin görüm, hansı top hansı yeşikdədir?

Raminin ürəyi çırpındı. Onun barmağı “cavab hazır” düyməsində idi. Ancaq düyməni basmağa ürək eləmədi. Nəhayət, o, **həyəcanını boğub** düyməni basdı. Aparıcı sözü ona verdi. Bir anda hamının nəzərləri ona zilləndi. Ramin aydın səslə, aram-aram sualın cavabını söylədi:

– Qırmızı və göy rəngli yeşikdəki yaşıl topdur. Qırmızı yeşikdəki göy top, yaşıl yeşikdəki isə qırmızı topdur.

Söz ehtiyatı

1 Mətnə göy rənglə verilmiş ifadələr:

A) yaxınmənalıdır

B) əksmənalıdır

2 Hansı doğrudur?

Ürək eləmədi:

A) tərəddüd edirdi

B) arxayın idi

Ürəyi çırpınmaq:

A) sakitləşmək

B) həyəcanlanmaq

Düşün və cavab ver

3 Səncə, Raminin cavabı doğrudur? Fikrini əsaslandır.

4-cü hissə

Araya sükut çökdü. Hamı aparıcının qərarını gözləyirdi. “Bu, ... düzgün cavabdır” sözləri səslənər-səslənməz alqış sədaları zalı bürüdü. Azarkeşlər əl çalır, “Ramin! Afərin!” – deyə qışqırırdılar.

Aparıcı Raminə yaxınlaşaraq mikrofonu ona tərəf tutdu:

- Həlledici balı komandaya siz qazandırdınız! Tamaşaçılarımıza nə deyə bilərsiniz?
- Mən... Mən çox xoşbəxtəm!

Reyhan Yusifqızı

Sözlük

Tərəddüd etmək – qorxa-qorxa, inamsız hərəkət etmək

İsrar etmək – dediyinin üstündə durmaq, təkid etmək

Şifahi nitq

4 Raminin xarakterinə uyğun olan sözləri seç.

qorxaq, savadlı, sakit, tənbel, qətiyyətli, istedadlı, utancaq

Şüurlu oxu

5 Səncə, Ramin niyə özünü xoşbəxt sayırdı?

6 Səncə, Raminin gələcək taleyi necə olacaq? Əgər məktəb direktoru onu komandanın tərkibinə salmasa idi, bu, Raminin taleyinə necə təsir göstərərdi?

Yazı

7 Raminə məktub yaz. Məktubda ona münasibətini və arzularını bildir.

Dil qaydaları

8 Verilmiş sözləri cədvəldə düzgün yerləşdir.

pəncərə, soyuq, qaçan, sevinclə, müəyyənləşdirmək, solğun, qıpqırmızı, qapı, gözləyir, aparıcı, azarkeş

Ad bildirən sözlər	Əlamət bildirən sözlər	Hərəkət bildirən sözlər

MÜƏLLİM

Müəllimdən öyrəndik
Oxumağı, yazmağı,
Qəlbimizin səsinə
Hər an qulaq asmağı.

O, yeni həyat verir
Hər kəlməyə, hər sözə.
Yerin, göyün sirrini
Odur öyrədən bizə.

Müəllim göstərir ki,
Nə düzdür, nə əyridir.
O bizə ləyaqətlə
Yaşamağı öyrədir.

Hamımıza sevdilir
Ana yurdu o insan.
Qəlbimizdə həmişə
Yanan nurdu o insan...

Rəfiq Yusifoğlu

Sözlük

Ləyaqətlə – əyilmədən, başıuca, layiq olduğu tərzdə

Şüurlu oxu

1 Nümunələrə baxaraq mətnin məzmununu ifadə et.

1. Müəllim bizə oxumağı və yazmağı öyrədir.
2. ...
3. ...
4. ...
5. Vətənə bağlılığı bizə müəllim öyrədir.

Dil qaydaları

2 Hansı sözün deyilişi ilə yazılışı fərqlidir?

A) analar B) qadınlar C) oğullar

QAYDALAR

-LAR, -LƏR – ÇOXLUQ BİLDİRƏN HİSSƏCİK

Ad bildirən sözün sonuna *-lar*, *-lər* hissəciyi artırıldıqda bu, varlığın bir deyil, çox olduğunu bildirir. Məsələn:

ağac (1 dənə) – *ağaclər* (çoxlu)

qələm (1 dənə) – *qələmlər* (çoxlu)

Bu hissəcik həmişə *-lar*, *-lər* kimi yazılrsa da, sözdən asılı olaraq müxtəlif cür deyilir.

Yazılışı	Deyilişi
<i>şəhərlər</i>	<i>şəhərrər</i>
<i>qızlar</i>	<i>qızdar</i>
<i>oğlanlar</i>	<i>oğlannar</i>
<i>kitablar</i>	<i>kitaplar</i>

3 Sözləri cədvəl üzrə qruplaşdırıb dəftərində yaz.

narlar, kəndlər, stollar, zənbillər, güllər, quşlar, dəftərlər, sözlər, zavodlar, çəmənlər, armudlar, vərəqlər, qadınlar, dostlar

-lar, -lər	-dar, -dər	-rar, -rər	-nar, -nər

4 Cütləri müəyyən et.

1	vətəndaşlar	A	ordu
2	döyüşçülər	B	komanda
3	atlar	C	sürü
4	idmançılar	Ç	xalq
5	qoyunlar	D	naxır
6	inəklər	E	ilxı

İKİ GÜZGÜ

1-ci hissə

Dərstdən çıxan Leylanın qızlarla bir az oynayandan sonra qaşqabağı açıldı. Riyaziyyatdan aldığı “3” qiymətini də bir anlığa **unutdu**. Rəfiqələri ilə gülə-gülə sağollaşdı:

– Sabaha qədər!

Evlərinə gedən yolda böyük bir mağaza vardı. Leyla mağazanın qarşısında dayanıb şüşənin arxasındakı manekenlərə – əyinlərinə **al-əlvan** paltarlar geyindirilmiş cansız gözəllərə baxdı. Ürəyindən keçdi ki, kaş o boyda bir kuklası olaydı.

Leyla vitrinin böyük güzgülündə özünə baxıb razı halda gülümsədi: güzgülə məktəbli forması geymiş qırmızıyanaq, şən bir qız görünürdü.

Yoluna davam edən Leylanın yadına nə düşdüsə, ayaqlarını sürüməyə başladı. Öz-özünə dedi: “Anam məni aşağı qiymət aldığıma görə **danlayacaq**. Nənəm, həmişəki kimi, dərman dalınca aptekə göndərəcək”. Bunları düşündükcə Leylanın **üzündəki** təbəssüm yavaş-yavaş çəkilirdi.

Söz ehtiyatı

- 1 “**Qaşqabağı açıldı**” və “**qaşqabağı yerlə gedir**”:
A) əksmənalı ifadələrdir
B) yaxınmənalı ifadələrdir
- 2 **Rəngbərəng, yadından çıxartdı, simasındakı, tənbeh edəcək** sözlərini mətnə göy rənglə verilmiş müvafiq sözlərlə əvəz et və həmin sözlərin işləndiyi cümlələri dəftərinə köçür.

2-ci hissə

Qapının zəngini basanda Leylanın qaşqabağı yer süpürürdü. Nənəsinin addım səsləri gəldi. Bir azdan qapı açıldı:

– Ay mənim gözəl qızım, yemək istəyirsən? – Səlimə nənə mehribancasına soruşdu.

“Hər gün eyni şey! – Leyla qəzəblə düşündü. – Guya bilmir, nə istəyirəm, nə istəmirəm. Təki danışsın”.

– Mənim balam niyə belə kefsizdir? Xəstələnmişən, yoxsa “2” almısan? – deyə nənə soruşdu.

Leyla çığırdı:

– Niyə elə “2”?

– Nənənin üstünə qışqırma!

– Məni dərs hazırlamağa qoymursan.

O biri otaqdan Zərifənin səsi eşidildi:

– Dərsinə bax bunun! Guya mən bilmirəm, ikinci sinifdə nə keçirlər?! Gəl mənim dərslərimi oxu, görüm necə oxuyursan!

– Üzündən zəhər tökülür, kobud! – Leyla incik-incik dilləndi. – Bir özünə güzgüdə bax.

– Özünsən kobud! Mən indi sənə göstərerəm...

Leyla qaçmağa hazırlaşanda qəfildən gözü güzgüdə özünə sataşdı: qaşları çatılmış, qəzəbli, hirsindən dodaqları əyilmiş bir qız. Yəni bu, bir az əvvəl mağazanın vitrinindəki güzgüdə gördüyü gülümseyən qızıdır?

Görəsən, bu qızlardan hansı əsl Leyladır?

B. Leonidovanın eyniadlı əsərinin motivləri əsasında

Şüurlu oxu

- 3 Leylanın kefi niyə pozulmuşdu? Səncə, adamın kefi pozulanda bunu ətrafdakılara hiss etdirməlidirmi?
- 4 Mətnə hansı suala cavab yoxdur?
 - A) Nənəsi Leyladan niyə incidi?
 - B) Leylanın anası onun “3” aldığını biləndə nə etdi?
 - C) Leyla böyükdür, yoxsa bacısı?

Yazı

- 5 Leylaya məktub yaz. Onun hərəkətlərinə münasibətini bildir və məsləhətlərini ver.

İKİ UŞAQ

Yoldaşına bir uşaq
 Dedi: – Dur, gəl oynayaq.
 Yoldaş dedi: – Qardaşım,
 Dinmə, ağrıyır başım.
 Mən dərsimi bilmirəm,
 Oynamağı neylirəm.
 Buna dedi o birsi:
 – Bu gün qoy qalsın dərsin,
 İndi hələ gəl gedək,
 Bağda gəzib seyr edək.
 Ertə durarsan səhər,
 Dərsi edərsən əzbər.
 Yoldaşı verdi cavab:
 – Danışma bədbihesab,
 Sühə bugünkü işi
 Qoymaz ağıllı kişi.
 Dərsimi hazırlaram,
 Sonra gedib oynaram.

Abbas Səhhət

Sözlük

Bədbihesab – tamamilə haqsız, doğru olmayan

Söz ehtiyatı

1 Hansı sözlər yaxınmənalı deyil?

- A) dinmək, danışmaq
- B) gəzmək, seyr etmək
- C) səhər, sühə

Şüurlu oxu

2 Hansı rənglə verilmiş misrələr şeirdəki əsas fikri ifadə edir?

Həmin fikri ifadə edən hansı atalar sözünü bilirsən?

KOMPÜTER OYUNU

Toğrul məktəbdən gələn kimi çantasını bir tərəfə atıb kompüteri yandırdı. Həvəslə oyun oynamağa başladı. Saatlar keçdi, Toğrul isə kompüterdən **əl çəkmirdi**. O, hərdən əllərini bir-birinə vurub bərkdən gülür, hərdən qışqırırdı.

Birdən Toğrul acıqlı bir səs eşitdi: “Bəsdir daha! Bu qədər oynamaq olar?! Mən artıq yorulmuşam!” Toğrul qorxdı.

– Kimdir o?! – Toğrul həyəcanlı səslə dilləndi.

– Tanımadın? Mənəm, sənin kompüterin!

Toğrulun **gözləri böyüdü**. Doğrudan da, kompüter əllərini belinə qoyub hirsli-hirsli ona baxırdı...

Toğrul qorxa-qorxa soruşdu:

– Bu necə olur? Axı kompüter danışa bilməz.

– Bəli, elədir. Amma mən daha dözə bilmədim! Nə qədər oynamaq olar? Bəs sən dərslərini nə vaxt oxuyacaqsan?

Qapı açıldı. Toğrulun anası içəri girdi. Ona boşqabda meyvə gətirmişdi. Toğrul anasının yanına qaçıb kompüteri göstərdi, kəkələyə-kəkələyə dedi:

– Bax, ana, kompüterə bax!

Amma anası təəccüblü heç nə görmədi. Kompüter səssizcə öz yerində durmuşdu, ekranı da sönmüşdü.

– Afərin, oğlum! Kompüterini söndürmüşən ki, dərslərini oxuyasan. Bax həmişə belə ol!

Toğrul **ayaqlarını sürüyə-sürüyə** dərslərini oxumağa getdi.

Reyhan Yusifqızı

Söz ehtiyatı

1 Mətnə göy rənglə verilmiş sözlərə uyğun olanını seç.

1	əl çəkmirdi	A	təəccübləndi
2	gözləri böyüdü	B	həvəssiz
3	ayağını sürüyə-sürüyə	C	rahat buraxmırdı

Şüurlu oxu

2 Cümlələri tamamla.

1. Toğrul dərs oxumaq istəmirdi, çünki ...
2. Toğrul qorxdı, çünki ...
3. Toğrulun anası bu hadisəni görmədi, çünki ...

3 Mətnin məzmununa əsasən cümlələrin ardıcılığını müəyyən et.

- A) Kompüter Toğrulun çox oynamağına əsəbiləşdi.
- B) Anası Toğrulun kompüterini söndürdüyünə sevindi.
- C) Bir neçə saat idi ki, Toğrul kompüterdə oyun oynayırdı.
- C) Kompüterin səsi Toğrulu qorxutdu.

4 Kompüter niyə hirslənmişdi? Səncə, o haqlı idi?

5 Hansı söz yerindən asılı olmayaraq həmişə böyük hərflə yazılır?

A) Toğrul

B) Azad

C) Çiçək

QAYDALAR

AD BİLDİRƏN BƏZİ SÖZLƏRİN BÖYÜK HƏRFLƏ YAZILIŞI

Ad bildirən elə sözlər var ki, həmişə böyük hərflə yazılır. Belə sözlər konkret varlıq (insan, yer və s.) adı bildirir.

Məsələn, *şəhər* sözü kiçik hərflə yazılır, çünki dünyada şəhərlər çoxdur. Lakin *Gəncə* sözü böyük hərflə yazılır, çünki bu adı dedikdə konkret bir şəhər nəzərdə tutulur.

6 Bu iki cümlənin mənasını araşdır.

1. *Camal gedər, kamal qalar* (atalar sözü).

2. *Camal gedər, Kamal qalar*.

- Bu cümlələrin deyilişində fərq varmı?
- Cümlələrdəki hansı sözün yazılışında fərq var?
- Bu fərq cümlələr arasında hansı mənə fərqinə səbəb olur?

7 Hansı sözlər həmişə böyük hərflə yazılır?

A) Maşağa, Novxanı, Bilgəh

B) Aslan, Ceyran, Maral

C) Xəyal, Mirvari, Polad

8 Hansı sözlər həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılır?

*mahir, saray, şərəf, qızıl, vüqar, təşəkkür,
nəğməkar, etibar, dost, keşikçi, karvan*

9 Aşağıdakı sözləri nümunəyə uyğun cümlədə işlət.

arif, etibar, sədaqət, arzu, mübariz

Nümunə. Arif sinif yoldaşlarına kömək etdi.
Qoca çox arif adam idi.

ELAN

Məktəbimizdə yazıçılarla görüş keçirilməli idi. Görüşü təşkil etmək bizim sinfə həvalə olunmuşdu. Müəllimimiz hərəyə bir iş tapşırırdı. Kimi görüşdə şəir deməli, kimi aparıcılıq etməli idi. Mən də bu tədbir haqqında elan yazmalı idim.

Evə çatan kimi işə başladım. Kompüterdə gözəl şriftlər tapdım və böyük vərəqdə bərbəzəkli bir elan yazdım:

Üç gününən sonra məktəbimizdə
yazıçıların görüş olacaq.

HAMI GƏLSİN!

Sinifdə elana baxanda Orxan dedi:

– Bu lap tapmacadır ki! İndi baş sındır görüm, “üç gününən sonra” nə deməkdir. Bəlkə, kimsə bu elanı sabah oxuyacaq.

Başqa uşaqlar da yerbəyerdən səsləndilər:

- “Gündən” sözü düzgün yazılmayıb.
- Şriftlər yaxşı oxunmur.
- “Yazıçılarla” sözündə də səhv var.

Axırda müəllim dedi:

– Yaxşı, gəlin elanın mətnini yenidən hazırlayaq.

Bir azdan yeni elanımız hazır idi:

23 noyabr saat 12:00-da
məktəbin akt zalında

YAZIÇILARLA GÖRÜŞ

olacaq.

Həm də dəvət olunur.

Təşkilatçı: 2^b sinfi

Sözlük

Şrift – müxtəlif formalı çap hərfləri

Yazı

- Riyaziyyat müəllimi Vaqif Axundov məktəbdə şahmat dərənəyi təşkil edir. O, tanınmış şahmatçıları da dəvət etmək istəyir. Dərənəyə üzvlük haqqında elan yazmaqda Vaqif müəllimə kömək et.

SEHRLİ SÖZ

1-ci hissə

Parkdakı yaşıl skamyada qoca bir kişi oturmuşdu. Onun uzun, ağ saqqalı var idi. Əlindəki çətilrə torpaqda nə isə cızırdı.

Balaca Pərviz qocaya yaxınlaşıb acıqlı səsle dedi:

– Bir az çəkilin. Mən də oturmaq istəyirəm.

Qoca kənara çəkilib Pərvizə yer verdi. Balacanın qızarmış, hirsli üzünə baxıb dedi:

– Sənə nə olub?

– Mənə heç nə. Nədir ki?

– Sən kimdənsə küsmüsən. Özün də ağlamısan.

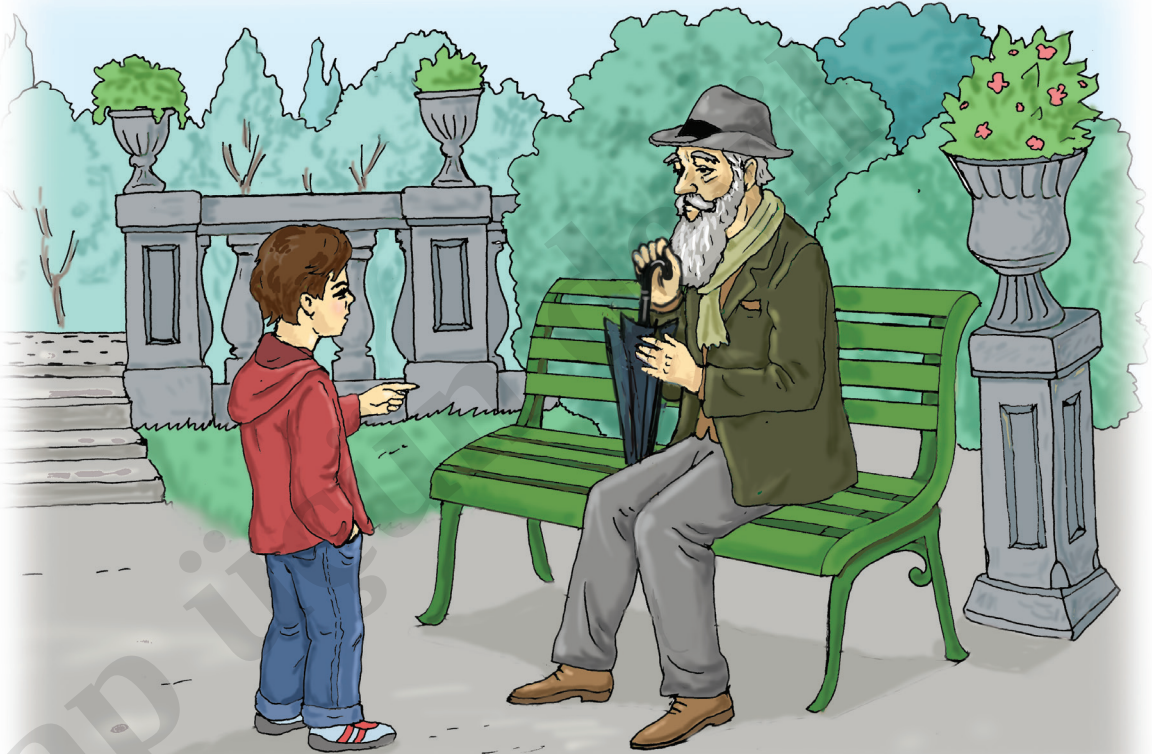
– Düzdür. Haradan bildiniz?

– Mən sehrbazam.

– Bah! Elə bilirsiniz, uşağam? Yox, mən belə şeylərə inanmıram.

– Demək istəyirsən ki, heç kimdən küsməmişən? – qoca incik səsle soruşdu.

– Yox. Düzdür, mən evdəkilərdən küsmüşəm. Belə getsə, evdən qaçaçağam.

- Qaçacaqsan?
- Hə, qaçacağam. Leylanın nə qədər **flamasteri** var, birini də mənə vermir.
- Buna görə evdən qaçarlar?
- Təkcə bu olsaydı, nə var idi! Nənəm bir qoğala görə mənə **mətbəxdən** qovdu. Qardaşım **qayix** sürməyə gedir, mənə aparmır. Heç kim mənə sevmir. Yox, qaçacağam evdən.
- Qoca uzun **sakqalını** tumarlayıb fikrə getdi. Sonra üzünü Pərvizə çevirib dedi:
 - Hə, balaca, sənin işin çətinidir. Amma mən sənə kömək edə bilərəm. Bir **sehrli** söz bilərəm. Onu kimə desən, səndən heç nə əsirgəməz. Ancaq bu sözü deyəndə həmin adamın düz gözlərinə baxmaq lazımdır.
 - Pərviz qocanın sözlərinə inanmasa da, yavaşca soruşdu:
 - O nə sözdür elə?
 - Qoca əyilib oğlanın qulağına nə isə pıçıldadı və ucadan dedi:
 - Amma sözü demək qaydasını unutma ha!
 - Mən indi yoxlayaram.
 - Bunu deyib Pərviz ayağa qalxdı və evlərinə sarı qaçdı.

Şüurlu oxu

- 1 **Hansı cümlələr mətnin məzmununa uyğun deyil?**
 1. Pərviz evdəkilərdən küsmüşdü.
 2. Qoca ilə Pərviz parkda söhbət etdilər.
 3. Pərviz dondurma alıb skamyada əyləşdi.
 4. Qoca onun qulağına nə isə dedi.
 5. Pərviz qocanın sözünə o ki var güldü.
- 2 **Səncə, qoca kişi Pərvizin qulağına nə pıçıldadı? Bundan sonra hadisələr necə davam edəcək?**

Dil qaydaları

- 3 **Mətnə qırmızı rənglə verilmiş hansı sözlər səhv yazılıb? Həmin sözləri dəftərinde düzgün yaz.**

2-ci hissə

Leyla masa arxasında oturub nəşə çəkirdi. Qarşısında yaşıl, qırmızı, göy, sarı flomasterlər var idi. Pərvizi görən kimi flomasterləri qabağına çəkib əli ilə üstünü örtdü.

“Qoca aldatdı məni, – Pərviz düşündü. – Beləsinə söz təsir edər?”

Pərviz bacısına yaxınlaşdı, düz onun gözlərinə baxıb yavaşca dilləndi:

– Leyla, mənə flomaster ver də... Zəhmət olmasa...

Leyla gözlərini süzdü, sonra diqqətlə Pərvizə baxdı, əlini flomasterlərin üzərindən çəkib dedi:

– Hansını istəyirsən?

– Mmməən?.. Göyü.

Leyla göy flomasteri götürüb Pərvizə verdi.

Pərviz bu işə mat qaldı. “Gedim nənəmin yanına, görüm indi də məni qovacaqmı?”

Nənə mətbəxdə qoğal bişirirdi. Balaca Pərviz onun yanına gəlib yavaşca ətəyindən dartdı. Nənəsi üzünü ona sarı çevirəndə düz gözlərinə baxıb dedi:

- Nənə, , mənə bir dənə qoğal ver.
Nənənin üzü sanki işıqlandı. O, şirin səsle dedi:
– Gözəl balam isti qoğal istəyir? Nənə sənə qurban, bu dəqiqə ən dadlısını seçəcəyəm sənin üçün.
Pərviz nənəsinin boynuna sarılıb onun qırıxmış üzündən öpdü.

Şüurlu oxu

- 4 Mətnəki mavi boşluğun yerində hansı ifadə olmalıdır?
A) üzr istəyirəm
B) tez ol
C) zəhmət olmasa

- 5 Mətnin ikinci hissəsini səhnələşdirin.

3-cü hissə

Nahar vaxtı idi. Pərviz sakitcə dayanıb qardaşı Kamranın söhbətinə qulaq asırdı. Kamran dedi ki, sabah qayıqla göldə gəzintiyə çıxacaq. Bu zaman Pərviz qardaşına yaxınlaşıb əlini onun çiyninə qoydu və düz gözlərinə baxıb yavaşca dedi:

- Kamran, zəhmət olmasa, sabah məni də özünlə gəzintiyə apar.
Hamı birdən susdu. Kamran təəccüblə əvvəl nənəsinə, sonra bacısına baxdı.
– Apar da onu, – Leyla dilləndi. – Səndən nə gedir ki...
– Niyə də aparmayasan? – nənə gülümsündü. – Uşaqdır da, könlü istəyir.
– Zəhmət olmasa... – Pərviz təkrar etdi.
– Yaxşı da, sən deyən olsun, – Kamran, nəhayət, dilləndi. – Get, hazırlaş. Səhər yola çıxırıq.
Pərvizin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. “Alındı! Hamıya təsir etdi. O, doğrudan da, sehrbazdır”.
Pərviz yerindən sıçrayıb küçəyə çıxdı. Parka kimi dayanmadan qaçdı. Amma qoca orada yox idi. Yalnız skamyanın qabağında, torpağın üzərində onun çəkdiyi cizma-qara qalmışdı.

V.Oseyevanın
eyniadlı hekayəsi əsasında

Şüurlu oxu

- 6 Pərvizin xarakterinə uyğun gələn cəhətləri müəyyən etməklə cədvəli doldur.

kobud, təmkinli, mehriban, səbirsiz

Hekayənin əvvəlində	Hekayənin sonunda

- 7 Oxuduğun mətndən hansı nəticəyə gəldin. Fikrini əsaslandır.

- 8 Qocanın “sehrli söz”ünü hansı ifadə ilə əvəz etmək olar?

Dil qaydaları

- 9 Mötərizədə verilmiş sözlərin düzgün yazılış variantını müəyyən et və dəftərinə köçür.

- Qardaşım təbiətə aid gözəl ... çəkdi. (*rəsm*, yoxsa *rəsim*)
- Məktəbimizdə kitabseverlər ... var. (*klubu*, yoxsa *kulubu*)
- Müəllim lövhədə mətnin ... yazdı. (*planını*, yoxsa *pılanını*)

- 10 Nümunəyə uyğun dəftərində cədvəl qur. Cümlələrdəki sözləri müvafiq sütunlarda yaz.

	Ad bildirən sözlər	Hərəkət bildirən sözlər	Əlamət bildirən sözlər
1	nənə mətbəx qoğal	bişirmək	
2			

- Nənə mətbəxdə qoğal bişirirdi.
- Qoca kişi yaşıl skamyada oturmuşdu.
- Pərviz bacısından göy flomaster istədi.
- Gözəl balam isti qoğal istəyir?

- 1 Oxuduğun bölmədə ən çox hansı mətn xoşuna gəldi?
Cavabını əsaslandır.
- 2 Verilmiş kəlamları hansı mətnlərə aid etmək olar?
 1. Uşaqılıqda qazanılmış bilik daşa həkk olunmuş yazıdır.
(Məhəmməd Peyğəmbər)
 2. Hər kim mənə bir hərf öyrətsə, mən ona yüz il qul olaram.
(Məhəmməd Peyğəmbər)
- 3 “Sehrli söz” və “İki güzgü” mətnlərindəki obrazlar arasında hansı oxşar və fərqli cəhətlər var?
- 4 *Final, müaliə, maneken, şrift, ləyaqət* sözlərini cümlədə işlət.
- 5 Ad bildirən sözləri seç və dəftərinə yaz.
böyük, daş, yolçu, getmək, qışqırmaq, atlı, kəndir, güclü, ağır, dağ, danışmaq, söz, yoğun, dünya, bağlamaq
- 6 Verilmiş sözləri cümlələrdə elə işlət ki, yerindən asılı olaraq həm böyük, həm də kiçik hərflə yazılsın.
yasəmən, polad, şəlalə, könül, şahin
- 7 Hansı bənddə sözlərin hər ikisi düzgün yazılıb?
 - A) qızlar, oğlannar
 - B) qızdar, oğlanlar
 - C) qızlar, oğlanlar
- 8 Verilmiş cümlələri elə tamamla ki, altından xətt çəkilmiş sözlər kiçik hərflə yazılsın.
 1. Bacım Lalə gülləri çox sevir. Onun ən çox sevdiyi gül ...
 2. Balaca Arzuya anası gəlincik aldı. Bu onun çoxdankı ... idi.
 3. Bu gün Sevinc dərslərindən “əla” qiymət aldı. İndi onun ... həddi-hüdudu yoxdur.

4-cü

BÖLMƏ

HEYVANLAR VƏ QUŞLAR

AYI VƏ ŞİR

(təmsil)

Əlbir olub bir ayı bir şir ilə,
Ovladılar dovşanı tədbir ilə.
Olmadılar razı onu bölməyə,
Çıxdı iş axır ölüb-öldürməyə.
Çeynədilər, dişlədilər, diddilər,
Bir-birini al qana qərq etdilər.

Özlərini taqətdən saldılar,
Hər biri bir səmtə düşüb qaldılar.
Tülkü uzaqdan görüb bu haləti,
Bildi ki, yox heç birinin taqəti.
Gəldi, götürdü ovu, etdi fərar,
Həsret ilə baxdı dalınca onlar.

Abbas Səhhət

Sözlük

Fərar etmək – qaçmaq, aradan çıxmaq

1 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğundur?

- A) Ayı meşədən küsüb, meşənin xəbəri yox.
- B) Artıq tamah baş yarar.
- C) Aslan qocalanda başına çaqqallar yığışar.

Şüurlu oxu

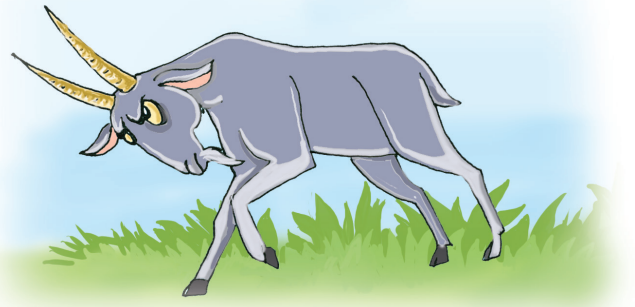
2 Şeirdə adı çəkilən hansı obraz şəkildə təsvir olunmayıb?

HEYVANLAR NECƏ QORUNURLAR

Bir çox heyvanların özünü düşməndən qorumaq üçün "silah"ı olur. Pişik caynaqları, arı neştəri, kirpi tikanları, keçi buynuzları, ilan zəhəri, pələng pəncəsi, it isə dişi ilə güclülərdən müdafiə olunur. Tülkü isə təhlükə hiss etdikdə özünü ölümlüyə vurur.

Bəzi heyvanlar yaşadığı mühitə uyğunlaşmaqla özünü qoruya bilir. Məsələn, buqələmun düşdüyü yerdən asılı olaraq rəngini dəyişə bilir. Şimal tülküsünün tükləri qışda ağ və qalın, yayda isə seyrək və qəhvəyi rəngdə olur. Səhrada yaşayan dəvənin ayaqları qumda, şimal ayısının ayaqları isə qarda batmır.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Neştər – arı, əqrəb kimi həşəratlarda sancdıqları yerə zəhər buraxmaq üçün orqan

Buqələmun – kərtənkələnin bir növü

Söz ehtiyatı

1 Boş xanalara müvafiq sözlər yazmaqla cədvəli dəftərində tamamla.

Sözlər			Məna qrupu
pişik	it		ev heyvanları
kirpi	pələng	tülkü	
ilan		buqələmun	sürünənlər

Şüurlu oxu

2 Artıq sözü tap.

qoyun, at, arı, inək, keçi

3 Mətnin məzmununa uyğun olan cümlələri seç.

- Vəhşi heyvanlar yırtıcı olur.
- Bir çox heyvanlar yaşadığı mühitə uyğunlaşırlar.
- Heyvanların müdafiə vasitələri müxtəlifdir.
- Ev heyvanlarını insanlar qoruyurlar.

Dil qaydaları

4 Mətnə göy rənglə verilmiş cümlədə əlamət bildirən sözləri seç.

QAYDALAR

ƏLAMƏT BİLDİRƏN SÖZLƏR

Əlamət bildirən sözlər *necə? nə cür? hansı?* suallarına cavab verir.

*Turistlər **yaşıl** çəməndə çadır qurdular.*

Bu cümlədə “yaşıl” sözü varlığın (*çəmən*) əlamətini bildirir.

5 Cümlələrdə əlamət bildirən sözləri seç.

1. Ağacdələn ağacları zərərli həşəratlardan qoruyur.
2. Qarğa dadlı qozun ləpəsini sındırıp yedi.
3. Dəvəquşu dünyada ən iri quşdur.

6 Yaxınmənalı əlamət bildirən sözləri müəyyən et.

hündür	geniş
qısa	uca
enli	qəşəng
gözəl	gödək

7 Verilmiş sözləri əksmənalı əlamət bildirən sözlərlə əvəz edib dəftərinə yaz. Bu sözlərdən ikisini cümlədə işlət.

şən, böyük, ac, şirin

ŞİR VƏ SİÇAN

(təmsil)

Günlərin bir günü qoca şir ağacın altında yatmışdı. Bir siçan onun üstünə çıxıb oyna-buyana qaçmağa başladı.

Şir oyanıb siçanı tutdu. Siçan yalvarmağa başladı. O, şirə dedi:

– Əgər məni buraxsan, sənə yaxşılığım deyər.

Şir siçanın sözlərinə güldü. Ancaq ona dəyməyib azadlığa buraxdı.

Bir gün şir tələyə düşdü. Nə qədər çalışdısa, torun iplərini qıra bilmədi. Acıqlanmış şir var gücü ilə nərildədi.

Şirin nəriltisini eşidən siçan özünü ona yetirdi. Torun iplərini gəmirməyə başladı.

Nəhayət, şir canını tordan qurtarıb siçana dedi:

– O vaxt mən sənəin sözlərinə güldüm. Ancaq sən demə, siçanın da şirə yaxşılığı deyərmiş.

Söz ehtiyatı

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Siçan tələyə düşmüşdü.

Şir siçana inanmadı.

Şir siçanı tutub yedi.

Siçan şiri xilas etdi.

2 Mətnə əsasən, şəkillərin düzgün ardıcılığını müəyyən et.

Nümunə: 1–C

A

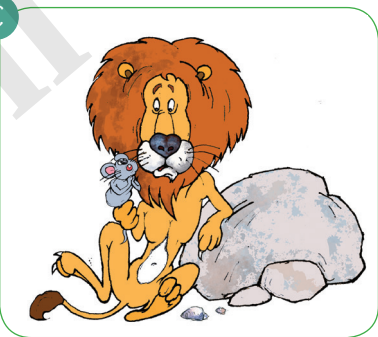
B

C

Ç

D

88

- 2 1-ci mətndə hansı misralar dəvənin belində hürgüc olduğuna işarə edir?

Yadda saxla!

Şeir misralardan ibarət olur. **Misra** şeirin bir sətridir. Şeirdə müəyyən misralar qafiyələnir, yəni onların sonluğu oxşar səslənir.

Şeirin misralarında hecaların sayı çox vaxt eyni olur. Bu, şeirdə ritm yaradır. **Qafiyyə** və **ritm** şeirə xüsusi gözəllik verir, onu hekayə və nağıldan fərqləndirir.

- 3 Mətnlərdən hansı şeirdir?
- 4 Dəvələr haqqında şeirdə neçə misra var? Hər misrada neçə heca var? Misralardakı qafiyələnən sözləri səsləndir.
- 5 “Dəvələr” şeirinin son iki misrasında qafiyyəni yaradan sözləri cümlədə işlət.
- 6 2-ci mətnin hansı abzasında dəvənin ev heyvanı kimi xeyrindən danışılır?
- 7 Dəvə haqqında mətnlərdə hansı suala cavab yoxdur?
- Necə olur ki, dəvə uzun müddət ac-susuz qala bilər?
 - Dəvənin südünü içmək olarmı?
 - Dəvə səhranın istisindən necə qorunur?
- 8 “Dəvədən böyük fil var”, “Allah dəvəyə qanad versəydi, uçmamış dam-daş qalmazdı” atalar sözlərini necə başa düşürsən?
- 9 Verilmiş sözlərlə qafiyələnən sözlər tap.
dəvə, ayıq, yovşan, kol, çöl

QUŞLAR

Mənim babam cavanlıqda çox mahir ovçu olub. O, cürbəcür quş səsi çıxara bilirmiş. Elə indinin özündə də babam əlini ağzına tutub kəkliyi, meşətoyuğunu, bildirçini yamsılaya bilir.

Babam danışır ki, bir dəfə kolluqda gizlənib bildirçin səsi çıxarırmış. Bildirçinlər yaxına gələndə onları tufənglə vurmaq istəyirmiş. Elə bu vaxt yuxarıdan başına bir zərbə dəyir. Əgər papağı qalın olmasaymış, yəqin ki, huşunu itərmiş. Çevrilib baxanda görür ki, zərblə başına dəyən qırğıdır. Qırğı bildirçin səsini eşidib ova gəlirmiş. O, qarşısındakının quş olmadığını görse də, özünü ona çırpılmışdı. Çünki quşlar gördüyündən çox, eşitdiyinə inanır.

Quşlar təhlükə barəsində bir-birinə xəbər ötürür, səsle həyəcan **siqnalı** verirlər. Təhlükəni birinci gören quş xəbərdarlıq etməyi özünə borc bilir.

Zahid Xəlil

Sözlük

Qırğı – iti caynaqlı yırtıcı quş

Söz ehtiyatı

1 Mətnə göy rənglə verilmiş “siqnal” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) işıq

B) işarə

C) sifariş

Şifahi nitq

2 Bəs sən daha çox nəyə inanırsan – gördüyünə, yoxsa eşitdiyinə? Nə üçün?

AĞACDƏLƏN

Meşələrdə tez-tez taqqıltı səsi eşitmək olar. Bu, ağacdələnin səsidir. O, caynaqları ilə ağacdən bərk-bərk yapışır. Sonra dəmir kimi möhkəm dimdiyi ilə ağacın qabığını dəlir. Uzun, yapışqan dili ilə həşəratları oyuqdan çıxarıb yeyir. Ağacdələn ziyanlı həşəratları məhv etməklə ağacları xəstəlikdən qoruyur.

Şüurlu oxu

3 Ağacdələni necə adlandırmaq olar?

A) meşə kralı B) meşə həkimi C) meşə müğənnisi

QARĞA

Bu quş hər şeyi yeyir. Başqa quşların yuvalarından yumurta oğurlamaq onun adətidir. Qarğa ölmüş heyvanın əti ilə də qidalanır. Qarğanın ən sevimli yeməyi isə qozdur. O, qozu hündürdən bir daşın üstünə atır. Qoz daşa dəyib sınır və qarğa qozun ləpələrini yeyir.

DƏVƏQUŞU

Dəvəquşu dünyada ən iri quşdur. Onun hündürlüyü 2 metrden artıq, çəkisi isə bəzən adam ağırlığından çox olur. Dəvəquşunun yumurtası da çox iridir.

Bu ağırlıqda quş, əlbəttə, uça bilməz. Lakin qaçışda tayı-bərabəri olmayan dəvəquşu maşınla da yarışa bilər.

Şüurlu oxu

4 Hansı mətndə quşun necə qidalanması haqqında heç bir məlumat yoxdur?

5 Hər quş haqqında əldə etdiyiniz əsas məlumatı bir cümlə ilə ifadə et.

QAYĞIKEŞ VALİDEYNLƏR

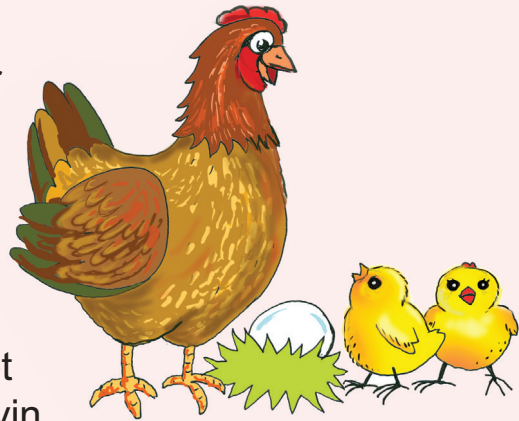
İnsanlar kimi, heyvanlar və quşların da çoxu öz balalarını sevir, onların tərbiyəsi ilə məşğul olur. Onlar balalarını qorumaq üçün qat-qat güclü düşmənlə ölüm-dirim savaşına çıxma bilərlər.

Yumurtadan yenicə çıxmış cücəyə çox yaxın gəlmək məsləhət deyil. Çünki ana toyuq həmin an sizə hücum edib üz-gözünüzü dimdikləyə bilər.

Hər heyvan öz balasına bir cür baxır. Ata canavar ana canavarla birlikdə balalarının qayğısına qalır. Balalar körpə olanda ana onlara süd verir, ata isə ailəni yeməklə təmin edir.

Pələng öz balalarına uzun müddət tərbiyə verir. Üç il ərzində ov etməyin bütün sirlərini onlara öyrədir.

Lakin elə heyvanlar da var ki, balası ilə heç məşğul olmur. Məsələn, dələ balalarının gözləri açılan kimi onları atır. Ququ quşu isə heç özünə əziyyət verib yumurtadan bala çıxmasını da gözləmir. O, başqa quşların yuvasında yumurtlayır və yumurtadan çıxan balanı həmin yuvanın sahibi yedizdirir.

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Canavar ailəsində atanın rolu nədən ibarətdir?
- B) Pələng öz balasına nə öyrədir?
- C) Ququ quşunun yumurtası nə boyda olur?

2 Mətni hissələrə bölərək başlıqlar ver. Verdiyiniz başlıqlara uyğun olaraq mətni danış.

Şifahi nitq

3 Araşdırma. Hansı heyvanlar yumurta qoymaqla çoxalır?

- 4 Bu şəkillərin adlarını əl tələffüz et ki, hərəkət bildirən söz alınsın.

QAYDALAR

HƏRƏKƏT BİLDİRƏN SÖZLƏR

Hərəkət bildirən sözlər *nə etdi? nə edir? nə edəcək?* suallarından birinə cavab verir. Hər bir hərəkət keçmişdə, indi və ya gələcəkdə baş verə bilər. Məsələn:

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirdim.

Bu cümlədə hərəkət keçmişdə baş verib.

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirirəm.

Bu cümlədə hərəkət indi baş verir.

Mən yay tətilini kəndimizdə keçirəcəyəm.

Bu cümlədə hərəkət gələcəkdə baş verəcək.

- 5 Hərəkət bildirən sözləri cədvəl üzrə qruplaşdırıb yaz.
dişləyir, tapmışdı, yaxınlaşacaq, böldü, qışqırır, sakitləşəcək, baxdı, yeyir, qaldı, gedəcək

Hərəkət keçmişdə baş verib	Hərəkət indi baş verir	Hərəkət gələcəkdə baş verəcək

- 6 Hansı bənddə əksmənalı hərəkət bildirən sözlər verilib?
- A) dinləmək – qulaq asmaq
B) aparmaq – gətirmək
C) dalaşmaq – savaşımaq

QAZLAR

1-ci mətn

Səməd göydə uçan qazları görüb atasından soruşdu:

– Ata, bizim qazlar da belə uça bilər?

Ata dedi:

– Yox, oğul, ev qazları uça bilmir.

– Niyə?

– Ona görə ki, tənbelləşiblər. Quşlar bir yerdən başqa yerə yem dalınca və soyuqdan qorunmaq üçün uçurlar. Ev quşlarının belə qayğısı yoxdur. Onları sahibləri yemləyir və hin düzəldirlər ki, soyuq düşəndə yerləri isti olsun. Odur ki bu quşlar bir çox bacarıqlarını itiriblər. İnsan da belədir. O uşaq ki həmişə başqalarının köməyinə arxalanır, hamıdan kömək gözləyir, heç vaxt güclü, ağıllı, çevik ola bilməz.

Şüurlu oxu

1 Hansı fikir 1-ci mətnin məzmununa daha çox uyğun gəlir?

A) Ev quşları sahibinə sadıq olur.

B) Həyatda güclü olmaq üçün çətinliyə qatlaşmaq lazımdır.

C) Ev quşları üçün hin düzəldirlər ki, onlar uçub getməsin.

2-ci mətn

Bir həyətdə iki qaz yaşayırdı. Onlardan biri boz, digəri a  rəngdə idi. Qazlar həmişə bir yerdə gəzirdilər. Boz qazın qorxusundan dəcəl uşaqlar onlara yaxın d    bilmirdilər.

Bir gün a  qaz səhər tezdən oyanıb həyətə çıxdı. Yolda ını s sl m di, d   nd  ki, təkcə gedib qarnını doyurar.

Bir azdan boz qaz da oyandı. Yolda ını tapmayıb qı ırdı:

– Qa-qa-qa!

Cavab verən olmadı. Boz qaz yoldaşını çox axtardı. Birdən d r d n a  qazın qı ırtısı   idildi. Boz qaz səs gələn tərəfə qaçdı. Dəcəl bir oğlan a  qazı qovurdu. Boz qaz boğazını uzadıb fısıldayaraq ona hücum  ekdi. Oğlan qorxub qaçdı.

Boz qaz a  qaza yaxınlaşıb dedi:

– Bəs məni niyə  a ırmadın?

A  qaz utandığından başını aşağı saldı.

Zahid Xəlil

Söz ehtiyatı

2 Hansı cümlədə qaz sözü mətndəki mənasında işlənmişdir?

1. Ana xörəyi qızdırmaq üçün qaz piletəsini yandırdı.
2. Eldar əmi, atam dedi ki, həyətdə su quyusu qaz.
3. Darvaza açıq olduğundan qaz həyətdən qaçdı.

Şüurlu oxu

3 2-ci mətndə qazlar haqqında hansı məlumat var?

- A) Qazlar suda üzə bilirlər.
- B) Qazlar köçəri quşlardır.
- C) Qazlar düşmənlərini qorxutmaq istəyəndə boyunlarını uzadıb fısıldayırlar.

4 Mətnlərə ad ver. Öyrəndiyin yeni məlumatları dəftərinde qeyd et.

Yadda saxla!

Hər bir müəllif əsər yazarkən müəyyən fikri oxuculara çatdırmaq istəyir. Məsələn, demək istəyir ki, vətəni sevmək lazımdır və ya insanlar bir-birinə qarşı qayğıkeş olmalıdırlar və s. Əsərdə ifadə olunan əsas fikir **əsin ideyası** adlanır.

5 Atalar sözlərindən hansı 2-ci mətnin ideyasına uyğun gəlir?

- A) Yeməmişən qaz ətini, nə biləsən ləzzətini.
- B) Dost arası pak gərək.
- C) Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Şifahi nitq

6 Tanıdığın köçəri quşlar haqqında danış.

SİÇANLA QURBAĞANIN DOSTLUĞU

(təmsil)

Bir gün siçan qurbağanın yanına gəlib dedi:

– İkimiz də təkik, darıxırıq. Gəl dost olaq. Hərdən görüşək, söhbət edək, dərdimiz dağılsın. Bir ip gətirim, bir ucunu sənin ayağına bağlayaq, o biri ucunu da mənim. Bir-birimizə nə zaman gərək olsa, ipi çəkək.

Siçan çox dil tökəndən sonra qurbağanı razı saldı. Uzun ip gətirib bir ucunu qurbağanın, o biri ucunu da öz ayağına bağladı.

Bu söhbətdən iki gün keçdi. Qurbağa göl qırağına çıxıb otluqda oturmuşdu. Hərdən tənbel-tənbel boynunu uzadıb başının üstündə uçuşan cücüləri tutub yeyirdi. Siçan da yaxınlıqdakı zəmidə sünbül qırıp yeyirdi. Birdən bir qaraquş şığıyıb siçanı tutdu. Dimdiyinə alıb göyə qaldırdı. İpin bir ucu qurbağanın ayağına bağlı olduğuna görə o da göyə qalxdı.

Göydə uçan bir sərçə qurbağadan soruşdu:

– A qurbağa, bu nə haldır, yoxsa suda-quruda yaşamaqdan bezmisən, indi də göylərin seyrinə çıxmısan?

Qurbağa isə belə cavab verdi:

– Dostum, üstünü vurma. Öz tayı ilə dostluq etməyənin günü elə mənimki kimi olar.

Şüurlu oxu

● Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Pişik olmayanda siçanlar ova çıxır.
- B) Dost dostla tən gərək, tən olmasa, gen gərək.
- C) Tülkü tülkülüyünü sübut edincə dərisi boğazından çıxar.

QURBAĞALAR

Çox az adam tapılar ki, qurbağadan xoşu gəlsin. Bir çoxları onu əlinə almağa da qorxur. Deyirlər ki, qurbağa adamın əlinə ziyil salır. Amma bu, doğru deyil.

Məsələ burasındadır ki, qurbağanın dərisi sarımtıl maye ifraz edir. Həmin maye pis qoxu verir və ona yaxınlaşmaq istəyənləri qorxudur. Bu yolla qurbağa düşmənlərindən qorunur. Axı onun nə iti dişləri, nə də güclü caynaqları var.

Qurbağa nəinki ziyanverici heyvan deyil, əksinə, təbiət üçün faydalıdır. O, gölməçələrdə, bataqlıqlarda həddən artıq çox olan ziyanverici həşəratları – ağcaqanadları, milçəkləri məhv edir.

Elə qurbağalar var ki, əti yemək üçün yararlıdır. Bəzi xalqların mətbəxində qurbağa ətindən hazırlanmış yemək növləri var.

Rafiq İsmayılov

Sözlük

Ziyil – dərinin üstündə əmələ gələn düyüncük
İfraz etmək – kənara çıxarmaq, xaric etmək

Şüurlu oxu

- 1 Aşağıdakı fikirlərin hansı abzaslara aid olduğunu müəyyənləşdir.
 - Bəzi xalqlar qurbağa ətindən yemək hazırlayırlar.
 - Qurbağadan qorxmağa dəyməz.
 - Qurbağa başqa heyvanları qorxutmaq üçün maye ifraz edir.
 - Qurbağa həşəratlarla qidalanır.
- 2 Mətnin hansı hissəsi “Heyvanlar necə qorunurlar” mətninin məzmununa uyğun gəlir?

QUYRUQ NƏYƏ GƏRƏKDİR

Quyruq heyvanlara çox lazımdır.
Balıq üzəndə quyruğundan sükan kimi istifadə edir.

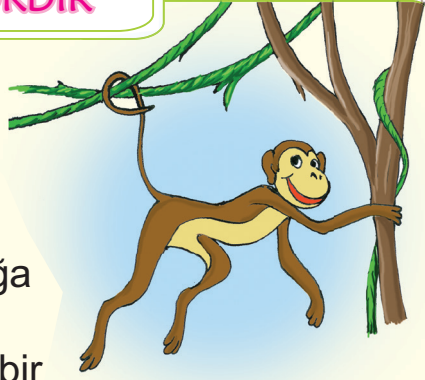
Quşlara isə quyruq havada qalmağa kömək edir.

Meymun üçün quyruq sanki daha bir əldir. O, quyruğu ilə hətta ağacdən meyvə də dəre bilir. Bəzi meymunlar quyruğunu ağac budağına bərk-bərk dolayıb sallanır, sonra yellənərək ağacdən ağaca tullanır.

Sincab isə budaqdan budağa, ağacdən ağaca tullanarkən iri, yumşaq quyruğundan paraşüt kimi istifadə edir.

İnək, at, camış quyruğu ilə milçəkləri qovur. İt isə sahibini görəndə sevincini quyruq bulamaqla bildirir.

Dilruba Cəfərova

Sözlük

Paraşüt – yüksəklikdən tullanmaq üçün çətirəbənzər qurğu

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, hansı heyvan üçün quyruq daha vacibdir? Cavabını əsaslandır.
- 2 Hansı heyvana şələquyruq deyirlər? Səncə, həmin heyvan öz quyruğundan hansı məqsədlə istifadə edir?

Dil qaydaları

- 3 Verilmiş heyvan adlarına əlamət bildirən sözlər əlavə edərək dəftərinə yaz.

inək, meymun, sincab, kirpi, tülkü, şir, ayı, pişik

FİLLƏR

Fil quruda yaşayan heyvanların ən böyüyüdür. Elə fillər var ki, hündürlüyü üç metrdən çoxdur.

Fil otzeyən heyvandır. Onu acıqlandırmasalar, heç kimə xə-tər yetirməz. Fillər meşələrdə, su kənarlarında kiçik sürülərlə yaşayırlar.

Fil çox tez əhliləşir və insana alışır. Afrika və Hindistanın əhalisi fildən ağır işlərdə, səyahətdə istifadə edir. Qədimdə fillərdən hətta müharibə zamanı döyüşlərdə istifadə olunub.

Fil bir çox işləri xortumu ilə **görür**. Əslində, filin xortumu onun burnudur, sadəcə, çox uzundur. Xortumsuz filin işi çətin olardı. Boynu qısa olduğundan o, yerdən yem götürə bilmir. Xortumun köməyi ilə fil su içir, yemi götürüb ağzına aparır.

Fil çox sədaqətlidir. Sürüdəki fillər bir-birinə yardım edir, zəifi atıb getmirlər. Fil öz sahibini də heç vaxt darda qoymur.

Rafiq İsmayılov

Söz ehtiyatı

- 1 Göy rənglə verilmiş “görür” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) yerinə yetirir B) baxır C) hiss edir

Şüurlu oxu

- 2 Mətnə çəkilməmiş şəkil hansı cümləni əks etdirir?

- 3 Mətnə öz əksini tapmayan məlumatları seç.

- Fil başqa heyvanları yemir.
- Fil xortumundan silah kimi də istifadə edir.
- Filin burnu çox uzundur.
- Filin dişindən qiymətli əşyalar düzəldirlər.

XİLASKAR İT

Bəzən yanğın zamanı evdə qalan kiçik uşaqlar qorxudan bir küncə sıxılıb səslərini çıxarmırlar. Hər tərəfi tüstü bürüdüyündən onları tapmaq çətin olur. Belə hallarda yanğınsöndürənlər xüsusi öyrədilmiş xilaskar itlərdən istifadə edirlər.

Bir dəfə böyük bir evdə yanğın baş vermişdi. Yanğınsöndürənlər gələndə bir qadın ağlaya-ağlaya dedi ki, evdə onun 2 yaşlı qızı qalıb. Yanğınsöndürənlər özləri ilə gətirdikləri iti evə göndərdilər.

İt pilləkənlə qalxıb tüstünün içində yox oldu. İki dəqiqədən sonra o, dişləri ilə balaca qızcığazın donundan tutaraq geri döndü. Ana qızını sağ-salamat görüb onu bağrına basdı.

İt yenə evə can atırdı. Yanğınsöndürənlər düşündülər ki, yəqin, evdə kimsə qalıb. İti buraxdılar. O, evə cumdu və tezliklə geri qayıtdı.

Adamlar itin bu dəfə nə gətirdiyini görəndə güldülər: xilaskar it ağzında böyük bir gəlincik tutmuşdu.

Lev Tolstoy

Düşün və cavab ver

● İnsanlar itlərdən başqa hansı sahələrdə istifadə edirlər?

PAPAQÇI VƏ MEYMUNLAR

(hind rəvayəti)

Hindistanın ucqar kəndində bir papaqçı yaşayırdı. O, həsir papaqlar toxuyur, sonra da onları aparıb şəhərdə satırdı.

Bir gün səhər o, papaqları zənbilə yığıb şəhərə yollandı. Onun yolu qalın meşədən keçirdi. Papaqçı xeyli gedib yoruldu. Bir ağac dibində otluq yer tapıb uzandı ki, dincini alsın. O dəqiqə də yuxuya getdi.

Sən demə, bu meşədə çoxlu meymun yaşayırmış. Papaqçının yatdığını gören meymunlar ağaclardan enib ona yaxınlaşdılar. Zənbili açıb papaqları götürdülər. Əcaib səslər çıxara-çıxara yenidən ağaclara dırmaşdılar.

Papaqçı səs-küyə oyandı, baxdı ki, meymunlar papaqların hamısını götürüblər, bircə öz başındakı papaq qalıb. O, hirsindən əl-qolunu oynada-oynada meymunları hədələdi:

– Yaramazlar! Qaytarın mənim papaqlarımı! Axı papaq nəyinizə lazımdır?! Mən bu papaqları satıb pul eləməsəm, ailəm acından ölür.

Meymunlar onun səsinə səs verib çığıışıdılar. Papaqçı yerdən bir budaq götürüb meymunlara tərəf atdı. Bunun cavabında meymunlar ağacdən               meyv   , budağı qoparıb ona atdılar.

Papaqçı hirsindən az qalırdı ağılasın. N   edirdisə, meymunlar onun hərəkətini t  krarlayırdılar. Axırda o, papağını başından çıxarıb yerə   ırpdı v   bərkdən qışıqırdı:

– Sizi görüm l  n  t   g  l  sınız! Alın mənim papağını da, g  z  n  z   soxun!

Elə bunu demişıdi ki, bir də gördü meymunlar   z dillərində n   isə qışıqır  b     rind  ki papaqları yerə atdılar. Papaqçı başıa d  şıdı ki, meymunlar bayaqdan onun hərəkətlərini yamsılayırmışı.

Sözlük

Ucqar – uzaqda, kənarda olan yer

H  sir – qamışıdan d  z  ldilmişı məmulat

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı sözləri müəyyənləşdir.

1	hədələmək
2	yamsılamaq
3	dırmaşmaq
4	yorulmaq

A	təqlid etmək
B	çıxmaq
C	əldən düşmək
Ç	qorxutmaq

Şüurlu oxu

2 Doğru, yoxsa yanlış?

Papaqçının yolu qalın meşədən keçirdi.	😊	☹
Papaqçı bir ağacın dibində oturub çörək yedi.	😊	☹
Meymunlar papaqçının papaqlarını götürdülər.	😊	☹
Papaqçı zənbili meymunlara tərəf atdı.	😊	☹
Zənbildə papaq qalmamışdı.	😊	☹
Meymunlar papaqla yağışdan qorunurdular.	😊	☹

3 Mətni hissələrə ayırmaqla plan tut, plana əsasən danış.

Dil qaydaları

4 Mətdən meymunlarla bağlı olan hərəkət bildirən sözləri seç.

5 Hansı cümlədə əlamət bildirən söz var?

- A) Əcaib səslər çıxara-çıxara yenidən ağaclara dırmaşdılar.
 B) Meymunlar onun səsinə səs verib çığırışdılar.
 C) Papaqçı qəzəbindən az qalırdı ağlasın.

DOVŞANIN ADI

Canavar dovşanı necə qovmuşdusa, dovşanın öz adı da yadından çıxmışdı. Bu vaxt onun qabağına bir kirpi çıxdı. Dovşan soruşdu:

– Kirpi, ay kirpi, bilmirsən, mənim adım nədir?

Kirpi dayanıb dərin fikrə getdi. İynələrini qabardıb dedi:

– Sənin adın Yekəqulaqdır.

Dovşan kirpiyə inanmadı. Heç belə də ad olar? Yekəqulaq! Birdən sincabı gördü.

– Səncə, mənim adım nədir? – deyə ondan soruşdu.

Sincab fikirləşmədən dedi:

– Çəpgöz! Gözlərin çəp olduğuna görə belə deyirlər.

Dovşan ona da inanmadı. Bir az da getmişdi ki, birdən kol dibində söhbət edən iki çaqqalın səsini eşitdi. Çaqqallardan biri o birinə deyirdi:

– Sən lap dovşansan ki! Ondan da qorxaqsan.

– Dovşan özünsən, – deyə o biri çaqqal hirsə cavab verdi.

Elə bu zaman dovşanın adı yadına düşdü:

– Dovşan! Əlbəttə, mənim adım dovşandır.

O sevinə-sevinə yoluna davam etdi.

Zahid Xəlil

Şüurlu oxu

- 1 Mətni səhnələşdirin. Obrazların nitqini onların xarakterinə uyğun səsləndirin.

2 Dovşan haqqında hansı məlumat mətndə əks olunmayıb?

- A) Dovşanın qulaqları iri olur.
- B) Dovşan qorxaq heyvandır.
- C) Dovşanın çox güclü eşitmə qabiliyyəti var.

3 Aşağıdakı tapmacaların hamısının cavabı dovşandır. Bu tapmacalarda dovşan haqqında bilmədiyin hansı yeni məlumatlar əks olunub?

1 Gözləri açıq yatar, Güllətək qaçmağı var. Qulaqları yekədir, Hər şeydən qorxmağı var.	2 Haçadır qulaqlarım, Nazikdir ayaqlarım. Qaçanda hoppanaram, Kələmlə kökdür aram.
3 Kolları gəzər pusa-pusa, Qıçları uzun, qolu qısa.	

4 Tapmacalarda verilmiş hansı məlumatlar “Dovşanın adı” mətnindəki məlumatları təkrarlayır?

Söz ehtiyatı

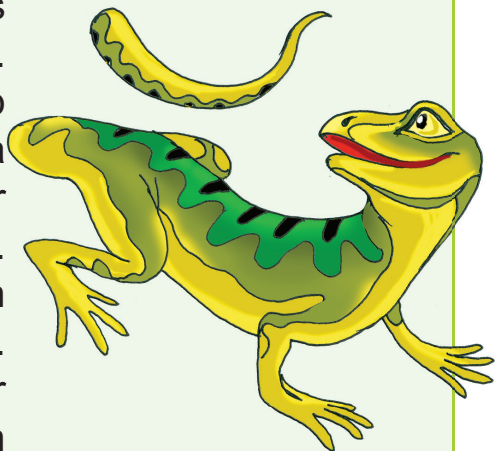
5 Lüğətin köməyi ilə “kök” sözünün mənalarını araşdır. İkinci tapmacada bu söz hansı mənada işlənib?

Düşün və cavab ver

6 Verilmiş cümlələrdən hansı mətnin sonuna daha çox uyğun gəlir? Fikrini əsaslandır.

- A) Yol gedə-gedə dovşan öz-özünə fikirləşdi: “Adım aslan olsaydı, nə yaxşı olardı”.
- B) Dovşan özünə söz verdi ki, bir daha adını unutmayacaq.
- C) Dovşan sevinirdi, çünki hər kəsə öz adı əzizdir.

Düşmən əlinə keçən kərtənkələ xilas olmaq üçün quyruğunu qurban verir. Quyruq kərtənkələnin bədənindən qopub bir kənarda qalır. Qırılandan sonra da quyruq çapalamaqda davam edir və bir müddət düşmənin diqqətini yayındırır. Bu işə quyruq sahibinin təhlükəli yerdən qaçıb gizlənməsinə imkan yaradır. Amma kərtənkələ öz itkisi üçün o qədər də kədərlənmir. Çünki bir müddətdən sonra onun quyruğu bərpa olunur.

Rəfiq İsmayilov

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1	diqqətini yayındırmaq
2	bərpa olmaq
3	xilas olmaq
4	tələf olmaq

A	yenidən yaranmaq
B	ölüb getmək
C	başını qatmaq
Ç	canını qurtarmaq

Şüurlu oxu

2 Mətnə ad ver. Kərtənkələ haqqında hansı məlumatları öyrəndin?

Dil qaydaları

3 Verilmiş heyvan adlarına hərəkət bildirən sözlər əlavə edərək cümlədə işlət.

it, balıq, kərtənkələ, canavar

- 1 Bölmələrdəki mətnləri bir daha yadına sal və onları “Yırtıcılar”, “Sürünənlər”, “Ev heyvanları”, “Quşlar”, “Suda-quruda yaşayanlar” başlıqları altında qruplaşdır.
- 2 Bu bölmədə öyrəndiyin mətnlərdə hansı heyvanların qeyri-adi xüsusiyyətləri vardır?
- 3 Ən çox yadında qalan heyvanlar haqqında əldə etdiyin məlumatları cədvəldə yerləşdir.

Heyvanın adı	Heyvanın xüsusiyyəti

- 4 Verilmiş cümlələrə əlamət bildirən sözlər əlavə edərək dəftərinə köçür.

hiyləgər, qorxaq, acıqlı, qayğıkeş

... şir ovuna baxıb nərildədi.

... tülkü öz məqsədinə nail oldu.

... canavar öz balalarını yedizdirirdi.

... dovşan səs eşidən kimi qaçıb gizləndi.

- 5 Beş əlamət bildirən sözü cümlədə işlət. Onların aid olduqları ad bildirən sözlərin altından xətt çək.

- 6 Cümlələri dəftərinə köçür, hərəkət bildirən sözlərin altından xətt çək.

1. Kərtənkələ xilas olmaq üçün öz quyruğunu qurban verir.

2. Buqələmun düşməndən gizlənmək üçün rəngini dəyişir.

3. Fillər xortumu ilə su içir.

4. Qurbağalar həşəratlarla qidalanır.

- 7 Verilmiş hərəkət bildirən sözləri keçmiş, indiki və gələcək zamanda işlət.

nərildəmək, parçalamaq, pusmaq, qanadlanmaq,

tullanmaq, ovlamaq

5-ci

BÖLMƏ

YAXŞI NƏDİR, PİS NƏDİR

TƏZƏ İL

Bürünübdü çöl-çəmən
Ağappaq, bəyaz qara.
Ağ qardan don biçilib
Bağçalara, bağlara.

Ermənilər qoymayıb
Laçına, Kəlbəcərə,
Şaxta babayla Qar qız
Gəlib çıxıb şəhərə...

Dolanır qapı-qapı,
Çiynində də heybəsi.
Bizim hər birimizə
Heybədə hədiyyəsi.

Yenə dolur uşaqla
Hər bir həyət, hər qapı.
Yenə çıxıb həyətə
Oynayırıq qartopu.

Arzumdur: Şaxta baba
Qar yağırsın hər dağa,
Bizi qonaq çağırırsın
Gələn il Qarabağa!

Çəkilsin üstümüzdən
Qara bulud, boz külək.
Gələn il təzə ili
Şuşada bayram edək!

Mürvət Qədimoglu

Sözlük

Heybə – çiyindən, bəzən də atın tərəkindən aşırılan kiçik xurcun

Söz ehtiyatı

1 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

<i>ağ</i>	<i>yeni</i>
<i>dolanır</i>	<i>bəyaz</i>
<i>arzu</i>	<i>gəzir</i>
<i>təzə</i>	<i>istək</i>

Şüurlu oxu

2 Ardıcılığı müəyyən et.

- A) Şaxta baba qapı-qapı gəzərək uşaqlara hədiyyə paylayır.
- B) Ermənilər Laçını, Kəlbəcəri işğal etdikləri üçün Şaxta baba və Qar qız o yerlərə gedə bilməyiblər.
- C) Arzum budur ki, yeni ili Şuşada qeyd edək.
- Ç) İstərdik ki, Şaxta baba bizi gələn il Qarabağa qonaq aparsın.
- D) Hər yer ağappaq qarla örtülüb.
- E) Uşaqlarla həyətdə çıxıb qartopu oynayırıq.

3 İşğal altında olan torpaqlarımızın adlarını əlifba sırası ilə yaz.

4 Şeir sonuncu bəndində “qara bulud”, “boz külək” ifadələri hansı mənada işlənib?

Dil qaydaları

5 Şeirdə əlamət bildirən sözləri seç. Seçdiyin sözlərin nəyə aid olduğunu müəyyənləşdir.

6 Verilmiş ad bildirən sözlərə əlamət bildirən sözlər əlavə et. *qar, bağ, şəhər, həyət, uşaq, bulud, bayram*

RƏHMLİ KÜÇÜK

Güclü dolu yağırdı. Hamı **ev-eşiyinə** yığılmışdı. Balaca Küçük qaçıb evciyinə girdi. Sonra fikirləşdi: “Bax mən içəridə oturmuşam. Evciyi isə dolu döyəcləyir. Yəqin ki, onu ağrıdır”.

Küçük dama çıxıb evciyin üstündə çətir açdı və dedi:

– Hə, indi hər şey qaydasındadır!

Lakin birdən Küçüyün ağlına yeni bir fikir gəldi:

“İndi dolu məni döymür, evciyi də döymür, çətiri isə döyür. Bəs necə olsun?”

– Axmaq Küçük, – deyə pəncərədən baxan Pişik donquldandı. – Sən hamını doludan qorumaq istəyirsən? Amma heç **ağlabatan** iş görmürsən. Nə etsən də, dolu kimi isə döyəcləyib ağrıdacaq.

Küçük dedi:

– İndi ki belədir, qoy məni ağrıtsın.

Küçük evciyinin damına çıxdı. O çalışırdı ki, dolu dənələri evciyə yox, onun üstünə düşsün.

Nəhayət, dolu kəsildi.

– Sən çox rəhmlisən, – deyə Pişik Küçüyə baxıb nəvazişlə gülümsədi.

– Nə danışırısan? – Küçük etiraz etdi. – Sadəcə, mən istəyirəm ki, hamıya yaxşı olsun.

G. Tsiferov

Şüurlu oxu

- 1 Əvvəl Küçüyü “axmaq” adlandıran Pişik hekayənin sonunda ona “sən çox rəhmlisən” dedi. Pişiyin Küçüyə münasibəti nə üçün dəyişdi?

2 Hansı cəhətlər Küçüyün xarakterinə uyğundur?

həssas, mərhəmətli, axmaq, xeyirxah, qəribə, lovğa, sadələvh, cəsur, dəcəl, mehriban, qorxaq, təvazökar

Şifahi nitq

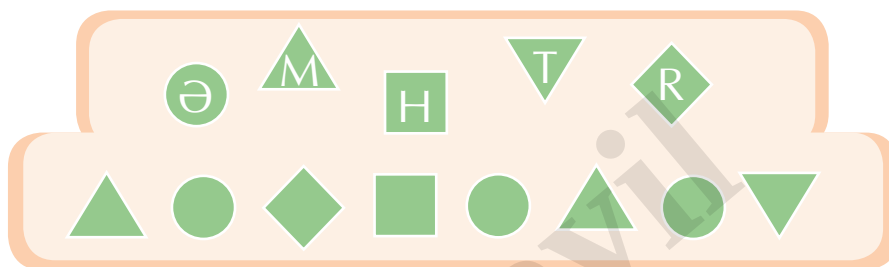
3 Mətni başqa cür adlandırmalı olsa idin, verilmiş başlıqlardan hansını seçərdin?

- A) Axmaq Küçük
- B) Sən çox rəhmlisən
- C) İstəyirəm ki, hamıya yaxşı olsun

Düşün və cavab ver

4 Dolu bərk olduğuna görə adama və ya heyvana deyəndə ağrıdır. Bəs o daha nəyə ziyan vura bilər? Bu haqda bildiklərini və fərziyyələrini yaz.

5 Bilməcəni həll etsən, mətndəki əsas fikrə uyğun gələn sözü taparsan.

Dil qaydaları

6 Hansı cümlədə “dolu” sözü əlamət bildirir?

- A) Dünən dolu yağmışdı.
- B) İri dolu dənələri çiynimə dəyib ağrıdırdı.
- C) Dolu vedrəni boşaltdım.

7 Mətnə göy rənglə verilmiş sözlər hansı sözlərin birləşməsindən yaranmışdır. Bu sözləri *məntiqli*, *mənzil* sözləri ilə əvəz et və cümlələri dəftərinə yaz.

QAYDALAR

MÜRƏKKƏB SÖZLƏR VƏ ONLARIN YAZILIŞI

Elə sözlər var ki, onlar iki sözdən ibarətdir. Məsələn, *Qarabağ* sözünün tərkibində iki söz var: *qara* və *bağ*. Belə sözlərə mürəkkəb sözlər deyilir.

Mürəkkəb sözlər bitişik və ya defislə yazıla bilər.

balıq + qulaq = balıqqulağı (bitişik yazılır)
dərə + təpə = dərə-təpə (defislə yazılır)

8 Hansı mürəkkəb sözdür?

A) yırtıcı

B) şəhərlər

C) yarımada

9 Bu sözlərdən hansılarını “qara” sözünə artıranda mürəkkəb söz yaranır?

göz, eynək, bəniz, mal, qələm

10 Ad və əlamət bildirən sözlərin birləşməsindən yaranan mürəkkəb sözləri cədvəldə yerləşdir.

dəvəquşu, daş-kəsək, qayda-qanun, gec-tez, böyük-küçük, yaxşı-yaman, dəvədabanı, itburnu, ağırılı-acılı

Ad bildirən sözlər	Əlamət bildirən sözlər

11 Verilmiş sözləri birləşdirərək yeni sözlər yarat. Onların bitişik və ya defislə yazıldığını müəyyən et və cədvəldə yerləşdir.

*gecə, gündüz**qızıl, gül**ayaq, qabı**günə, baxan**qoyun, quzu**axşam, üstü**qara, qabaq**az, çox**həyat, yanı*

Defislə yazılan sözlər	Bitişik yazılan sözlər

KİM İSLANDI YAĞIŞDA

Bircə anda göyləri
Tutdu qara buludlar.
Yağış yağdı, nə yağdı,
Çimdi çiçəklər, otlar.

Dedim: “Qaçım, gizlənim”,
Gördüm mələyir quzu,
Boylanır hər tərəfə,
Kömək diləyir quzu.
Onu tövləyə saldım.

Evə qaçmaq istərkən
Eyvandan boylanaraq
Nənəm qışqırdı birdən:
“Paltarlar islanıbdır,
Kömək eylə mənə sən”.
Dedim: “İndi yığaram,
Heç darıxma, nənə, sən”.
Yığdım paltarları da.

Dedim: “Tez qaçım gərək”.
Gördüm körpə cücələr
Məndən istəyir kömək.
İslanıblar necə də
Sığınıb bir-birinə.
“Kiş-kiş, kiş-kiş” edərək
Onları saldım hinə...

Göyləri dəstə-dəstə
Tutdu qara buludlar.
Yağış yağdı, nə yağdı,
Çimdi çiçəklər, otlar.
Dağların sinəsindən
Gör necə sellər axdı...
Quzu mənə tövlədən,
Cücələr hindən baxdı.
Nənəm “sağ ol” söylədi,
Elə bildi, yoruldu.
Paltarlar islanmadı,
İslanan tək mən oldum.

Tofiq Mütəllibov

Şüurlu oxu

1 Şeirin məzmununa görə cümlələrin ardıcılığını müəyyən et.

- A) Nənəmə kömək edərək paltarları ipdən yığdım.
- B) Körpə cücələri hinə saldım.
- C) Göyün üzünü qara buludlar aldı, güclü yağış yağdı.
- Ç) Hamıya kömək etdim, amma özüm tamam islandım.
- D) Yağışın altında qalmış quzunu tövləyə saldım.

2 Şeir sonunda baş qəhrəman, səncə, hansı hisləri keçirir?
məmnunluq, təəssüf, qəzəb, iftixar, sevinc, qorxu

Şifahi nitq

3 “Rəhmli Küçük” və “Kim islandı yağışda” əsərlərinin oxşar və fərqli cəhətlərini suallar vasitəsilə müəyyənləşdir.

1. Hansı mətn şeirdir?
2. Hər iki mətnin baş qəhrəmanını qeyd et.
3. Hansı mətnin qəhrəmanını axmaq adlandırırlar?
4. “Kim islandı yağışda” mətninin qəhrəmanı kimə kömək edir?
5. Hər iki mətnin qəhrəmanının oxşar cəhətləri hansılardır?

Dil qaydaları

4 Verilmiş cümlələri tamamla. Əlavə etdiyin sözləri ad, əlamət və hərəkət bildirən sözlərə ayır.

1. Axşam ... yağış yağdı.
2. Bəzi heyvanlar yağışı əvvəlcədən ...
3. ... öz balalarını yağışdan qorumaq üçün onları qanadlarının altına çəkirlər.
4. Göyün üzünü ... bulud aldı.
5. Təbiət yağışdan sonra ...

YALANÇI TÜLKÜ

(təmsil)

Günlərin birində Tülkü ilə Kirpi söhbət edirdilər. Birdən otların arasından bir ilan çıxdı. Tülkü qorxusundan tir-tir əsdi, Kirpiyə yalvarmağa başladı:

– Amandır, Kirpi qardaş, məni bu əfi ilanın əlindən qurtar.

Kirpi İlanı öldürdü. Tülkü ölmüş İlanı yabanın ucuna keçirib meşəyə gətirdi. Meşədəki heyvanlar – Şir, Ayı, Canavar, Pələng və Çaqqal Tülkünün başına yığıldılar. Tülkü ölmüş İlanı onlara göstərib özünü tərifləməyə başladı:

– Baxın, mən ilanların qənimiyəm.

Birdən kolluqdan başqa bir ilan çıxdı. Heyvanlar bir ağızdan qışqırdılar:

– Tülkü qardaş, bu İlanı da öldür, yoxsa bizi çalar.

Ancaq baxıb gördülər ki, Tülkünün heç izi-tozu da qalmayıb. Qorxusundan hamıdan əvvəl qaçıb canını qurtarıb.

Sözlük

Əfi ilan – zəhərli ilan növü

Qənim – düşmən

Söz ehtiyatı

1 Hansı cümlədə *çaldı* sözü mətndəki mənasında işlənmişdir?

1. Seymur tarda sevdiyi mahnını çaldı.
2. İlan meşədə kəndlini çaldı.
3. Qardaşım qapının zəngini çaldı.

2 Uyğunluğu müəyyən et.

1	izi-tozu da qalmayıb
2	canını qurtarıb
3	qışqırdılar
4	ancaq
5	başqa

A	xilas olub
B	lakin
C	özgə
Ç	çığırdılar
D	aradan çıxıb

Şüurlu oxu

3 Mətdə adı çəkilən heyvanlardan biri şəkildə yoxdur. Bu, hansı heyvandır?

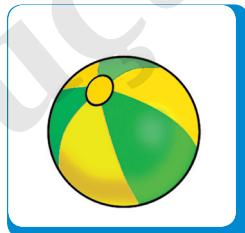
4 Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğun gəlir?

- A) İlanın ağına da lənət, qarasına da.
- B) Lovğalığın sonu xəcalətdir.
- C) İgid ölər, adı qalar.

Dil qaydaları

5 Mətnin sonuncu abzasında işlənmiş mürəkkəb sözü tap. Bu sözün hər bir hissəsini ayrı-ayrılıqda cümlədə işlət.

6 Şəkillərdə təsvir olunan əşya adlarından mürəkkəb sözlər düzəldib cümlədə işlət və dəftərinə yaz.

ŞƏHİDLƏR XİYABANI

Sinə gərib dünyanın
Payızına, qışına,
Həmişə qərq olubdur
Gül-çiçək yağışına
Şəhidlər xiyabanı.

Məmməd Əmin amalı,
Əhməd Cavad şeiridir.
Vətəni sevənlərin
Əbədi and yeridir
Şəhidlər xiyabanı.

Məzarlar doğma, yaxın,
Məzarlar yan-yanadır.
Övladlarına ağ
Deyən müdrik anadır
Şəhidlər xiyabanı.

Yurduma göz dikənə
Etirazımdır mənim,
Heç zaman pozulmayan
Alın yazımdır mənim
Şəhidlər xiyabanı.

Əbülfəz Naxçıvanlı

Sözlük

Amal – qayə, məqsəd, arzu

Ağ – qüssə, dərd, kədər ifadə edən şeir forması

Alın yazısı – tale, qismət

Şifahi nitq

- 1 Şeirin sonuncu bəndini öz sözlərinlə izah et.
- 2 Şeirdə adı çəkilən şəxsiyyətlər haqqında bildiklərini danış.

ZARAFAT

(rəvayət)

1-ci hissə

İki dost şəhər ətrafına gəzməyə çıxmışdı. Bunlardan biri varlı və zarafatçı gənc, digəri isə məşhur ədib idi. Dostlar şirin söhbət eləyə-eləyə gəzişirdilər.

Yaxınlıqdakı tarlada kəndlilər işləyirdilər. Yol qırağındakı ağacın altında süfrə salınmışdı. Süfrədə **qab-qacaq**, yanında bir cüt başmaq var idi. Görünür, tarlada işləyənlər burada nahar etmişdilər. Başmaqlar da onlardan birinin idi.

Cavan oğlan dostuna dedi:

– Mən zarafat üçün bu başmaqları götürüb gizlədəcəyəm. Qoy yiyəsi işdən qayıdanda onları axtarsın, biz də qıraqdan baxıb ləzzət alırıq.

O biri dedi:

– Dostum, əgər bu adam başmaqlarını çirkləndirmək istəmirsə, deməli, ehtiyac içində yaşayır. Yoxsullarla belə zarafat eləmək yaxşı deyil. Sən dövlətli olduğun üçün onunla başqa cür zarafat eləyə

bilərsən. Gəl hər başmağa bir manat pul qoy. Sonra da bir tərəfdə gizlənib tamaşa elə.

2-ci hissə

Oğlan dostunun dediyinə əməl elədi. Sonra hər ikisi ağacın dalında gizləndi.

Az keçmiş bir kişi işini qurtarıb yorğun halda süfrənin yanına gəldi. **Başmaqlarını** geyinmək istəyəndə içindəki pulları görüb heyrlə dörd tərəfə baxdı, ancaq bir adam görmədi. Kişi elə sevinmişdi ki, **yerə-göyə** sığmırdı. O, dizi üstə çöküb üzünü göyə tutdu:

– Ya Rəbbim, ürəklərin sirrini bilən yalnız sənsən! Bilirsən ki, körpə uşaqlarım evdə **ac-yalavac** oturublar, anaları yataq xəstəsidir. Özümdə bir qəpik pul yox, başqalarına ağız açmağa da üzüm gəlmir. İlahi! Sənə çox şükür, məni dardan qurtardın. Ya Rəbbim, bu pulu mənə yetirəni **xoşbəxt** elə!

Bu səhnə oğlana elə təsir etdi ki, gözləri yaşardı. **Dinməz-söyləməz** dönüb dostuna baxdı.

Ədib bunu görüb dedi:

– İndi de görüm, hansımızın zarafatı yaxşı oldu?..

Sözlük

Ədib – yazıçı, şair

Şüurlu oxu

1 Hansı fikir mətnin ideyasına uyğundur?

- A) Hər adamla zarafat etməzlər.
- B) Zarafatı elə edərlər ki, başqaları inciməsin.
- C) Zarafat edəndə həmin adama nəşə verməlisən.

2 Çatışmayan başlıqları əlavə etməklə mətnin planını tamamla.

- 1. Dostlar gəzməyə çıxmışdılar.
- 2. Cavan oğlan kəndlilərdən biri ilə zarafat etmək istədi.
- 3. ...
- 4. Dostların zarafatı yoxsul kişini heyrləndirdi.
- 5. ...

Şifahi nitq

- 3 Əgər varlı gənc öz bildiyi kimi zarafat etsəydi, hekayə necə davam edərdi?
- 4 “Zarafat necə olmalıdır?” mövzusunda müzakirə aparın.

Dil qaydaları

- 5 Mətnə göy rənglə verilmiş hansı sözü mürəkkəb söz hesab etmək olmaz?
- 6 Verilmiş sözlərdən mürəkkəb sözlər düzəlt və dəftərinə yaz. Hansı sütundakı mürəkkəb sözlər bitişik yazılır?
<i>ana, bala</i>	<i>soyuq, qanlı</i>
<i>adət, ənənə</i>	<i>toz, soran</i>
<i>taxta, şalban</i>	<i>əl, çatmaz</i>
- 7 Mətni oxu və mürəkkəb sözləri seç. Onların tərkibindəki sözləri müəyyən et. Seçdiyin sözləri cümlədə işlət.

Bir çox bitkilər var ki, onlardan dərman kimi istifadə olunur. Məsələn, itburnu, kəklikotu, bağayarpağı belə bitkilərdəndir. İtburnu kolu, əsasən, qayalıqlarda, əlçatmaz yerlərdə bitir. Onun meyvəsindən bir çox xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunur.

- 8 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.
1. Arılar çiçə...dən çiçə...ə qonub şirə toplayırlar.
 2. Qartal dimdi...i ilə lələ...lərini təmizləmək istədi.
 3. Çörə...i ver çörə...çiyə, birini də üstəlik.

XOCALI MÜSİBƏTİ

Günəş, necə yanırsan?!
Necə alovlanırsan?!
Yer, niyə dolanırsan?!
Dayanıb sükutla dur!
Dərk et bu fəlakəti.
Görünməz müsibətdir
Xocalı müsibəti!
Yerdə qalsa belə qan,
Əl üzülər dünyadan.
Məğrurdur Azərbaycan!
Cəzasız qalmayacaq
Törədən cinayəti!
Dəhşətlər dəhşətidir
Xocalı müsibəti!

Hikmət Ziya

Sözlük

Müsibət – bəla, fəlakət

Sükut – susma, sakitlik

Şüurlu oxu

1 Göy rənglə verilmiş misraların mənasını izah et.

Düşün və cavab ver

2 Xocalı faciəsi nə vaxt baş verib?

3 Xocalı faciəsi nə üçün soyqırım adlanır?

Yazı

4 Şeirin hansı misralarında düşmənin cəzalanacağına inam əks olunur? Həmin misraları dəftərinə köçür.

MEŞƏ KRALI

(təmsil)

1-ci hissə

Biri vardı, biri yoxdu, bir şir vardı. Bu şir hamıdan güclü idi. Ona meşənin kralı deyirdilər. O hər səhər heyvanları yığıb əmrlər verirdi. Vay o heyvanın halına ki, kralın əmrini yerinə yetirməyəydi.

Şir çox qəddar idi. Heyvanlara göz verib işıq vermirdi. Onun sözündən çıxanları amansız cəza gözləyirdi. Meşənin bütün sakinləri kraldan qorxurdu və heç kim onu sevmirdi.

2-ci hissə

Bir gün səhər meşə sakinləri, həmişəki kimi, talada toplaşib kralı gözləyirdilər. Ancaq şir gəlib çıxmaq bilmirdi ki, bilmirdi. Gözləməkdən yorulan çaqqal dedi:

– Kral səhər yığıncağına gecikən deyildi. Yəqin, nə isə baş verib. Gəlin birimiz gedək, ondan bir xəbər bilək.

Meşə sakinləri belə qərara gəldilər ki, meymunu kralın yanına göndərsinlər.

3-cü hissə

Şiri öz yuvasında halsız görən meymun soruşdu:

– Ey böyük kral, sənə nə olub? Yoxsa yaralanmısan?!

– Xəstələnmişəm, – deyə şir cavab verdi. – Ayaq üstə dura bilmirəm. Dünəndən bəri dilimə bir şey dəyməyib. Mənə yemək tapın.

Meymun “baş üstə” deyib bayıra çıxdı. Xəbəri meşədəkilərə çatdırdı. Bunu eşidən tülkü dedi:

– Lap yaxşı oldu. Onu görüm həmişə yataqda qalsın. Qoy öz yuvasında acından ölsün. Sağalsa, yenə bizə zülm edəcək.

Hamı tülkü ilə razılaşdı.

4-cü hissə

Günlər keçir, heç kim şirə baş çəkmirdi. Meşə kralı günü-gündən zəifləyirdi. O öz-özünə düşünürdü: “Əlbəttə, heç kim mənə kömək

etməyəcək. Axı onlar məndən yalnız zülm, qəddarlıq görüblər. Ah, kaş ki heç kəsə pislik etməyəydim”.

Meşə sakinləri isə şad-xürrəm həyat sürürdülər. Kim nə istəyirdi, edirdi. Bir gün yığıncaqda ceyran söz alıb dedi:

– Meşə kralı həmişə güclü olub. İndi isə zəifdir. Yəqin ki, köməksizliyin nə olduğunu artıq başa düşüb. Gəlin biz ona qarşı qəddar olmayaq.

5-ci hissə

Heyvanlar ceyranla razılaşıdılar. Onlar krala yem tapdılar, onun sağlması üçün əllərindən gələni etdilər.

Tezliklə şir sağaldı. Amma artıq o, zalım kral deyildi. İndi meşə kralı hamının dostu olmuşdu.

Beləcə, meşədə pislik sona yetdi. Yaxşılıq isə əbədi olaraq yaşadı.

Şüurlu oxu

1 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğun gəlir?

- A) Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq hər kişinin işidir.
- B) Hirsli başda ağır olmaz.
- C) Sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

2 Hər bir şəklın mətnin hansı hissəsinə uyğun gəldiyini müəyyən et.

İKİ GONBUL VƏ DOVŞAN

Gonbul begemot qamışlıqdan köhnə avtomobil tapdı. O, fili çağırdı:

– Gonbul, bura gəl. Bax gör nə tapmışam!

Fil dedi:

– Nə yaxşı maşındır! Gəl onu çıxaraq. Minib o ki var sürərik.

1 Bu vaxt haradansa bir dovşan gəlib çıxdı:

– Salam, dostlar! Nə tapmısınız? Ooo... avtomobil? Nə yaxşı! Di durmayın, çıxarın onu.

Gonbullar güc verib maşını bataqlıqdan otluğa çıxartdılar. Dovşan isə bu zaman kənarda durub əmrlər verirdi:

– Hə, qoçaqlar, bir də. Bir, iki, üç, bir də. Bərk yapışın, buraxmayın!

2 Gonbullar yolu hamarladılar. Kənarlara yol nişanları düzdülər.

Dovşan isə elə hey çərənləyirdi:

– Hə, maşın sazdır, yolumuz hazırdır, nişanlar var. İndi sürmək olar.

Gonbullar işlərini qurtarıb avtomobilə minmək istədilər. Amma... nə pis oldu. Onlardan heç biri avtomobilə sığışmırdı. Axı onlar gonbul idilər.

3 Dovşanın bəxti gətirdi. O, rahatca sükan arxasına keçib qazı basdı. Maşın yerindən götürüldü. Amma dovşan uzağa gedə bilmədi. Maşın ağaca çırpıldı, əzilib xurd-xəşil oldu. Dovşanın da qolu-qıçı əzildi.

Adamın gonbullara yazığı gəlir. Əbəs yerə bu qədər çalışdılar. Maşına da heyfi gəlir. Sınıb dağıldı. Amma dovşana yazığı gəlmir. Görəsən, niyə?

Sergey Mixalkov

Sözlük

Mühərrik – maşını hərəkətə gətirən mexanizm

Şüurlu oxu

- 1 Mətnə uyğun olaraq şəkillərin ardıcılığını müəyyən et.
- 2 Mətnin sonundakı suala cavab ver.
- 3 Verilmiş parça mətndə nömrələnmiş mavi boşluqlardan hansının yerinə uyğun gəlir?

Gonbullar maşını yudular, mühərriki yağladılar, təkərlərə hava vurdular. Dovşan isə kənarda durub məsləhətlər verirdi:

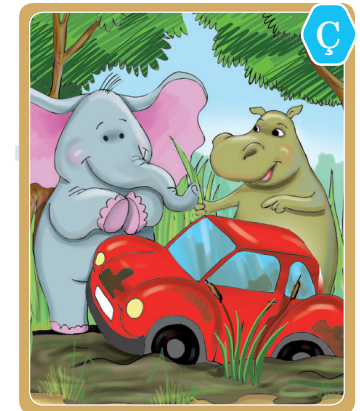
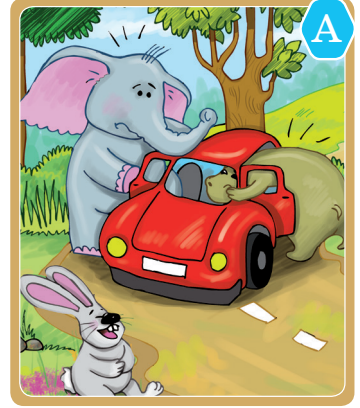
– Orası çirkli qaldı, təmizlə! Bax belə! Afərin! Bir az da hava vur, azca boşdur.

Şifahi nitq

- 4 Hansı yol nişanlarını tanıyırsan?
Yol işarələrinin əhəmiyyəti nədədir?

Dil qaydaları

- 5 Hansı sıradakı bütün sözlərin yazılışı və tələffüzü arasında fərq var?
A) qamış, dost, maşın
B) begemot, afərin, sükan
C) gonbul, avtomobil, dovşan

NİCAT VƏ DƏCƏL

1-ci hissə

Bir kənddə Nicat adlı balaca bir oğlan yaşayırdı. O hər gün şəhərə su aparıb satardı ki, ata-anasına kömək olsun. Bu işdə ona Dəcəl adlı balaca eşşək kömək edərdi. Nicat eşşəklə elə dostlaşmışdı ki, bir gün belə ondan ayrı dura bilmirdi.

Bir gün yenə Nicatla Dəcəl evdən çıxdılar. Anası Nicata çörək də verdi ki, yolda ac qalmasın. Dostlar səhəngə bulaq suyu doldurub şəhərə yetişdilər. Bütün günü şəhəri gəzib-dolaşdılar, camaata su satdılar.

Axşam düşdü, qaş qaraldı. Dostlar şəhərin kənarında bir otluq yerdə gecələməyi qərara aldılar. Oturub yemək yedilər, su içdilər. Bir də gördülər ki, səhəngin ağzında bir Bəcək var. Nicat əli ilə Bəcəyi qovmaq istəyəndə barmağı dəydi, Bəcək suyun içinə düşdü. Yazıq Bəcək səhəngin içində ha çalışırdı ki, sudan çıxsın, sürüşüb yenidən suya düşürdü. Nicat dedi: “Yaxşı olur sənə, mənim səhəngimdə nə işin var idi?!”

Beləcə, Dəcəllə Nicat otların üstündə büzüşüb yatdılar. Bəcək isə səhəngin içində qaldı...

2-ci hissə

Səhər dostlar yuxudan oyanıb nə görsələr, yaxşıdır? Nicat da, Dəcəl də kiçilib otdan balaca olmuşdular. Hələ bu, bir yana qalsın, Dəcəl insan kimi dil açmışdı. O dedi:

– Nicat, mən bilən, bütün sirr Böcəkdədir. Sən axşam ona kömək eləmədin axı!..

Nicat dedi:

– Düz deyirsən. Kömək elə, Böcəyi səhəngdən çıxaraq, bəlkə, tilsim sındı.

Nicat Dəcəlin belinə mindi. Əlini uzadıb səhəngin qulpundan yapışdı. O, yuxarı çıxmaq istəyəndə birdən

səhəng aşdı, içindəki su töküldü. Böcək də suqarışıq torpağa düşdü.

Nicat üzünü Böcəyə tutub dedi:

– Məni bağışla, ay Böcək, **1**. Bəs indi biz neyləyəcəyik, evə necə gedəcəyik?

– Nicat, gecə acığım tutdu, sizi ovsunladım. İndi görürəm, ikiniz də xeyirxahsınız. Daha sizə acığım tutmur. Ancaq mən ikinizdən birini əvvəlki vəziyyətə qaytara bilərəm. İndi seçin!

Dəcəl dedi:

– Nicatı böyüt. **2**.

Nicat dedi:

– Yox, yox! Dəcəli böyüt. **3**.

Bunu gören Böcək dedi:

– Mən sizi sınayırdım. İndi gördüm ki, əsl dostsunuz. Sizin ikinizi də böyüdərəm.

Böcək bir ovsun oxudu və dostlar əvvəlki boyda oldular. Onlar sevincək Böcəyə “çox sağ ol” deyib yola düzəldilər.

Elçin Cabbarov

Sözlük

Tilsim – sehrli qüvvəyə malik olan söz, ovsun

Darda qoymaq – çətin vəziyyətdə qoymaq

Ovsunlamaq – sehlə özünə tabe etmək

Qaş qaralmaq – qaranlıq düşmək, axşam olmaq

Şüurlu oxu

1 Doğru, yoxsa yanlış?

Nicatın ailəsi kasıb idi.

Əhvalat qışda baş vermişdi.

Dəcəllə Nicat bir-biri ilə dalaşdılar.

Böcəyin Nicatgilə yazığı gəldi.

Dəcəl qayğıkeş, Nicat ədalətli idi.

2 Hansı cümlə mətnin ideyası ilə bağlı deyil?

A) İnsan dostu uğrunda qurban verməyi bacarmalıdır.

B) Kiçik uşaqlar alverlə məşğul olmamalıdırlar.

C) Dara düşənlərə kömək etmək lazımdır.

3 Cümlələri uyğun gələn mavi boşluqların yerində işlət.

• Axı səhvi mən etmişəm

• Axı ata-anası onun yolunu gözləyir

• dünən səni darda qoydum

4 Cümlələrin ardıcılığını müəyyən et.

A Nicat Böcəyi qovmaq istəyəndə o, səhəngin içinə düşdü.

B Qaranlıq düşəndə dostlar çöldə gecələməyi qərara aldılar.

C Böcək bir ovsun oxuyub dostları böyütdü.

Ç Bir gün Nicatla Dəcəl su satmaq üçün şəhərə yollandılar.

D Səhər duranda gördülər ki, ikisi də bambalaca olub.

E Nicat Böcəyə kömək etmədiyinə görə ondan üzr istədi.

KƏPƏNƏK VƏ QARANQUŞ

Biri vardı, biri yoxdu. Bir çayın kənarında balaca bir ev vardı.

Bir gün yanğın baş verdi. Alov evi bürüdü.

Bütün heyvanlar köməyə gəldilər. Biri su, biri qum tökərək alovu söndürməyə çalışdılar.

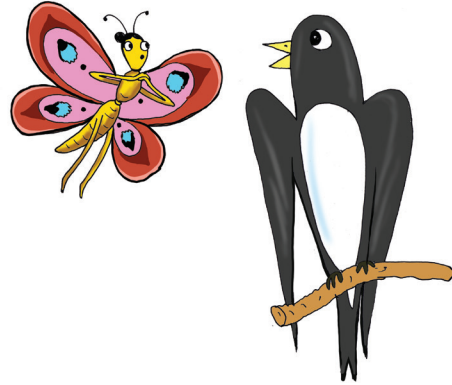
Bir kəpənək də ağzında bir damcı su ilə yanğını söndürməyə çalışırdı.

Qaranquş bunu görüb güldü. Kəpənəyə dedi:

– Sənin damcın o boyda yanğına nə edəcək?

Kəpənək dedi:

– Nə olar, mənim də gücüm buna çatır.

Söz ehtiyatı

1 Verilmiş sözləri əksmənalı və yaxınmənalı olduğuna görə müəyyənləşdir.

- kömək – yardım
- güc – qüvvə
- söndürmək – yandırmaq

Şüurlu oxu

2 Hansı atalar sözü təmsilin ideya məzmununa uyğun gəlir?

El gücü – sel gücü.

El yandıran şamı söndürmək olmaz.

El malına göz dikən gözdən olar.

KOBUD

Vasif möhkəm bədənli, güclü oğlandır. Hamı ondan çəkinir. Beləsindən necə qorxmayasan! Yoldaşlarını vurur, qızların saçını dartır, itlə, pişiklə pis rəftar edir, hətta nənəsi ilə kobud danışır.

Bir sözlə, Vasif heç kimdən qorxmur, heç nədən çəkinmir.

Bir gün Vasif yolda gördüyü hadisəni sinif yoldaşlarına danışmaq istədi. Amma oğlanlar ona qulaq asmaq belə istəmədilər. Vasif qızların yanına gəldi. O yaxınlaşan kimi qızlar oradan uzaqlaşdılar.

Vasifin kefi pozuldu. Evə gələndə itlə oynamaq istədi. Amma Toplan onu görəndə kimi küçəyə qaçdı. Hələ Məstanı demirsən! Pişik şkafın üstünə çıxıb qəzəbli, yaşıl gözləri ilə ona baxırdı.

Əlacı kəsilmiş Vasif nə-nəsinin yanına gəldi. Nə-nə nəvəsinin üzünə belə baxmadan sakitcə corab toxumağa davam etdi.

Güclü, qorxmaz Vasif tək qalmışdı.

Lap tək-tənha!

Gülşən Orucova

Söz ehtiyatı

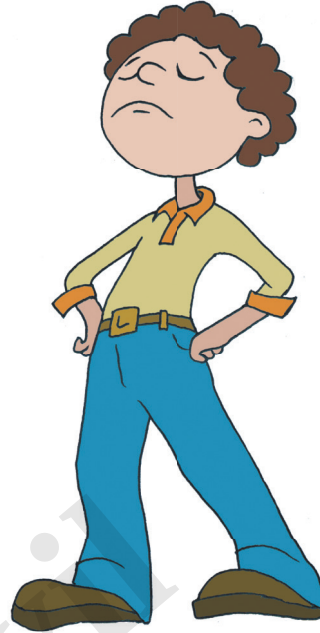
1 Doğru, yoxsa yanlış?

Vasif cəsur və qorxmaz oğlandır.	😊	☹️
Vasif nənəsinə yanaşanda o, corab toxuyurdu.	😊	☹️
Pişik Vasifi görən kimi həyəətə qaçdı.	😊	☹️
Sinifdə Vasifdən başqa hamı qorxaq idi.	😊	☹️
Güclü adamların heç də hamısı kobud olmur.	😊	☹️
Nənəsi Vasifi yalnız görüb onun könlünü aldı.	😊	☹️

LOVĞA

Bir uşaq lovğalandı,
Kükrədi, dalğalandı,
Qabartdı sinəsini,
Bərk çıxartdı səsini.
Gördü pisdür ədası,
Yoxdur bunun faydası.
Hamı çıxdı sözündən,
Lovğa küsdü özündən.

Zahid Xəlil

Söz ehtiyatı

- 2 “Kobud” və “lovğa” sözlərinin mənaca əksi olan sözləri tap və cümlədə işlət.

Şifahi nitq

- 3 Səncə, lovğalığın və kobudluğun nəticəsi nə olur? Mətnləri oxuyaraq fikrini əsaslandır.
- 4 Sinfinizdə ən güclü oğlan kimdir? O da kobud və ya lovğadır mı?

DOSTLAR SƏFƏRDƏ

Tülkü, Qunduz və Qaban bir yerdə səfərə çıxmağı qərara aldılar. Meşələrdə, dağlarda gəzmək, görmədikləri yerləri görmək istəyirdilər.

Onlar yığışıb yola düşdülər. Getdilər, getdilər, qarşılarına bir çay çıxdı. Çayın üstündən dar bir körpü salınmışdı. Üçü də birdən bu körpüdən keçə bilməzdi. Bir-bir keçmək lazım idi.

Qaban Qunduzə dedi:

– Sən birinci keç. Yaşca hamımızdan böyüksən.

– Düzdür, qoy birinci Qunduz keçsin, – deyə Tülkü razılaşdı.

Qunduz ayağını körpüyə qoydu. Bir-iki addım getmişdi ki, körpünün çürümüş taxtaları sındı. Qunduz suya düşdü.

– Ay aman! Fəlakət! – deyə Tülkü qışqırdı. – Qaban, suya atıl, Qunduzu xilas elə. Yoxsa bizim Qunduz batacaq. Tez ol! Tez ol!

– Mən atıldım, – deyə Qaban donquldandı. – Amma su soyuqdur. Qorxuram xəstələnəm. Bəlkə, sən atılasan?

– Nə danışırısan?! Mən quyruğumu yenicə daramışam.

Bu zaman körpünün altından Qunduzun səsi gəldi:

– Sağ olun, lazım deyil. Özüm birtəhər çıxaram.

Qunduz sahilə çıxdı. Tülkü ilə Qaban sevindilər:

- Nə yaxşı oldu! Gəlin yolumuza davam edək.
Qunduz onlara baxıb dedi:
– Yox, mən getmirəm. Sizinlə yoldaş olan yolda qalar.

Sergey Mixalkov

Şüurlu oxu

1 Cümlələri tamamla.

1. Dostlar üçü birdən körpüdən keçə bilməzdi, çünki ...
2. Qunduz suya düşdü, çünki ...
3. Qaban suya atılmadı, çünki ...
4. Tülkü suya atılmadı, çünki ...
5. Qunduz onlarla yola davam etmədi, çünki ...

2 Hansı atalar sözü bu nağılın məzmununa uyğun gəlmir?

- A) Yalançını evinəcən qovarlar.
- B) Dost dostu tən gərək,
Tən olmasa, gen gərək.
- C) Dost dostu dar gündə sınayar.

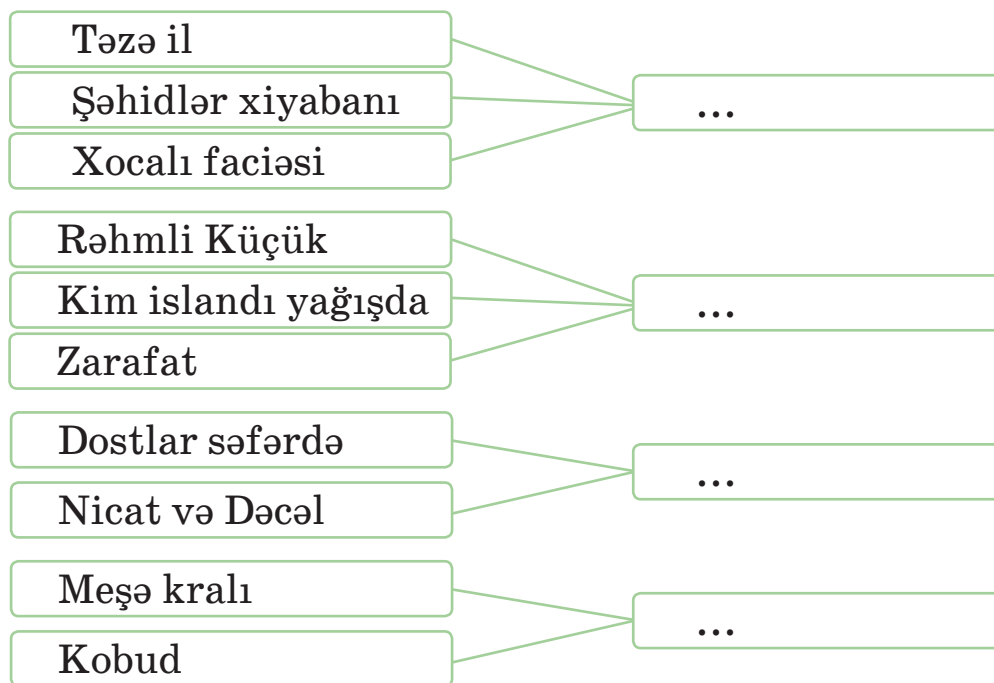
Dil qaydaları

3 Uyğunluğu müəyyən etməklə mürəkkəb sözlər düzəlt və dəftərinə yaz. Aldığın sözlərdən əlamət bildirənləri cümlədə işlət.

gecə	kiçik
dərə	boy
böyük	gündüz
balaca	göz
ac	təpə

- 1 Bu bölmədə oxuduğun mətnlərin hansı mövzuya aid olduğunu müəyyənləşdir.

xeyirxahlıq, peşmançılıq, vətənpərvərlik, dostluq

- 2 “Ot” sözünü hansı sözlərə artırmaqla mürəkkəb söz yaratmaq olar?

yol, dil, at, kəklik

- 3 Eyni rəngdə verilmiş sözləri birləşdirərək mürəkkəb sözlər düzəlt. Sözlərin bitişik və defislə yazılmasına diqqət yetir. Həmin sözləri cümlədə işlət.

yer, stol, ev, altı, isti, üstü, eşik, ot

- 4 Cümlələri tamamla. Nöqtələrin yerinə verilmiş mürəkkəb sözləri əlavə edib dəftərə yaz.

səhər-səhər, dəftər-kitab, doqquzmərtəbəli

1. Zəng vurulan kimi Kamil ... çantaya yığdı.
2. Ayselgilin ailəsi yeni tikilmiş ... binaya köçdü.
3. Babam deyir ki, ... bal yeməyin böyük faydası var.

6-c1

BÖLMƏ

TƏBİƏTİN SİRLƏRİ

ANA TƏBİƏTİN UŞAQLARA MƏKTUBU

Əziz balalar!

Bilin və agah olun ki, Yer üzündə bütün canlılar mənim balalarımdır. Ona görə də mənə Ana Təbiət deyirlər.

Siz, yəqin ki, hər səhər durub güzgüyə baxırsınız və orada özünüzü görürsünüz. Mən də tez-tez güzgüyə baxıram. Bilirsiniz orada nələr görürəm? Meşədə gəzən heyvanları, göydə qanad çalan quşları, suda üzən balıqları, yer altında yuva quran qarışqaları... Bəli, bunlar hamısı mənəm – Ana Təbiət.

Yer üzündəki bütün canlılar bir böyük ailədir. Ancaq son vaxtlar bir çox heyvanlar, quşlar mənə şikayət edirlər. Deyirlər ki, insanlar onları incidirlər – ağacları kəsir, odlu silahlarla heyvanları öldürür, suları zəhərləyib balıqları məhv edirlər.

Ola bilsin, bu insanlar bilmirlər ki, həmin canlılar onların bacı-qardaşlarıdır. Bəlkə də, onlar elə düşünürlər ki, Ana Təbiət çox böyükdür. Bir neçə canlıyı öldürməklə ona heç nə olmaz.

Elə deyil!

Baxın, sizin barmağınıza kiçik bir tikan batanda çox ağrıdır, eləmi? Yer üzündə bir insan kiçik qarışqa yuvasını dağıdanda mənim bədənəm də elə ağrıyır.

İnsanları başa salın. Deyin ki, mən onların eviyəm. Adam yaşadığı evi çirkləndirməz, bacı-qardaşını incitməz. Çünki bu evdən başqası yoxdur və o, həmişə sizin olacaq.

Balalarım qarşı dərin sevgi və məhəbbətlə,
ANA TƏBİƏT

S.Sximmelin eyniadlı hekayəsi əsasında

Sözlük

Agah olmaq – bilmək, xəbərdar olmaq

Şüurlu oxu

- 1 İnsanların hansı hərəkətləri Ana Təbiəti narahat edir?
- 2 Ana Təbiət uşaqlardan hansı köməyi umur?
- 3 Səncə, nəyə görə bu mətnə “Ana Təbiət” sözü böyük yazılır?

GÜNƏBAXAN

Siz bilirsinizmi, niyə bu bitkiyə günəbaxan deyirlər?

Çünki o, həmişə günəşə tərəf boylanır.

Günəbaxan çox faydalı bitkidir. Onun qovrulmuş toxumlarını həm böyüklər, həm də uşaqlar sevir. Bu toxumlardan yağ da hazırlayırlar. Günəbaxan yağı vitaminlə zəngin olur.

AYABAXAN

Göstərdi nəvəsinə

 günəbaxanı.

Qız dedi: "Söylə mənə, Ayabaxan bəs hanı?"

Mir Sabir

Sözlük

Zəngin – çoxlu, bol, varlı

Şüurlu oxu

- 1 "Günəbaxan" və "Ayabaxan" mətnlərindən hansı şeirdir?
- 2 "Ayabaxan" şeirində mavi zolağın yerində hansı söz işlənmişdir?
A) ata B) baba C) dayı
- 3 Verilmiş sualları cavablandır. "Günəbaxan" mətnində hansı suala cavab yoxdur?
 1. Bu bitki niyə belə adlanır?
 2. Günəbaxanı necə yetişdirirlər?
 3. Günəbaxanın toxumundan hansı məqsədlə istifadə edirlər?

Dil qaydaları

- 4 "Günəbaxan" adının tərkibində hansı sözlər var?
Onlardan hansı ad, hansı hərəkət bildirir?

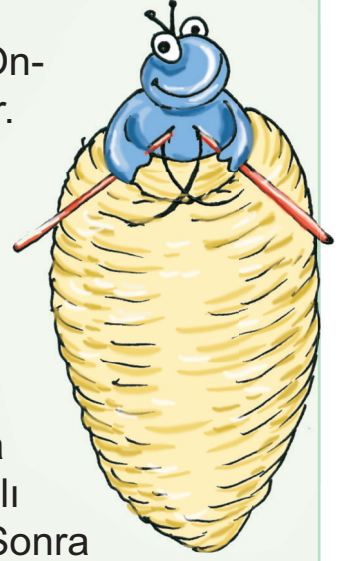
İPƏKQURDU

Təbiətdə cürbəcür qurdlara rast gəlmək olar. Onların arasında insanlara xeyir verənləri də var. Belələrindən biri də ipəkqurdudur.

Əslində, ipəkqurdu qurd deyil, kəpənəkdir.

İnsanlar bu kəpənəyin toxumlarını xüsusi qutularda saxlayırlar. Toxumlardan kiçik qurdlar – tırtıllar əmələ gəlir. Tırtılı tut yarpağı ilə yemləyirlər. İpəkqurdu tırtılı nazik ipək tellərdən öz ətrafında “barama” deyilən yumru qutucuq hörür. Barama toyuq yumurtasından balaca olur. İpəkqurdu tırtılı baramanın içində böyüyüb kəpənəyə çevrilir. Sonra baramanı deşib bayıra çıxır.

İnsanlar baramanı açıb sap düzəldirlər. Bu sapdan ipək parça toxunur.

Rafiq İsmayılov

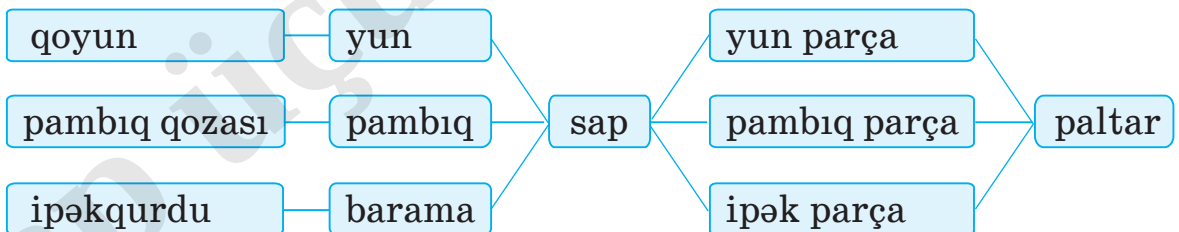
Şüurlu oxu

1 Mətdəki məlumatlardan istifadə etməklə cümlələri tamamla.

- İpəkqurdu ... ilə qidalanır.
- İpəkqurdu nazik tellərdən özünə ... hörür.
- Tırtıl baramanın içində yaşayıb ... çevrilir.
- İpəkqurdu baramasından ... düzəldirlər.
- Baramadan alınmış sapdan ... parça toxunur.

Şifahi nitq

2 Aşağıdakı sxemi izah et və mətn qurub danış.

Dil qaydaları

3 Verilmiş sözləri elə səsləndir ki, müəyyən bir məna yaratsın.

insanın	tutmaq
böyüyə	bağı
topu	arzusu
alma	hörmət

QAYDALAR

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

Bəzi sözlər bir-biri ilə birləşdikdə söz birləşməsi yaranır. Söz birləşməsinin mənası sözün mənasından daha dəqiq olur. Müqayisə edin:

şagird – söz

ikinci sinif şagirdi – söz birləşməsi

4 Hansı bənddə söz birləşməsi verilib?

- A) söz, məna
- B) sözün mənası
- C) Sözün mənası izah olundu.

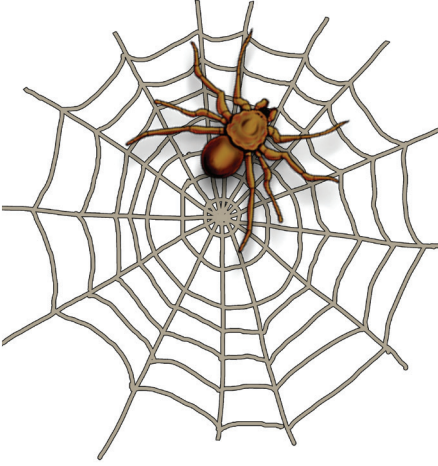
5 Sütunlardakı sözləri düzgün birləşdirməklə söz birləşmələri yaradın.

Nümunə: otağın qapısı

ayı	tülkü
otaq	çəmən
yaşıl	bina
hiyləgər	pəncə
məktəb	səs
ıldırım	qapı

HÖRÜMÇƏKLƏR

Yəqin ki, havadan asılıb qalmış hörümçək görmüsünüz. Adama elə gəlir ki, o uçur. Əslində, hörümçək uçmur, nazik teldən yapışıb sallanır. Bu tel o qədər nazikdir ki, bəzən onu gözlə görmək olmur. Hörümçək bu telin bir ucunu tavana yapışdırır. Aşağı-yuxarı hərəkət etmək üçün teldən nərdivan kimi istifadə edir.

Həmin tellərin hörümçək üçün böyük əhəmiyyəti var. O, tellərdən tor hörür. Tora cücü düşən kimi onun **başının üstünü alır**, zəhərli çənəsi ilə onu öldürüb yeyir.

Hörümçək öz tellərindən nəsil artırmaq üçün də istifadə edir. O, tellərdən barama hörüb ora yumurta qoyur. Bir azdan bu evcikdə hörümçək balaları əmələ gəlir.

Hörümçəyin müxtəlif növləri var. Onlar zərərli həşəratları öldürməklə təbiətə xeyir verirlər. Lakin elə iri hörümçəklər də var ki, onların zəhəri nəinki insanı, hətta atı və dəvəni də öldürə bilər.

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 Mətnə hansı suala cavab yoxdur?

- A) Hörümçək nə ilə qidalanır?
- B) Hörümçək öz telindən hansı məqsədlərlə istifadə edir?
- C) Hörümçəyin neçə ayağı var?

2 Doğru, yoxsa yanlış?

- İpəkqurdu və hörümçək barama hörürlər. 😊 😞
- İpəkqurdu və hörümçək kiçik həşəratlarla qidalanırlar. 😊 😞
- Hörümçəklərin təbiətə böyük xeyri vardır. 😊 😞
- İpəkqurdu və hörümçəyin baramasından ipək alınır. 😊 😞

Şifahi nitq

3 Hörümçəyin xeyri və ziyanı haqqında danış.

Dil qaydaları

4 Verilmiş sözlərdən cümlə düzəlt.

Hörümçək, səkkiz, ayaq, ol

QAYDALAR

CÜMLƏ

Sözün və söz birləşməsinin mənası olur. Cümlə isə bitmiş fikri ifadə edir, yəni varlığın nə etdiyini bildirir.

Müqayisə edin:

tülkü ayı – sözlər

hiyləgər tülkü ayı balaları – söz birləşmələri

Hiyləgər tülkü ayı balalarını aldatdı. – cümlə

5 Şeirin hansı misrası cümlə deyil?

Dağ dalından günəş gülər,
Yamaclarda quzu mələr,
Ceyran qaçıb suya gələr
Bizim yerdə səhər-səhər.

Əhməd Cəmil

6 Verilmiş sözlərin ardıcılığını müəyyən et və cümlə düzəlt.

- telləri ilə, hörümçəklər, edirlər, hərəkət
- güclü, bəzi, olur, hörümçəklərdə, zəhər
- qoymaqla, hörümçəklər, çoxalırlar, yumurta

7 Uyğunluğu müəyyən et və söz birləşmələrini cümlədə işlət.

1	şam
2	idman
3	qol

A	yarışı
B	saatı
C	meşəsi

8 Cümlələrdə işlənmiş söz birləşmələrini müəyyən et.

1. Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhəridir.
2. Bilik yarışmasına əlaçı şagirdlər gedəcək.
3. Kompüter otağı ikinci mərtəbədə yerləşir.

QIZIL NƏDİR

Payız gələndə
Yarpaq qızıldır.
Xəzəl görəndə
Torpaq qızıldır.

Əkinçi deyir:
– Qızıl çöldədir.
Balıqçı deyir:
– Qızıl göldədir.

Eldar Baxış

Şifahi nitq

- 1 “Yarpaq qızıldır”, “torpaq qızıldır” ifadələrində “qızıl” sözü hansı mənanı bildirir?
- 2 Əkinçinin “qızıl çöldədir”, balıqçının “qızıl göldədir” ifadələrinin mənası nədir?
- 3 “Qara qızıl”, “ağ qızıl” nəyə deyilir? Bunu necə izah edə bilərsiniz?
- 4 “Qızıl xasiyyət” ifadəsini necə başa düşürsən?
- 5 “Qızıl üzük” və “qızıl ürək” ifadələrində “qızıl” sözünün mənaları arasındakı fərqi izah et.

Şüurlu oxu

- 6 Verilmiş sözlərdən istifadə etməklə aşağıdakı ifadələrdə “qızıl” sözünün mənalarını tap.

metal, qiymətli, bərəkətli, sarı

qızıl söz, qızıl saat, qızıl payız, qızıl torpaq

ÇAYIN GİLEYİ

Kiçik çay uzun illər idi ki, bir gölə axırdı. Bu göl çayın sularını acgözlüklə udurdu. Çay isə uzaqlara axıb getmək istəyirdi, amma arzusu həmişə ürəyində qalırdı.

Bir gün o, gölə dedi:

– Sən çox acgözsən. Mən yaz-qış, gecə-gündüz sən qarnına axıram, heç doymaq bilmirsən. Sən doysan, mən axıb lap uzaqlara gedərəm.

Göl cavab verdi:

– Sən məni o qədər də acgöz bilmə. Mən öz suyumdan günəşə pay verirəm ki, yağış yağdırsın.

– O, yağışı necə yağdırır ki?

– Günəş mənim suyumu buxarlandırır havaya qaldırır. Buxar isə göylərdə soyuyub yağışa çevrilir və yerə tökülür.

Çay acıqlı-acıqlı:

– Vermə suyunu günəşə, – dedi.

– Axı onda yağış yağmaz.

– Qoy yağış yağmasın.

Göl gülüb dedi:

– Axı onda çaylar quruyar.

Çay fikrə getdi. O hər şeyi başa düşdü və həmin gündən səsinə çıxarmadan sakit-sakit gölə axmaqda davam etdi.

Əli Səmədli

Şifahi nitq

1 Çay nədən gileylənirdi? O, haqlı idimi?

2 Azərbaycanda olan hansı çayları və gölləri tanıyırsan?
Kür çayı axıb hara tökülür?

QARIŞQALAR

FİL VƏ QARIŞQA

1-ci mətn

Göyün yüksəkliyində bir sarı yarpaq uçurdu. Onun üstündə balaca qarışqa var idi. Qarışqa aşağı baxıb yerdə fili gördü. Bərkdən qışqırdı:

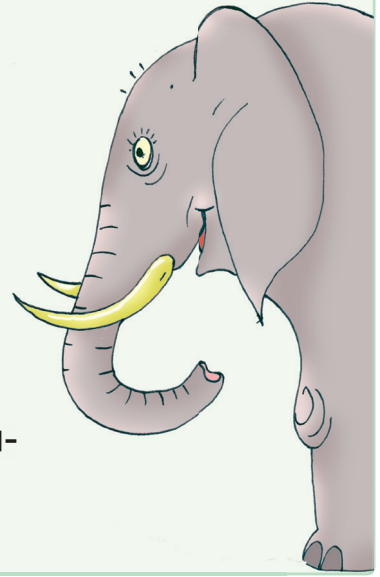
– Necə də balaca fildir!

Qarışqa yerə enəndə filə baxıb gözlərinə inanmadı:

– Sən ki bambalaca idin?!

– Sən göydən yerə enənə kimi mən böyümüşəm, – deyə fil qəhqəhə çəkdi.

Tofiq Ağayev

Şifahi nitq

- 1 Göydəki ay böyükdür, yoxsa yaşadığın bina?
- 2 Yarpağın uçması ilə quşun uçması arasında nə fərq var?
- 3 Doğrudanmı, qarışqa yerə enənə qədər fil böyümüşdü?

Dil qaydaları

- 4 Verilən sözlərdən söz birləşmələri düzəlt və onları cümlədə işlət.

Nümunə: dağ, ətək

dağın ətəyi

Kəndimiz dağın ətəyində yerləşir.

meşə, hava; külək, vıyıltı; şəhər, qayıtmaq; günəş, şüa

- 5 Sözlərin ardıcılığını müəyyən etməklə cümlələr yarat və dəf-tərinə yaz.

sinifdə

mən

oxuyuram

ikinci

barama

hörür

tellərdən

ipəkqurdu

tökülür

axıb

dənizə

çay

QARIŞQALAR NİYƏ AZMIR

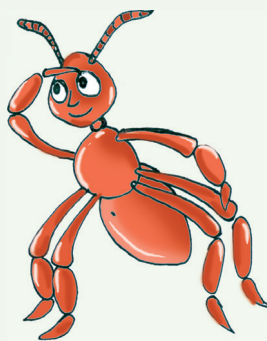
2-ci mətn

Qarışqalar yemək tapmaq üçün uzaq səfərlərə çıxırlar. Bəs necə olur ki, geri qayıdanda onlar öz yuvalarını tapa bilirlər?

Bunun səbəbi qarışqaların iy bilməsidir. Qarışqa bir yana gedəndə ləpirinin iyi yolda qalır. Yuvaya qayıdanda o həmin iyi tutub gedir və heç zaman azmır.

Qarışqanın keçdiyi yoldan torpağın bir hissəsini götürüb qırağa atın. Görəcəksiniz ki, o həmin yerdə dayanıb öz ləpirinin iyini axtarır. Tapandan sonra yoluna davam edəcək.

Gülşən Orucova

Düşün və cavab ver

6 Qarışqaların hansı xüsusiyyəti onlara yolu düzgün təyin etməyə imkan verir?

A) eşitmə

B) iybilmə

C) dadbilmə

SƏRKƏRDƏ VƏ QARIŞQA

(rəvayət)

3-cü mətn

Bir sərkərdə döyüşdə məğlub olub ruhdan düşdü. Gəlib qayalıqda oturdu, fikrə daldı. Bu vaxt gördü ki, bir qarışqa belində buğda dənəsi yuxarı dırmaşır. Yuxarıda qarışqanın yuvası var idi.

Daş sürüşkən idi. Qarışqa yolun yarısına çatmamış sürüşüb yerə düşdü. Lakin o, yükünü yenidən belinə qaldırdı və yuvasına doğru irəlilədi. Amma yenə sürüşdü. Qarışqa düz otuz doqquz dəfə cəhd etdi. Nəhayət, qırxıncı dəfə buğdanı yuvasına çatdırdı.

Bunu gören sərkərdə öz-özünə düşündü: "Qarışqa otuz doqquz dəfə yıxıldı, ancaq istəyindən dönmədi. Bəs niyə mən bir dəfə məğlub olan kimi ruhdan düşürəm?.."

7 Qarışqa haqqında aşağıdakı məlumatlar hansı mətnlərdə verilib?

- Qarışqanın güclü iybilmə qabiliyyəti var.
- Qarışqa çox zəhmətkeşdir.
- Qarışqa çox kiçik həşəratdır.

GÜNƏŞ VƏ BULUD

Günəş öz odlu arabasında göy üzündə səyahətə çıxmışdı. O, şən və vüqarlı idi, şüalarını səxavətlə hər tərəfə səpələyirdi.

Ətrafdakılar da şən idilər. Təkcə bulud hirsli-hirsli günəşə baxaraq söylənirdi:

– Çox bədxərcsən! Səpələ, səpələ işığı! Görək axıra nəyin qalacaq!

Üzümlüklərdə isə hər bir üzüm giləsi günəşin şüasını udub sevinirdi. Elə bir ot, böcək, çiçək yox idi ki, günəşdən öz payını almasın.

– Hə, payla öz şüalarını, payla, – bulud heç cür sakitləşə bilmirdi.

– Dağıt öz dövlətini. Bir gün verməyə heç nəyin qalmayacaq. Onda baxarq, görək onlar sənə necə təşəkkür edəcəklər!

Günəş isə göydə fərəhlə diyirlənərək şüalarını paylamaqda davam edirdi.

Batmaq vaxtı gələndə günəş şüalarını saydı və məlum oldu ki, onların hamısı, hətta ən kiçiciyi də öz yerindədir!

Bundan xəbər tutan bulud elə təəccübləndi ki, elə oradaca yağışa çevrilib yerə töküldü.

Şüurlu oxu

- 1 Aşağıdakı əlamətlərdən günəşin və buludun xarakterinə uyğun olanları seç.

mehriban, paxıl, şən, xəbis, səxavətli, rəhmdil

- 2 Yerdəki canlıların günəşdən aldığı pay nədir?

- 3 Göy rənglə verilmiş cümlədən hansı nəticəni çıxarmaq olar?

A) Adam hər axşam gün ərzində xərclədiklərini saymalıdır.

B) Xeyirxahlıq bitib-tükənməz keyfiyyətdir. Ona görə də hamıya xeyirxahlıq etməkdən çəkinmək lazım deyil.

ARI

Arıyam, zəhmətkeşəm,
Bal, mum çəkməkdir peşəm.
Səhər güllər açınca,
Gözəl qoxu saçınca
Uçaram göy yamaca,
Çiçək açmış ağaca,
Ya çəmənə, meşəyə,
Qonaram hər çiçəyə.
Şirəsini çəkərəm,
Pətəyimə tökərəm.
Çalışaram doqquz ay,
Hamı məndən alar pay.
Balımdan qoy yesinlər,
Mənə "sağ ol" desinlər.

Abdulla Şaiq

Sözlük

Mum – bal arısının şan düzəltmək üçün istifadə etdiyi maddə
Şan – pətəyin bal saxlamaq üçün gözcükləri

Şüurlu oxu

- 1 Niyə arı ildə cəmi doqquz ay çalışır? Bu, hansı aylardır?
- 2 Aşağıdakı misralarda hansı söz şeirdəki kimi deyil?
*Arıyam, zəhmətkeşəm,
Bal, su çəkməkdir peşəm.*

- 3 Şeirdəki "qoxu" sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?
A) iy B) atəş C) ətir

Dil qaydaları

- 4 Verilmiş söz birləşmələrini dəftərinə köçür və onları cümlədə işlət.

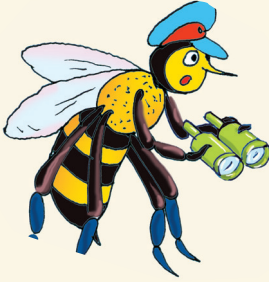
zəhmətkeş arı, çiçək açmış ağac, ətirli gül

BAL ARISININ AİLƏSİ

Bal arıları ailə şəklində olur. Bu ailədə hərənin öz işi, öz vəzifəsi var.

Arı ailəsində minlərlə arı yaşayır. Lakin ana arı bircə dənə olur. Onun əsas vəzifəsi dünyaya yeni balaca arılar gətirmək və onları bəsləyib boya-başa çatdırmaqdır.

Kəşfiyyatçı arı gedib çölü-çəmənə gəzir və pətəyə – ailənin evinə qayıdır. O özü ilə çiçəklərin ətrini gətirir və çəmənliyin yerini işçi arılara nişan verir. İşçi arılar həmin yerlərə uçar, çiçəklərdən nektar toplayır və onu bala çevirib şana doldururlar.

Ailədə keşikçi arılar da olur. Onlar pətəyi düşmənlərdən qoruyurlar. Bu arıların bir başqa vəzifəsi də tənbellik edən işçi arıları cəzalandırmaqdır. Keşikçi arılar çölü-çəmənə boş-boş gəzib geriye balsız döən işçi arıları pətəyə buraxmırlar.

Gülşən Orucova

Sözlük

Nektar – çiçəklərin şəkərli şirəsi

Şifahi nitq

- 1 Keşikçi arıların vəzifəsi nədən ibarətdir? Onların hərəkətini necə izah edərdin?

Şüurlu oxu

- 2 Arı ailəsində belə arı olmur:

- A) işçi arı
- B) ana arı
- C) ata arı
- Ç) keşikçi arı

KƏPƏNƏKLƏR

Kəpənəklərin çoxu çiçəyin şirəsi ilə qidalanır. Bəzi kəpənəklər çox ağır olduğundan çiçəyə qonmur. Qanadlarını tez-tez titrədərək vertolyot kimi havadan asılı qalır, xortumunu uzadıb çiçəyin şirəsini sorur.

Kəpənəyin çox güclü iybilmə qabiliyyəti var. O, uzaq məsafədən yoldaşını iyləyib tapır. Kəpənəklər iyi bığları vasitəsilə hiss edirlər.

Kəpənək kələmin və ya turşəngin (quzuqulağı) üstünə yumurtalar qoyur. Bu yumurtalardan kəpənək balaları çıxır. Balalar həmin bitkilərlə qidalanırlar. Kəpənək bitkiləri də iyinə görə tapır.

Bəzi kəpənəklər yalnız gecələr uçar. Onlara pərvanə də deyirlər. Pərvanə hər zaman işığa gəlir. Bəzən oda o qədər yaxınlaşır ki, özünü yandırır. Ona görə də pərvanə fədakarlıq və məhəbbət rəmzi sayılır.

Dilruba Cəfərova

Sözlük

Fədakarlıq – var gücü ilə çalışmaq, çox böyük səy göstərmək, özünü nəyinsə yolunda qurban vermək

Şüurlu oxu

- 1 Kəpənəklə arının hansı oxşar və fərqli cəhətləri var?
- 2 Aşağıdakı suallara mətnə əsasən cavab ver. Bu mətnin məlumatlarının yerləşdiyi abzasları müəyyən et.
 - Kəpənək necə balalayır?
 - Kəpənək necə qidalanır?
 - Kəpənək qoxunu nəyin vasitəsilə hiss edir?
 - Nəyə görə gecə kəpənəkləri fədakarlıq rəmzi sayılır?
- 3 Hansı fikir doğrudur?
 - A) Kəpənək çiçəyin şirəsini sorub bal hazırlayır.
 - B) Kəpənəyin güclü eşitmə qabiliyyəti var.
 - C) Gecə kəpənəyi pərvanə adlanır.

QARANQUŞLAR

Qaranquş köçəri quşdur. Payızda uçub isti ölkələrə gedir, bir də yazda qayıdıb gəlir. Qaranquşların uçuşuna baxan elə bilər ki, onlar, sadəcə, havada süzülər. Əslində isə qaranquş durmadan işləyir, həşərat tutur.

El arasında deyirlər ki, qaranquş alçaqdan uçursa, deməli, hava yağışlı olacaq. Məsələ burasındadır ki, yağışdan qabaq hava bir az **nəmişlik** olur. Həşəratın qanadı islanıb şişir, onu aşağıya doğru çəkir. Həşəratla qidalanan qaranquş da onu ovlamaq üçün məcbur olub aşağıdan uçur.

Qaranquş həşəratları havada tutur. Həm özünü, həm də balalarını doyurmaq üçün o, çox həşərat tutmalıdır! Ona görə də qaranquşun bütün günü havada keçir. O, tək-tək halda yerə enir, çünki yerdə çətinliklə gəzir.

Rəfiq İsmayılov

Söz ehtiyatı

- 1 İkinci abzasda göy rənglə verilmiş sözü hansı sözlə əvəz etmək olar?
- A) soyuq B) isti C) rütubətli

Şüurlu oxu

- 2 Sualları cavablandır. Mətnə hansı suala cavab yoxdur?
1. Qaranquşun alçaqdan uçması nəyin əlamətidir?
 2. Qaranquş yuvasını harada qurur?
 3. Qaranquş nə ilə qidalanır?

Düşün və cavab ver

- 3 Əgər qaranquş köçəri quşdursa, niyə yuva qurur?

Dil qaydaları

- 4 Elə söz birləşmələri düzəlt ki, tərkibində “qaranquş” sözü olsun. Sonra həmin söz birləşmələrini cümlədə işlət.

GÜLLƏRDƏN GÖYÇƏK ÇİÇƏK

Bir gün səhər Çiçək güllü paltarını geyindi, başına ala-bəzək bant bağladı və babasının yanına getdi.

Çiçəyin babası gülçü idi, bağda işləyirdi. Çiçək güllükdə gizlənib babasını səslədi. Baba səs gələn tərəfə baxdı, amma güllərin arasında nəvəsini seçə bilmədi.

Çiçək gizləndiyi yerdən çıxıb babasının boynuna atıldı:

– Mən buradayam!

Baba fərəhlə nəvəsini qucaqlayıb dedi:

– Ay mənim Çiçək balam, güllərdən göyçək balam!

Dilruba Cəfərova

Şüurlu oxu

1 **Baba niyə güllərin arasında nəvəsini görə bilmədi?**

A) Çünki nəvəsinin adı “Çiçək” idi.

B) Çünki qızın paltarı güllərdən seçilmirdi.

C) Çünki axşam olduğundan baba yaxşı görmürdü.

Dil qaydaları

2 **Mətnə “çiçək” sözü niyə böyük hərflə yazılmışdır? Daha bir neçə belə söz tap və cümlədə işlət.**

3 **Mətnə əsasən cümlələri tamamla və dəftərinə köçür.**

Buraxılmış sözlər ad, əlamət, yoxsa hərəkət bildirir?

1. Çiçəyin babası ... idi, ... işləyirdi.

2. Çiçək ... paltarını geyindi, başına ... bant bağladı.

3. Baba ... gələn tərəfə

Söz	Ad	Əlamət	Hərəkət
gülçü	+		
...			

CİRCIRAMA

Yəqin ki, siz isti yay günlərində çəmənlikdə cırcırma səsi eşitmisiniz. Çoxları elə bilir ki, o da quş kimi oxuyur. Amma belə deyil. Cırcırma öz möhkəm qanadlarını bir-birinə sürtməklə səs salır.

Cırcırma dünyanın ən qarınqulu böcəyidir. Elə cırcırma var ki, iki saat ərzində qırx milçək yeyir. Ziyanverici həşəratları məhv etməklə o, təbiətə xeyir verir.

Cırcıramanın səsini çoxları eşidib, amma özünü az adam görüb. Çünki o, bütün gününü uçuşda keçirir, bir saatda yüz kilometr uça bilir. Bir neçə saniyə ərzində cırcırma aşağıda, yuxarıda, sağda, solda ola bilir.

Gözlərinin quruluşu çox maraqlıdır. Hər gözündə çoxlu balaca gözcük var. Bu gözcüklərin hərəsi bir şeyi görür. Biri uzağı, biri yaxını, biri yuxarını, biri aşağını, başqa birisi də rəngi seçir. Bu cür görmə qabiliyyəti ona balaca həşəratları tez tapıb ovlamaqda kömək edir.

Çox qəribədir ki, cırcıramalar nəsil artırmaq üçün yumurtalarını suya qoyur. Sürfələr suda böyüyür. Onlardan yeni cırcıramalar yaranır.

Rəfiq İsmayılov

Sözlük

Süfə – yumurtacıqdan yenicə çıxmış həşərat

Şüurlu oxu

1 Bu suallara hansı abzaslarda cavab var?

- Niyə cırcıramanı görmək olmur?
- Cırcırma nə ilə qidalanır?
- Cırcırma necə səs salır?
- Cırcırma necə balalayır?
- Necə olur ki, cırcırma az müddətdə çoxlu həşərat tutur?

2 Daha hansı həşəratlar ziyanverici həşəratları məhv etməklə təbiətə xeyir verirlər?

ƏQRƏB VƏ QURBAĞA

(təmsil)

Əqrəb çayı keçmək istəyirdi. Ancaq üzə bilmədiyinə görə suya girməyə qorxurdu. Birdən yaxında bir qurbağa gördü. Onu çağıraraq dedi:

– Qurbağa qardaş, kömək elə, çayı keçim.

Qurbağa tullana-tullana yaxın gəldi. Əqrəbi belinə mindirib çayın o biri tərəfinə üzməyə başladı. Çayın ortasına çatanda əqrəb dilləndi:

– Qurbağa qardaş, mən gerek səni sancım.

Qurbağa başladı yalvarmağa:

– Ay əqrəb, axı mən sənə kömək elədim.

Məgər yaxşılığın əvəzini belə çıxarlar?

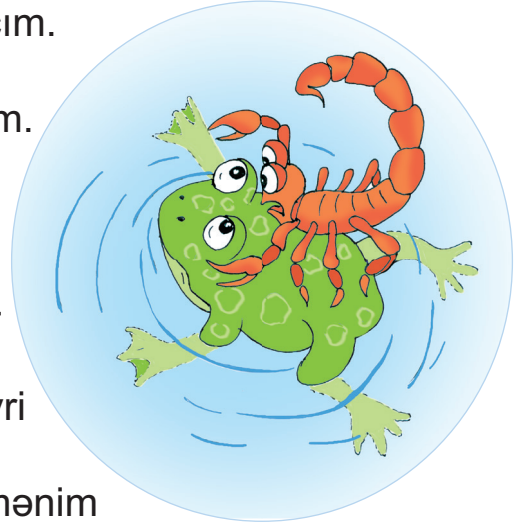
Əqrəb cavabında dedi:

– Bağışla, qurbağa qardaş. Ancaq bu mənim adətimdir. Kimin ki boynuna mindim, gerek onu sancım.

Qurbağa nə qədər yalvardısa, xeyri olmadı. Axırda dedi:

– Yaxşı, sən deyən olsun. Ancaq bil ki, mənim də bir adətim var. Hərdən suyun altı ilə də üzürəm.

Bunu deyib qurbağa suya baş vurdu. Əqrəb üzə bilməyib çayda boğuldu.

Şüurlu oxu

1 Mətnin planında çatışmayan hissələri əlavə edərək dəftərinə köçür.

1. Əqrəb çayı keçmək üçün qurbağadan kömək istədi.
2. ...
3. Çayın ortasında əqrəb qurbağanı sancmaq istədi.
4. ...
5. Əqrəb suda boğuldu.

Şifahi nitq

2 Daha hansı canlılar başqalarını sancır? Onların adlarını cümlədə işlət.

TORPAĞIN NAĞILI

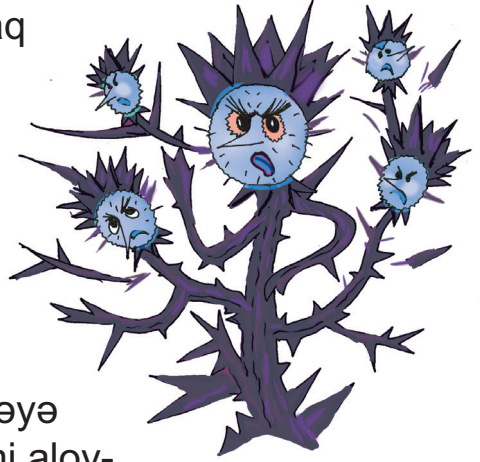
Torpağın sinəsində həmişə qaratikan bitirdi. Torpaq isə bunu xoşlamırdı. O istəyirdi ki, hər tərəfdə zəmilər ləpələnsin, taxıllar bəhrə versin, insanları sevindirsin. Qaratikan isə onun yaxasından əl çəkmirdi. Kök atıb dərinlərə işləyirdi. Torpaq zar-zar ağlayırdı.

Bir gün külək torpağa kömək etmək istədi. O, bütün günü əsdi, lakin qaratikanı sındıra bilmədi.

Sonra yağış öz gücünü sınamaq istədi. Gecə də, gündüz də yağdı, sel kimi tökdü. Qaratikanı bolluca islatdı, ancaq onu yerindən çıxarıb ata bilmədi.

Torpaq yenə də ağladı. Bu dəfə günəş köməyə gəldi. O, səhər tezdən təndir kimi qızdı, ocaq kimi alovlandı. Qaratikanın yarpaqlarını bürüsdürdü, ancaq özünü yandıra bilmədi.

Ertəsi gün səhər torpaq qəribə səslər eşitdi. Qulaq asdı. İnsanlar idi. Onların **dəmir atları** vardı. İnsanlar bu dəmir atları sağa-sola çapdılar. Torpağın sinəsini sıgallayıb hamarladılar. Qanqalları, qaratikanları kökündən çıxarıb atdılar.

Xalidə Hasilova

Söz ehtiyatı

1 Mətdən götürülmüş söz birləşmələrinin mənalarını izah et.

- sel kimi yağış –
- təndir kimi qızmar günəş –

2 Göy rənglə verilmiş söz birləşməsini hansı sözlə əvəz etmək olar?

3 “Ləpələnsin” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

Şüurlu oxu

4 Hekayənin əsas ideyası nədir?

ODUNÇUNUN SƏHVI

Odunçu meşədən keçirdi. Bir yaraşıqlı ağac gördü. Ağac cavan, dümdüz, gözəl idi. O, ayaq saxlayıb, ağaca xeyli baxdı.

Ağacın ətrafında başqa ağaclar bitmişdi. Hamısı da əyri, yaraşıqsız idi. Odunçuya elə gəldi ki, bunlar gözəl ağacı boy atmağa qoymur. Ona görə də ətrafdakı ağacları qırdı.

Gözəl ağac açıqlıqda, yaşıl talada tək qaldı. Günəş onu yandırdı, dolu döydü, külək əydi, qol-budağını sındırdı.

Bir gün odunçunun yolu yenə oradan düşdü. Kişi gözəl ağacın yerində çürümüş gövdə gördü. O öz səhvini başa düşdü.

Zahid Xəlil

Düşün və cavab ver

1 Odunçunun səhvi nədə idi?

Dil qaydaları

2 Buraxılmış hərfləri əlavə etməklə sözləri dəftərinə köçür.

1. Bakı külə...li şəhərdir.

Külə...ə qarşı getmək çətin idi.

2. Mən çaydan balı... tutdum.

Balı...ı vedrəyə qoydum.

- 1 Heyvanları və bitkiləri qorumağın əhəmiyyəti nədir? Onların ətraf aləmə hansı xeyri var?
- 2 Haqqında oxuduğun hansı canlıları zəhmətkeş adlandırmaq olar?
- 3 Günəşin təbiətdəki rolu haqqında hansı mətnlərdə danışılır? Sən bu haqda daha nələri bilirsən? Öyrəndiyini və bildiklərini ümumiləşdirib danış.
- 4 Eyni rənglə verilmiş sözləri birləşdirərək söz birləşmələri düzəlt və onları cümlədə işlət.

həyəti məsləhət kənddə məktəbin yaşayan dəyərlə

- 5 Söz birləşmələrini seç.
rahat yol, çoxmərtəbəli, şəhərimizin küçələri, ağsaqqal, baharın gəlişi, gediş-gəliş
- 6 Buraxılmış sözləri yerinə qoyaraq dəftərinə köçür. Hansı sətirlərin sonunda nöqtə qoyulmalıdır?

ailədən, gəlişindən, qayğısına

- Təbiətin ... qalmaq hər birimizin borcudur
- Yazın ... xəbər verən quş
- İşləməyən arıları ... qovurlar

- 7 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et. Sağ sütundakı sözləri insan adı kimi cümlədə işlət və dəftərinə yaz.

müstəqil	mehriban
gül	pərvanə
yaz	çiçək
xoşrəftar	azad
kəpənək	bahar

7-ci

BÖLMƏ

söz sənətimiz

TAPMACALAR

Yadda saxla!

Tapmacalarda sual ifadə olunur. Bu sualın cavabını tapmaq üçün ilk növbədə tapmacadakı açar sözlərə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn:

Yatanda yumru yatar,
Ətinə dərman qatar.
Hər kəs tutmaq istəsə,
Tikanı ələ batar.

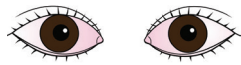
Bu tapmacada *yumru*, *dərman*, *tikan* açar sözlərdir. Yəqin, başa düşdünüz ki, tapmacanın cavabı "kirpi"dir.

- Tapmacaların hansı şəklə aid olduğunu tap. Cavabı taparkən hansı açar sözlərdən istifadə etdiyini de?

1

Bir ağacım var,
Bir gövdəsi,
Beş budağı,
Hər budaqda bir sədəf.

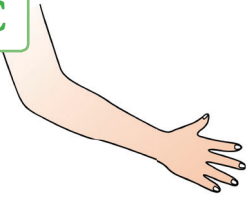
A

B

C

2

Qanadı var uçuşa,
İynəsi var sancmağa.
Sevir işi, zəhməti,
Odur ki var hörməti.

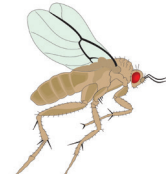
A

B

C

3

Toyda-düyündə gəzər,
Səsi aləmi bəzər,
Qabırğası qatbaqat,
Gah yavaş, gah da bərk dart.

A

B

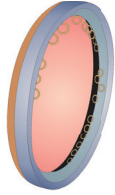
C

4

Yumru təkər,
Əllərdə gəzər.

A

B

C

5

Bədəni var, başı yox,
Qolları var, ayağı yox.
Qarnını yırt, qanı yox.

A

B

C

6

İki kürküm var,
On qardaşa çatar.
Bunu kim tapar?

A

B

C

SANAMALAR

Yadda saxla!

Uşaqlar gizlənqaç oyununa başlamazdan əvvəl şeir deyirlər ki, kimin gözlərini yumacağını təyin etsinlər. Belə şeirlər **sanama** adlanır.

- 1 Aytəkin, Daşqın, Nurlan gizlənqaç oynamaq istəyirlər. Aytəkin Daşqından başlayaraq aşağıdakı sanamanı deyirsə, gözlərini birinci kim yumacaq?

Baş barmaq,
Başala barmaq.
Uzun hacı,
Qılturacı,
Xırdaca bacı.
Bu vurdu,
Bu tutdu,
Bu bişirdi,
Bu yedi,
Vay, bəbəyə qalmadı.

Aytəkin

Daşqın

Nurlan

- 2 Aşağıdakı şeirlərdən hansı sanamadır? Seçimini izah et.

1

Qatar gedir sola, sağa,
Çınqıl düşür bizim dağa,
Əmim oğlu, Sultan ağa,
Gəlin gedək oynamağa,
Oynamağın vaxtıdı,
Qızılgülün baxtıdı,
Ix, nix, çıx.

2

Doğdu günəş qırmızı,
Can, gülüm, can, can!
Topladı oğlan, qızı,
Can, gülüm, can, can!
Qaçdı ayaz, qar-boran,
Can, gülüm, can, can!
Bizə qaldı çöl, orman,
Can, gülüm, can, can!

Abdulla Şaiq

NİTQ ETİKETLƏRİ

Yadda saxla!

Elə sözlər və ifadələr var ki, ətrafdakılara xoş təsir bağışlayır. Belə sözləri məqamında işlədən adama qarşı hamının münasibəti daha yaxşı olur. Bu cür söz və ifadələr nitq etiketləri adlanır.

SƏHNƏCİK

Bacını təriflə.

Böyük bacın sənin ad gününə şirniyyat bişirmişdir. Dostlarınla birlikdə şirniyyatın dadına baxırsınız və onu çox bəyənirsiniz. Hamı bacını tərifləyir və ona təşəkkür edir. O da təşəkkürlərə cavab verir.

Atandan xahiş et.

Riyaziyyatdan məsələni həll etməkdə çətinlik çəkirsən. Bu işdə sənə yalnız atan kömək edə bilər. O isə evə yenidən gəlib, çox yorğundur. Atana elə müraciət et ki, səndən köməyini əsirgəməsin.

İşlətdiyiniz cümlələrdə tərif, təşəkkür bildirən sözləri yazı taxtasında yazın.

1 "İşıqlığa çıxasan" ifadəsini hansı halda işlədirlər?

- A) gecə ay çıxanda
- B) səhər hava işıqlaşanda
- C) qaranlıq otaqda işığı yandıranda

2 Verilmiş ifadələr içərisində hər gün işlətdiklərini seç.

gecən xeyrə qalsın, bayramın mübarək, sağlam ol, axşamın xeyir, xahiş edirəm, yastığın yüngül olsun, yolun açıq olsun

XAQANI

(rəvayət)

1-ci hissə

Bir gün Şirvan xaqanı Məlhəm kəndinin yanından keçirmiş. Kənd əhlindən heç kim onun pişvazına çıxmamışdı. Bu, hökmdarı çox təəccübləndirir. Çöldə çırpı yığan bir uşağı yanına çağırır deyir:

– Oğlum, sizin kəndin böyüyü kimdir?

– Əmi, bizim kənddə ən böyük camışdır.

– A bala, onu soruşmuram. Bilmək istəyirəm ki, sizin kənddə qonaq qabağına kim çıxır?

– Əmi, bizim kənddə qonağı hamıdan qabaq itlər qarşılayır!

– Yox, canım, soruşuram, yeni ağsaqqal adam kimdir?

– Əmi, adam istəsən, mən, saqqal istəsən, bilmirəm.

Sözlük

Xaqan – qədim türk xalqlarında hökmdar

Pişvazına çıxmaq – hörmətlə qarşılamaq

Düşün və cavab ver

- 1 Səncə, uşağın bu cavablarından sonra xaqan onunla necə rəftar edəcək?

2-ci hissə

Uşağın cavabları xaqanın xoşuna gəlir, bir qızıl çıxarıb deyir:

– Al, oğlum! Bu qızılı sənə bağışlayıram.

– Sağ ol, əmi, istəmirəm!

– Niyə?

– Anam soruşar, bu qızılı haradan tapmısan? Şübhələner, mənə acıqlanar.

– Oğlum, mən Şirvanın xaqanıyam. Anana söylə ki, qızılı mənə xaqan verdi.

Uşaq təzim edib deyir:

– Şahım, elə isə heç almaram, axı padşah adama bir qızıl verməz. Anam deyər ki, padşah sənə çox qızıl vermiş olar, bəs qalanını neyləmişən?

Kiçik bir uşaqda bu hazır cavablığı görəndə xaqan onu oxutmaq qərarına gəlir. Uşağın atasından razılıq alıb onu saraya aparır və böyük alimlərin tərbiyəsinə verir.

Zaman keçir. Həmin uşaq böyük şair olur, Xaqani Şirvani adı ilə bütün dünyada şöhrət qazanır.

Söz ehtiyatı

- 2 “Təzim edib” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) acıqlanıb B) uzaqlaşdı C) baş əyib

Şüurlu oxu

- 3 Mətnin hər bir hissəsini adlandır. Hissələrə uyğun plan tərtib et.

Dil qaydaları

4 Cümlələri oxu və suallara cavab ver.

1. Nənə hər axşam nəvələrinə maraqlı nağıllar danışır.
2. Bakı şəhəri hansı dənizin sahilində yerləşir?
3. Müəllimin tapşırdığı şeiri mütləq əzbərlə!

Hansı cümlə vasitəsilə

- sual verilir?
- əmr, tapşırıq ifadə olunur?
- xəbər, məlumat çatdırılır?

QAYDALAR

CÜMLƏNİN NÖVLƏRİ

Cümlələr müxtəlif məqsədlərlə deyilir. Danışan adam cümlə vasitəsilə nə isə xəbər verir, nəyi isə soruşur, əmr və ya xahiş edir, hiss və həyəcanını ifadə edir. Məsələn:

- Dünən müəllim bizi muzeyə aparmışdı.* – nəqli cümlə
Bu il yay təttilini harada keçirəcəksən? – sual cümləsi
Dərslərini yaxşı oxu. – əmr cümləsi
Ah, nə gözəl çiçəklərdir! – nida cümləsi

5 Aşağıdakı cümlələri əvvəlcə nəqli, sonra sual cümləsi kimi oxu. İntonasiyalar arasındakı fərqi diqqət yetir.

Bu gün “Həyat bilgisi” dərsimiz var.
 Bakı qədim şəhərdir.
 Sən məktəbə avtobusla gəlirsən.
 Fil dəvədən böyükdür.
 Qardaşın mütləq etməyi çox sevir.

6 “Murad mağazadan maraqlı kitab aldı” cümləsində hansı suallara cavab yoxdur?

1. Murad mağazadan necə kitab aldı?
2. Murad mağazadan nə vaxt kitab aldı?
3. Murad mağazadan nə üçün kitab aldı?
4. Kim mağazadan maraqlı kitab aldı?
5. Murad haradan maraqlı kitab aldı?
6. Murad hansı mağazadan kitab aldı?

OYUNLAR

Yadda saxla!

Azərbaycanda qədimdən bəri uşaqların sevdiyi bir çox maraqlı oyunlar olub: kosaldıqaç, dirədöymə, beşdaş, çilingağac və başqaları. Belə oyunlardan biri də bənövşə adlanır.

BƏNÖVŞƏ

Uşaqlar iki dəstəyə ayrılırlar. Hər dəstədə onların sayı eyni olmalıdır. Dəstələr özünə başçı seçir və bir-birindən on-on beş addım aralı əl-ələ tutub dayanırlar.

Başçılardan biri o birisinə deyir:

– Bənövşə!

O birisi cavab verir:

– Bəndə düşə!

Əvvəlki başçı deyir:

– Bizdən sizə kim düşə?

O biri başçı uşaqlardan birinin adını çəkir. Məsələn:

– Günay düşə!

Günay cərgədən ayrılıb yüyürə-yüyürə əl-ələ tutmuş uşaqların səfini yarmalıdır. Əgər o, cərgəni yarıb keçə bilsə, həmin dəstədən bir uşaq da götürüb yenə əvvəlki yerinə qaydır. Yox, keçə bilməsə, orada qalıb rəqib dəstəyə qoşulmalıdır.

Axırda hansı dəstədə çox uşaq qalsa, o komanda qalib gəlir.

Sözlük

Səf – cərgə, sıra

Dil qaydaları

● “Bənövşə” sözü hansı halda böyük hərflə yazılır?

- A) gül adı bildirəndə
- B) oyun adı bildirəndə
- C) adam adı bildirəndə

ATALAR SÖZLƏRİ

Yadda saxla!

Ata-babalarımız öz həyat təcrübəsini atalar sözləri vasitəsilə gələcək nəsillərə ötürüblər. Atalar sözü müdrik fikir ifadə edir.

Sözlük

Müdrik – ağıllı, dərin mənalı

Düşün və cavab ver

- 1 “Yalan ayaq tutar, amma yeriməz” atalar sözünü misallarla izah et. Aşağıdakı atalar sözlərindən hansı bu atalar sözü ilə eynimənalıdır?
 A) Yalan olmasa, doğru yeriməz.
 B) Yalan cücərər, amma bitməz.
 C) Yalan danışan yanındakını qanmaz yerinə qoyar.
- 2 Əvvəli 1-ci sütunda verilmiş atalar sözlərinin davamını 2-ci sütunda tap.

1	2
Yorğanına bax,	gör fələk nə sayır.
Şerti şumda kəs,	tüstü çıxmaz.
Sən saydığını say,	yağmura düşdük.
Quyuya tüpürmə,	ayağını uzat.
Od yanmasa,	xırmanda yabalaşmayasan!
Yağışdan çıxdıq,	suyunu içməli olarsan.

- 3 Aşağıdakı atalar sözlərində əksmənalı sözlərin yeri səhv düşüb. Onları düzgün işlətməklə atalar sözlərini oxu.
 1. Kiçik olan yerdə böyük danışmaz.
 2. Vətən cənnət olsa da, yenə qürbət yaxşıdır.
 3. Aqıl ilə bal yemə, cahil ilə daş daşı.

4 Verilmiş atalar sözlərində səhv düşmüş sözlərin yerini müəyyənləşdir və onları düzgün oxu.

1. Dostsuz quş qanadsız insan kimidir.
2. Acı söz doğru olar.
3. Bağa bax, üzün olsun, yeməyə üzüm olsun.
4. İstəyirsən bel-kürək, al əlinə bal-çörək.
5. Qışda işlə, yayda dişlə.

5 Verilmiş sözlərdən istifadə edərək cümlələri tamamla və atalar sözlərini dəftərinə köçür.

başmaq, dirək, daş, xəyanət, dəmir

1. Əmanətə ... olmaz.
2. Papaq başda yırtılar, ... ayaqda.
3. Dam ... üstə durar.
4. Qızıl açar ... qapıları açar.
5. ... düşdüyü yerdə qalar.

Dil qaydaları

6 Cümlələrin sonunda müvafiq durğu işarələrini qoymaqla atalar sözlərini dəftərinə köçür.

- Sən ağa, mən ağa, inəkləri kim sağa
- Od yanmasa, tüstü çıxmaz
- Çağırılan yerə ar eləmə, çağırılmayan yeri dar eləmə

QAYDALAR

CÜMLƏNİN SONUNDA DURĞU İŞARƏLƏRİ

Nəqli cümlənin sonunda nöqtə (.), sual cümləsinin sonunda sual işarəsi (?), əmr cümləsinin sonunda nöqtə və ya nida işarəsi (!), nida cümləsinin sonunda isə nida işarəsi (!) qoyulur.

7 Cümlələrin sonuna müvafiq durğu işarələri əlavə et.

- Xaqani Şirvani uşaqlıqda çox hazırcavab olub
- Azərbaycan şairlərindən kimlərin adını çəkə bilərsən
- Bir də belə söz danışma
- Eh, səndən bu hərəkəti gözləməzdim

LAYLALAR

Yadda saxla!

Ana körpəsini yatıranda ona şeir oxuyur. Bu şeirlə balasını əzizləyir, ona öz arzu və diləklərini bildirir.

Belə şeirlərə layla deyilir.

Şüurlu oxu

1 Hansı sütunda laylalar verilib?

1 Gəlirdim kənddən,
Səs gəldi bənddən,
Ağzı sümükdən,
Saqqalı ətdən.

Gün düşdü qar üstünə,
Bağçada bar üstünə.
Tənbəl yatan öküzün
Quşlar qonar üstünə.

2 Evində, eşiyində,
Yat, quzum, beşiyində.
Dan ulduzu, bir də mən
Durmuşuq keşiyində.

Laylay dedim ucadan,
Səsim çıxdı bacadan.
Tanrı səni saxlasın
Çiçəkdən, qızılcadan.

2 Hansı şeirdə ana körpəsinin tez dil açmasını istəyir?

A Sudan sel iyi gəlir,
Daşdan gil iyi gəlir.
A mənim bircə balam,
Səndən gül iyi gəlir.

B Nar budağın əyəndə,
Ucu yerə dəyəndə,
Bir qoç qurban kəsəcəm
Balam "ana" dəyəndə.

C Laylay dedim, yat, bala,
Yuxuna şəkər qat, bala.
Ümidim bircə sənən,
Boya-başa çat, bala.

Şifahi nitq

- 3 Verilmiş sözləri şeirdə uyğun gələn misraların sonunda işlət.

bağlama, aqlama, daqlama

Laylay dedim ... ,
Ürəyimi
Böyü, bir qoç igid ol,
Mənə ümid

- 4 Misraların düzgün ardıcılığını tap, durğu işarələrini qoy və laylanı oxu.

Ömrüm, günüm uzansın
İyləmədim doyunca
Bu balamın toyunca
Bir gül əkdim boyunca

- 5 Oxuduğun laylaların hansı misraları qafiyələnir?

Dil qaydaları

- 6 Laylanın hansı misrasında “gülüm” sözü hərəkət bildirir?

A laylay, gülüm, laylay,
Gülüm, sünbülüm, laylay.
Böyü, sənin sayəndə
Mən də bir gülüm, laylay.

- 7 Şeirləri dəftərinə köçür. Nəqli, sual və əmr cümlələrini müəyyən et və onların sonunda müvafiq durğu işarələrini qoy.

Laylay, beşiyim, laylay,
Evim, eşiyim, laylay,
Yat, yuxun şirin olsun,
Ucalsın səsim, laylay

Balamı tanıram mən,
Hər sözün qanıram mən,
Yuxuda ah çəkəndə
Od tutub yanıram mən

Balama qurban inəklər,
Balam haçan iməklər

TÜLKÜ VƏ DƏVƏ

Günlərin bir günü yoldan keçən dəvə tülkü ilə rastlaşdı. Tülkü ona sataşmağa başladı:

– Dəvə, görərsən, mən bir gün səni yeyəcəyəm.

Dəvə güldü, bir söz deməyib işinin dalınca getdi. Ancaq öz-özünə dedi: “Sən tülkü ol, mən də dəvə. Sənə elə sataşım ki, ömrün boyu yadımdan çıxmasın”.

Bir gün sonra dəvə tülkünün yuvasının yanına gəldi, uzanıb özünü ölümlüyə vurdu.

Tülkü yuvasından bayıra çıxıb gördü ki, dəvə yığılıb ölüb, özü də düz yuvasının ağzında. Dəvəni qıçından dişlədi ki, görsün doğrudan ölüb, ya yox. Dəvə tərpənmədi. Tülkü öz-özünə dedi: “Bunu burada qoysam, çaqqal, canavar gəlib yeyər, yaxşısı budur, quyuğunu quyuğuma bağlayıb aparım öz yuvama”.

O, dəvənin quyuğunu öz quyuğuna bağladı. Düynün möhkəm olduğunu yoxlamaq üçün bir neçə dəfə dartındı.

Dəvə işin bitdiyini görüb birdən yerindən qalxdı və yola düzəldi. Dəvənin quyuğundan asılmış tülkü isə havada yırğalanmağa başladı.

Bir az gedəndən sonra canavara rast gəldilər. Canavar tülkünü bu halda görüb güldü:

– Tülkü lələ, xeyir ola, hara belə gedirsən?

Tülkü dedi:

– Hələ özümə də bəlli deyil. Böyüklərlə quyuq-quyuğa vermişəm, görək hara aparacaq.

Səməd Behrəngi

Düşün və cavab ver

1 Dərsliyin “Heyvanlar və quşlar” bölməsində dəvələr haqqında oxuduqlarını xatırla. “Tülkü və dəvə” təmsilində dəvəyə xas olan hansı keyfiyyətdən danışılır?

A) Dəvə uzun müddət ac-susuz qala bilir.

B) Dəvə kinli olur.

C) Dəvə ev heyvanıdır.

Yadda saxla!

Təmsil nağıla bənzəyir. Lakin təmsil qəhrəmanları həmişə heyvanlar, quşlar və ya cansız əşyalar olur. Bu əsər həm şeirlə, həm də nəsr şəklində yazıla bilər. Təmsilin ideyası hər hansı müdrik fikirlə bağlı olur.

2 “Tülkü və dəvə” təmsilinin ideyasına hansı atalar sözləri uyğun gəlir?

1. Sözü ağzında bişir, sonra çıxart.

2. Keçinin əcalı çatanda buynuzunu çobanın çomağına sürter.

3. Dəvədən böyük fil var.

4. Dəvənin qanadı olsaydı, uçmamış dam-daş qalmazdı.

5. Adamın başına nə gəlsə, dilindən gələr.

Dil qaydaları

3 Verilmiş tapmacaların sonuna uyğun işarələri əlavə et.

1. O nədir ki, qaya üstə iki bulaq

2. Qar kimi ağdı,

Su kimi axdı

3. O necə ağacdır ki, gündə bir yarpaq salır

MOLLA YOLDA

Bir molla dəvələrini başqa şəhərə satmağa aparırdı. Onun cəmi on dəvəsi var idi. Birini özü minib qalanlarını iplə bir-birinə bağlamışdı. Molla yolboyu gözdə-qulaqda idi ki, dəvələrini itirməsin. Bir az getdikdən sonra o, dəvələrini sayıb gördü ki, onların sayı doqquzdur. Öz-özünə dedi:

– Deyəsən, dəvənin birini itirmişəm.

O, yerə enib dəvələri sıraya düzdü və onları bir-bir saydı. Dəvələrin sayı 10 oldu. Mollanın ürəyi yerinə gəldi.

– Şükür Allaha! Hamısı yerindədir.

O, dəvələrdən birinə minib yoluna davam etdi. Xeyli getdikdən sonra dəvələrini yenidən saydı. Yenə 9 oldu. Molla mindiyi dəvədən düşdü, onları bir də saydı. Deyəsən, itən dəvə tapılmışdı, onu da yerində idi. Molla cin atına mindi:

– Bu nə bəladır, mən düşdüm?! Hər dəfə dəvəyə minəndə dəvələrdən biri yoxa çıxır. Gərək piyada gedim, yoxsa elə itər ki, tapa bilmərəm.

Bunu deyib molla səfərin sonuna kimi daha dəvəyə minmədi.

Düşün və cavab ver

1 Nəyə görə dəvələrin sayı gah doqquz, gah da on olurdu?

Söz ehtiyatı

2 Yaxınmənalı ifadələri müəyyən et.

- 1) gözdə-qulaqda olmaq
- 2) ürəyi yerinə gəlmək
- 3) cin atına minmək

- A) hirslenmək
- B) diqqətli olmaq
- C) sakitləşmək

YANILTMACLAR

Yadda saxla!

Yanıltmac bir və ya bir neçə cümlədən ibarət olur. Yanıltmacdakı oxşar səslər və sözlər onların deyilişini çətinləşdirir və dil dolaşır. “Yanıltmac” sözü də buradan götürülüb.

Sözlük

Yanıltmaq – səhv etmək, xətaya yol vermək

- Aşağıdakı cümləni ucadan yavaş-yavaş oxu:**
“Aşpaz Abbas aş asmış, asmışsa da, az asmış”.
İndi isə onu tez-tez deməyə çalış.
Səncə, nəyə görə bu cümləni demək çətinidir?
- Aşağıdakı yanıltmacda ən çox hansı səslər təkrar olunur?**
Dəmirçi Dadaş dayı, dədəm deyir, damın dalında dəmiri dəmirə döyməsin. Dəmiri dəmirə döyərsən, dəmir deşilər.
- Aşağıdakı yanıltmacda hansı sözlər oxşar səslənir və yanıltmacı söyləməkdə çətinlik yaradır?**
Dəyirmanı girdi köpək. Dəyirmançı vurdu kötək. Bilmirəm kəpək yedi köpdü köpək, yoxsa kötək yedi köpdü köpək?!
- Bu yanıltmaclardan hansını söyləmək daha çətinidir?**
A) Qığılçımı qıcıqlandırma, qıcıqlandıracaqsansa, qığılçım lanacaq.
B) Ocağı qığılçım landırma, sən qığılçım landırısan da qığılçım lanacaq, qığılçım landırmasan da qığılçım lanacaq.
- Aşağıdakı yanıltmacı əzbərlə və birnəfəsə deməyə çalış.**
Getdim gördüm bir dərədə iki kar, kor, kürküyirtiq kirpi var.
Dişi kar, kor, kürküyirtiq kirpi erkək kar, kor, kürküyirtiq kirpinin kürkünü yamamaqdansa, erkək kar, kor, kürküyirtiq kirpi dişi kar, kor, kürküyirtiq kirpinin kürkünü yamayır.

GÖYƏRÇİN

(əfsanə)

1-ci hissə

Qədim zamanlarda xeyirxah bir padşah yaşayırdı. O öz ölkəsini əmin-amanlıqla idarə eləyirdi.

Günlərin bir günü qonşu ölkənin hökmdarı onun ölkəsinə hücum edib padşahı təkbətək döyüşə çağırırdı **1**

Padşah çoxdan idi ki, müharibə etmirdi. Odur ki dava paltarını sarayın çardağında, əl-ayaqdan uzaq yerdə saxlayırdı. Savaşa bir gün qalmış şah anasından xahiş elədi ki, onun qılıncı ilə dəbilqəsini gətirsin.

Anası getdi. Çox çəkmədi ki, oğlunun qılıncını, qalxanını gətirdi. Padşah anasından soruşdu:

– Bəs döyüş papağım hanı **2**

Ana dedi:

– Səni and verirəm halal südümə, dəbilqəyə dəymə!

– Anacan, mən padşaham! Padşah isə döyüş meydanına dəbilqəsiz çıxıb bilməz.

Anası çardaqda gördüklərini deməli oldu:

– Bala, sənin döyüş papağının içində bir ağ göyərçin yuva qurub. Özünün də üç körpə balası var. Mən bu günahsız balalara toxunsam, ağ göyərçin bizdən küsüb gedər. Yetim balaların ah-naləsi ölkəmizə bəlalar gətirər. Gəl bu dəfə döyüşə dəbilqəsiz get **3**

2-ci hissə

Bu sözləri eşidən padşah heç nə demədi, düşmənlə təkbətək döyüşə başıaçıq çıxdı. Qonşu ölkənin hökmdarı onu dəbilqəsiz görüb bunun səbəbini soruşdu. Padşah dedi:

– Mənim döyüş papağımda göyərçin üç bala çıxarıb. Anam südüne and verdi ki, balalara toxunmayım.

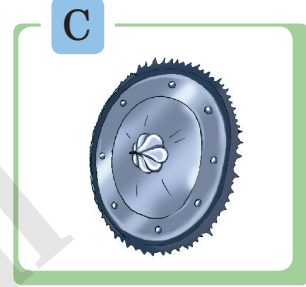
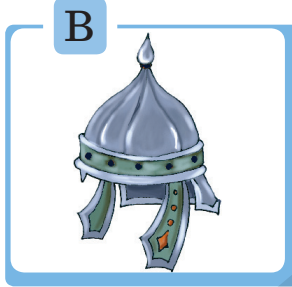
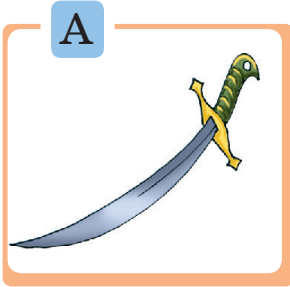
Bunu eşidən düşmən hökmdar qılıncını qınına qoydu, əlini düşməninə uzadıb dedi:

– Gəl barışaq! Sənin anan bir quşun – ağ göyərçinin evini dağıtmaq istəmədi. Biz niyə nahaq qan töküb minlərlə insanın evini dağıdaq? Onlar barışdılar. O gündən ağ göyərçin sülh quşu hesab olunur.

Söz ehtiyatı

1 Hansı şəkildə dəbilqə təsvir olunub?

Şüurlu oxu

2 Mətnin hissələrini adlandır.

3 Nəyə görə göyərçin sülh rəmzi hesab olunur?

Dil qaydaları

4 Nömrələnmiş boşluqların yerinə hansı durğu işarəsi uyğun gəlir?

BAYATILAR

Yadda saxla!

Bayatı 4 misradan ibarət şeirdir. 1-ci, 2-ci və 4-cü misraları qafiyələnir. Bayatılar çox vaxt “əzizinəm” və ya “mən aşiq” sözləri ilə başlanır.

Əzizinəm, din barı,
Danış barı, din barı.
İgidə tab gətirməz
Yağı tikən min barı.

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et?

yağı	dözmək
barı	qəhrəman
tab gətirmək	hasar
igid	düşmən

Şüurlu oxu

2 Bayatıda ifadə olunan əsas fikir nədən ibarətdir?

- A) İnsan gerek həmişə danışıb-gülsün.
- B) Düşmən gələndə barının üstünə çıxmaq lazımdır.
- C) İgidlərimiz düşmənin müqavimətini qıracaqlar.

3 Bayatıdakı “barı” sözü hansı misrada “hasar”, hansılarda “heç olmasa” mənasında işlənib?

Dil qaydaları

4 Hansı sözün mənalarından biri hərəkət, digəri ad bildirir?

- A) min
- B) din
- C) barı

JANRLAR

1 Nümunəyə uyğun olaraq cədvəli dəftərinde tamamla.

Əsərlər	Formalar
Atalar sözləri	şeir və ya nəsr
Təmsil	...
Layla	...
Bayatı	...
Tapmaca	...
Yanıltmac	...

2 Atalar sözünün əsas xüsusiyyəti nədir?

- A) Dörd misradan ibarət olur.
- B) Uşağı yatıxdırmaq üçün söylənir.
- C) Müdrik fikir ifadə edir.

3 Tapmacaya aid olmayan xüsusiyyəti seç.

- Sual ifadə edir.
- Yalnız nəslrlə yazılır.
- Həcmcə kiçik olur.

4 Şeirin növünü müəyyən et.

Mən aşiqəm gələnə,
Dərdin sənle bölənə.
Namərdə bel bağlama,
Kölgəndə kölgələnə.

Seçimini izah et.

5 Hansı atalar sözü deyil?

- A) Dəmiri isti-isti döyərlər.
- B) Bir qutum var, özü açılır, özü yumulur.
- C) Beş barmağın beşi də bir deyil.

1 Bu bölmədə şeirin hansı növləri ilə tanış oldun? Onların oxşar və fərqli cəhətlərini sadala.

2 Verilmiş tapmacaların açar sözlərindən istifadə edərək cavabını tap. Hər iki tapmacanın cavabı eynidir.

1. Dili var, insan deyil,
Tikişi var, şal deyil,
Yarpağı var, gül deyil.

2. Dili yoxdur, dilləndirir,
İnsanı elmləndirir.

3 Təmsil haqqında deyilənlərdən biri səhvdir.

A) Təmsildə pis xüsusiyyətlər tənqid olunur.

B) Təmsil yalnız şeir kimi olmalıdır.

C) Təmsildə baş qəhrəmanlar heyvanlar olur.

4 Hansı sırada yanıtmac verilib?

A) Kolları gəzər pusa-pusa, qıçları uzun, qolu qısa.

B) Qonşu qonşuya baxar, özünü oda yaxar.

C) Çəp keçi çəp keçidi çəpəki keçib gedər.

5 Verilmiş sözləri bir sütunda söz birləşməsi kimi, digər sütunda isə cümlə kimi işlət.

dəyərli, ətirli, döyüş, çəmənlik, oxuyan

Söz birləşməsi	Cümlə

6 Verilmiş cümlələrdən hansılarını sual cümləsi kimi işlətmək olmaz?

1. Meşədə gəzərkən baharın ətrini duymaq olurdu.

2. Dərslərini yaxşı oxu.

3. Zavodların zəhərli tüstüsü havanı çirkləndirir.

4. Həmişə belə gülürüz ol.

7 Sözlərin ardıcılığını bərpa etməklə cümlələri dəftərinə köçür və sonda müvafiq durğu işarələri qoy.

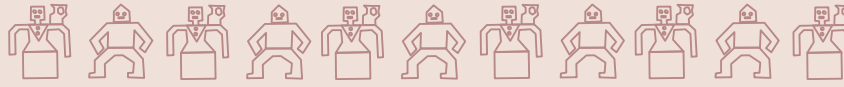
istərəm, qarış-qarış, Mən, gəzmək, Azərbaycanı
sevirlər, hansı, çox, nəğməni, daha, Körpələr
əla, almalıyam, Mən, dərslərimdən, qiymət

8-ci

BÖLMƏ

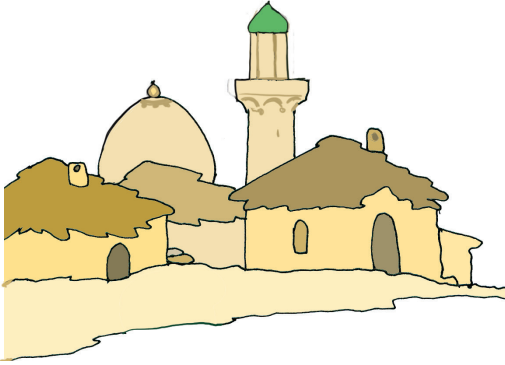
NAĞILLAR ALƏMİNDƏ

BALACA ƏHMƏD

1-ci hissə

Biri vardı, biri yoxdu, uca dağın döşündə Ağbulaq deyilən gözəl bir kənd var idi. Bu kəndin cavanları at çapmaqda, ox atmaqda ad qazanmışdılar. Onların qorxusundan bir düşmən belə kəndə yaxın düşə bilmirdi.

Bir gün qonşu ölkənin padşahı qoşun toplayıb bu yerlərə hücum çəkdi. Bütün kəndləri çapıb-taladı, axırda gəlib yetişdi Ağbulaq kəndinə. Padşah bu kəndin döyüşkən kişiləri haqqında eşitmişdi. Bilirdi ki, onlarla döyüşə başlasa, çoxlu əsgər itirə bilər. Odur ki Ağbulağı hiylə ilə tutmaq qərarına gəldi. ○ öz sərkərdələrindən bir neçə nəfəri kəndə elçi göndərdi.

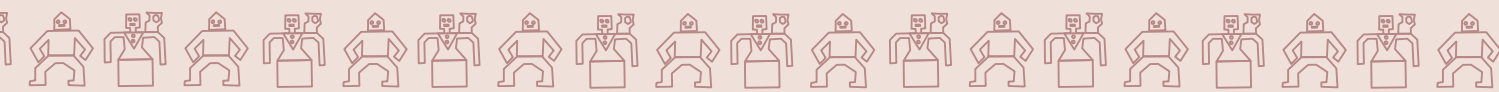
Elçilər ağ bayraq qaldırıb Ağbulağa girdilər. Kənd ağsaqqallarını toplayıb dedilər:

– Qoşunumuz sizin kəndi üzük qaşı kimi dövrəyə alıb. Bir himə bənddir ki, kəndin altını üstünə çevirsin. Amma padşahımız rəhmlidir, qan tökmək istəmir. Sizə belə bir təklifimiz var. Sabah kəndinizin ağıllı adamlarını meydana yığın. Onlara üç sual verəcəyik. Əgər suallara düzgün cavab versələr, sizinlə işimiz yoxdur. Yox, cavab verə bilməsələr, gerek silahı yerə qoyub təslim olasınız.

İndi nə deyirsiniz, şərtə razısınız mı?

Kəndin cavanları qəzəbdən bıqlarını gəmirirdilər. Onlar döyüşməyə can atırdılar. Amma bu kənddə böyüyə hörmət var idi. Heç kim ağsaqqalın bir sözünü iki eləməzdi.

Ağsaqqallar gördülər ki, bu boyda qoşunun qabağında tab gətirmək olmaz. Odur ki razılıq verdilər.

Söz ehtiyatı

1 Mətnə göy rənglə verilmiş “o” sözünü hansı sözlə əvəz etmək olar?

A) camaat B) Ağbulaq C) padşah

Şüurlu oxu

2 Cümlələri tamamla.

- Ağbulaq kəndinin cavanları igidlikdə ad çıxarmışdılar, ona görə də ...
- Padşah Ağbulaq kəndi ilə döyüşə girmək istəmirdi, çünki ...
- Kəndin ağsaqqalları padşahın şərtinə razı oldular, çünki ...

Düşün və cavab ver

3 Nə üçün elçilər kəndə girəndə ağ bayraq qaldırdılar?

2-ci hissə

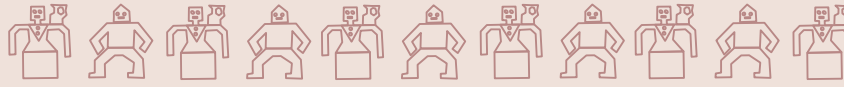
Ağbulaqda Əhməd adında bir oğlan yaşayırdı. Balaca olsa da, ağilda, fərasətdə ona çatan yox idi. Əhməd düşmən padşahın şərtini eşidəndə qərara gəldi ki, sabah meydana getsin, görsün nə suallardır.

Bəli, ertəsi gün hamı meydana yığışdı. Padşahın adamları bir boyda, bir biçimdə, bir rəngdə iki madyan gətirmişdilər.

Elçilərdən biri kənd ağsaqqallarına dedi:

– Tapın görək bunlardan hansı anadır, hansı bala? Amma atların dişinə baxmaq olmaz.

Qocalar qaldılar məəttəl, çünki atlar bir-birinə o qədər çox oxşayırdı ki, seçmək olmurdu. Bu vaxt Əhməd camaatın içindən çıxıb ağsaqqallara yaxınlaşdı ki, qoyun bu sualın cavabını mən verim. Ağsaqqallar izin verdilər. Əhməd tez meydanın bir küncündə iki axur düzəltdi. Hərəsinə bir az arpa tökdü. Axurlar hazır olanda Əhməd atların ipini açıb buraxdı. Atlardan biri kişnəyib axura tərəf qaçdı, başladı arpa yeməyə. O biri qaçıb onun böyrünə qısıldı.

Əhməd dedi:

– Kişnəyən at anadır, onun yanına qaçan da bala.

Bundan sonra padşahın adamları zənbildən üç alma çıxarıb dedilər:

– Bu almalardan biri bu il dərilib, biri keçən il, üçüncüsü inişil. İndi siz gərək hər almanın neçə illik olduğunu tapasınız. Ancaq almaları kəsmək, ya da dişləmək olmaz.

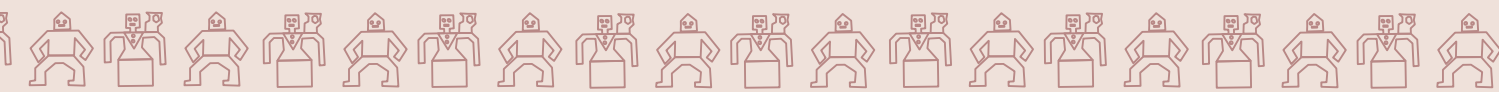
Əhməd yenə qabağa çıxıb bir qab su istədi. Almaların üçünü də suya saldı. Bir alma çökdü suyun dibinə, ikincisi qaldı suyun ortasında, üçüncüsü isə suyun üzünə çıxdı. Əhməd dedi:

– Suyun dibindəki builki almadır, canı şirəli olduğu üçün ağırdır. İkinci alma keçənildir, bir az şirəsi çəkilib deyə suyun ortasında qalıb. Üçüncü alma isə inişilin meyvəsidir, şirəsi tamam çəkilib, ona görə də suyun üzünə çıxıb.

Axırda padşahın adamları bir böyük daş gətirdilər ki, bundan bizim padşahımıza bir dəst paltar tikməlisən. Onlar arxayın idilər ki, Əhməd bu tapşırığın öhdəsindən gələ bilməyəcək, kənd təslim olacaq. Əhməd işi belə görüb dedi:

– Daşdan paltar tikmək mənim əlimdə heç nədir. Ancaq iynəm qırılıb, sapım da qurtarıb.

Sonra o, yerdən bir ovuc qum götürüb padşahın adamlarına verdi:

– Alın, bu qumdan mənim üçün iynə-sap düzəldin.

Düşmənlərin böyüyü dedi:

– Qumdan da iynə-sap olar?

– Çox yaxşı olar. Qumdan iynə-sap düzəltməyi bacarmayan adam daşdan paltar geyə bilməz. Nə vaxt iynəmi, sapımı gətirsəniz, paltarinızı tikib verərəm.

Padşahın adamları pərt olub geri qayıtdılar. Bir də o kəndin həndəvərinə hərlənmədilər. Beləcə, ağıllı Əhməd doğma kəndini yadellilərdən xilas etdi.

“Ağıllı uşaq” nağılının motivləri əsasında

Sözlük

Madyan – dişi at

Axur – heyvanlara yem vermək üçün düzəldilmiş yer

Həndəvər – ətraf, yan-yörə

Söz ehtiyatı

4 Aşağıdakı sözlərin mənalarını lüğətin köməyi ilə araşdır.

madyan, xoruz, təkə, qoç

Məntiq. Bu canlılardan hansı digərlərindən fərqlənir?
(nəzərə al ki, bu sualın iki düzgün cavabı var)

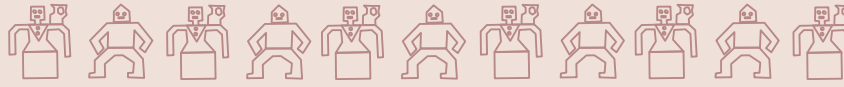
5 Yaxınmənalı sözləri müəyyən et.

cavan
qoşun
ağıllı
libas

dərrakəli
paltar
ordu
gənc

Şifahi nitq

6 Səncə, qolu güclü adam öz xalqına daha çox xeyir verə bilər, yoxsa ağıllı adam?

İKİ AYI BALASI

(rus xalq nağılı)

İki ayı balası yağlı, iri bir pendir tapmışdı. Amma heç cür bölə bilmirdilər. Qorxurdular ki, birinə az, o birinə çox düşər. Bir tülkü onlara yaxınlaşıb dedi:

– Verin, mən bölüm.

Onlar pendiri tülküyə verdilər. Tülkü pendiri bərabər olmayan iki hissəyə böldü. Ayı balaları o saat qışqırdılar:

– Biri o birindən böyükdür!

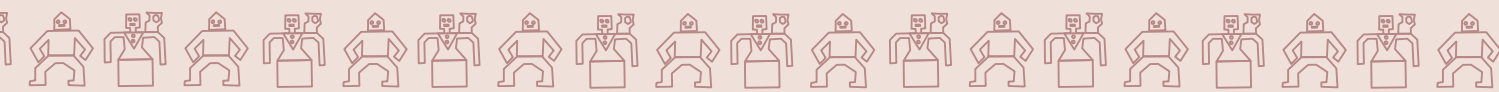
Tülkü onları sakitləşdirdi:

– Dayanın, bu saat tən yarı bölərəm.

O, böyük hissədən bir parça dişləyib yedi, ancaq bu dəfə həmin hissə o birindən kiçik oldu. Tülkü pendir tikələrinə baxdı:

– Deyəsən, yenə bərabər deyil.

O, yenə böyük pendir tikəsini dişlədi. Ayı balaları bu dəfə də narazı qaldılar. Tülkü pendiri hey dişləyir, dişləyirdi. Ayı balaları isə burunlarını gah bu, gah da o biri tikəyə çevirib narazı qalırdılar.

Tülkü doyunca pendirdn yedi. Axıra iki balaca tikə qaldı.

– Alın, yeyin, az da olsa, brabrdır, – deyə tülkü l quyruęunu qaldırıb z yolu ilə getdi.

urlu oxu

1 Cmllr tamamla.

1. Ayı balaları pendiri bl bilmirdilər, nki ...
2. Tülkü z köməyini təklif etdi, nki ...
3. Hər dəfə tülkü pendiri bölündü ayılar narazı qalırdılar, nki ...

Dn v cavab ver

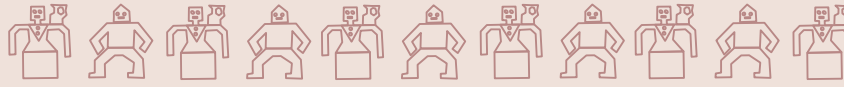
2 Tülkünün xarakterinə uyęun gələn sözlərə se.

xsis, mehriban, hiyləgər, ədalətli, acgöz, vəfalı

3 Ayı balaları haqqında deyilənlərdən hansı düzgün deyil?

A) liaıq B) acgöz C) sadlvh

4 Oxuduęun daha hansı mətnlərdə tülkünün hiylgrliyindn danıılır?

CIĞAL SƏRÇƏ

(nağıl)

Biri var idi, biri yox idi, Cik-cik xanım adında bir ciğal sərçə vardı. Bir gün bu Cik-cik xanım qaratikan çəpərinin üstə qonub tikandan-tikana atılırdı. Qarı nənə də həyətdə təndir qalamışdı. Birdən Cik-cik xanımın ayağına bir tikan batdı, başladı ağlamağa. Qarı tikani sərçənin ayağından çıxarıb atdı təndirə. Az keçmiş Cik-cik xanım bir o yana, bir bu yana uçub dedi:

- Qarı nənə, mənim tikanımı qaytar özümə.
- Haradan alım? Atdım təndirə, yandı.
- Bilmirəm, tikanımı verməsən, çörəyini götürüb qaçacağam.

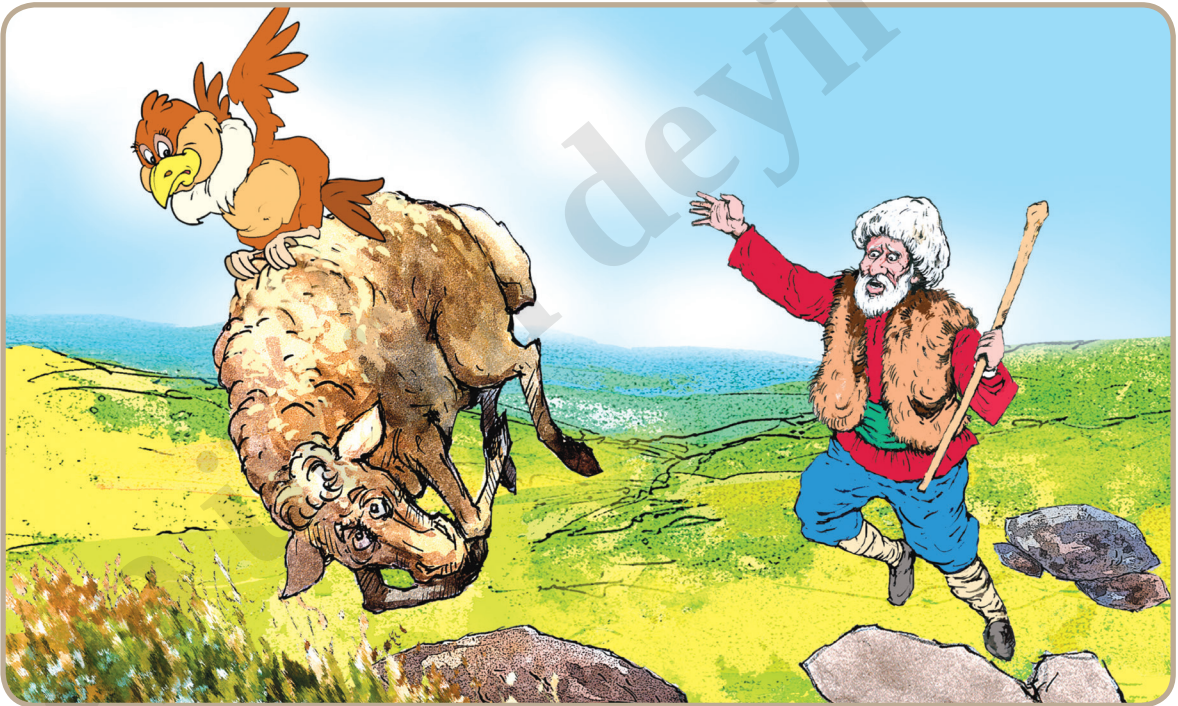
Qarı qaldı mat-məəttəl. Cik-cik xanım da o yana uçdu, bu yana uçdu, qarının bir çörəyini götürüb aradan çıxdı.

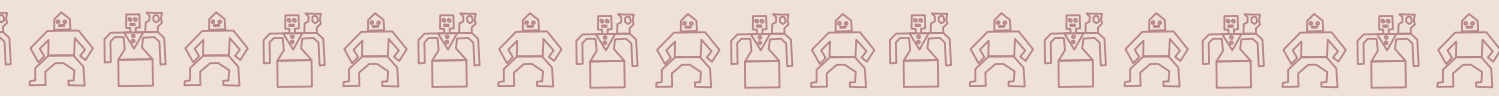
Göylə uçurdu, gördü bir çoban qoyun sağır. Qondu yerə, çobana yaxınlaşıb dedi:

- Çoban qardaş! Sənə isti çörək gətirmişəm, doğra südə, ye.

Çoban sevincək çörəyi aldı. Elə ki çörəyi yeyib qurtardı, Cik-cik xanım ona dedi:

- Hə, çoban qardaş, indi çörəyimi ver, mən gedim.
- Çörəyi haradan alım, yedim, qurtardı.
- Mənə nə! Çörəyimi ver, yoxsa qoyununu aparacağam.

Cik-cik xanım qanad çalib havaya qalxdı, kök bir qoyunu caynağına vurub apardı. Çoban onun dalınca düşdü, amma çata bilmədi.

Cik-cik xanım caynağında qoyun özünü yetirdi padşahın sarayına. Gördü burda toydur. Qoyunu verdi qulluqçulara. Qulluqçular qoyunu kəsib yaxşı bozbaş bişirdilər, gətirib qonaqlara payladılar. Cik-cik xanıma yemək çatmadı. O da acığa düşüb padşaha dedi:

– Qoyunumu yediniz. Mən də əvəzində gəlini götürüb qaçacağam.

Bunu deyib Cik-cik xanım gəlinin üstünə şığıdı. Onu caynağına alıb havaya qalxdı.

Cik-cik xanım caynağında gəlin uçurdu. Bir ağaclıqdan saz səsi eşidib yerə endi. Gördü bir aşiq ağac kölgəsində oturub saz çalır. Dedi:

– Salam, aşiq qardaş! Gəl mən gəlinimi sənə verim, sən də sazını ver mənə.

Aşiq gəlini götürüb getdi.

Cik-cik xanım da sazı alıb oturdu ağacın kölgəsində, başladı yavaş-yavaş dinqıldatmağa:

Tikan verdim, çörək aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Çörək verdim, qoyun aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Qoyun verdim, gəlin aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.
Gəlin verdim, bir saz aldım,
Sazım dinqır, dinqır, dinqır.

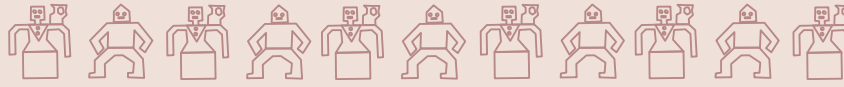
Şüurlu oxu

1 Cümlələrin ardıcılığını məzmunu görə müəyyən et.

- Cik-cik xanım toydan gəlini qaçırtıdı.
- Qarı nənə Cik-cik xanımın ayağından tikanı çıxartdı.
- Cik-cik xanım gəlini verib sazı aldı.
- Çoban çörəyi südə doğrayıb yedi.
- Cik-cik xanım qarı nənənin çörəyini götürüb uçdu.

2 Kimə qarşı münasibətdə Cik-cik xanım cığallıq etmədi?

- A) Padşaha qarşı B) Qarı nənəyə qarşı C) Aşığa qarşı

AZ DANIŞ, ÇOX İŞ GÖR

(nağıl)

Bir gün bir nəfər yolla gedirdi. Onun yolunun üstündə bir böyük daş var idi. Yolçu ucadan qışqırdı:

– Ey daş, çəkil yolumdan, sən mənə mane olursan!

Daş yerindən tərpənmədi. Yolçu daşa nə qədər dil tökdüsə, daş yerindən tərpənmədi ki, tərpənmədi.

Bu zaman bir atlı ora yaxınlaşdı. Yolçu ona dedi:

– Qardaş, nə olar, mənə kömək elə. Bu daşı yolumun üstündən götür.

Atlı atdan düşdü. Daşı yoğun kəndirlə sarıdı. Kəndiri atın boynuna bağlayıb atı sürdü. Daş yolun kənarına düşdü.

Yolçu dedi:

– Görürsən? Deyirlər ki, dünyada sözdən güclü heç nə yoxdur. Bayaقدan daşa dağdan ağır sözlər deyirəm. Onun isə heç vecinə də deyil.

– Elədir, – deyə atlı cavab verdi. – Ancaq gərək sözün də dəyərini biləsən. Hərdən boş-boş danışmaqдansa, işə keçmək lazımdır.

Söz ehtiyatı

1 Mənaca uyğun gələn ifadələr hansılardır?

1 dilini dinc qoymamaq

2 dil tapmaq

3 dilindən düşməmək

4 dilə tutmaq

A daim təkrar etmək

B yersiz danışmaq

C razı salmaq

Ç razılığa gəlmək

Şüurlu oxu

2 Hansı cümlələr mətnin məzmununa uyğun deyil?

1. Yol üstündə yekə bir daş var idi.
2. Yolçu yorulub daşın üstündə oturdu.
3. Atlı yolçuya kömək etmək qərarına gəldi.
4. Atlı daşı atın quyruğuna bağladı.
5. Yolçu atlıya təşəkkür etdi.

3 Hansı atalar sözü mətnin ideyasına uyğundur?

- A) Söz danışığıdan keçər.
- B) Əməlsiz sözdə təsir olmaz.
- C) Sözün düzünü zarafatla deyərlər.

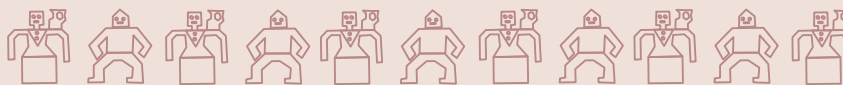
Dil qaydaları

4 Verilmiş söz birləşmələrinin tərkibindəki sözləri ad, əlamət, hərəkət bildirən sözlərə ayır.

*böyük daş, dağdan ağır, atı sürmək,
yoğun kəndir, sözdən güclü*

5 Cümlələrin sonuna uyğun gələn durğu işarələrini əlavə edərək dəftərinə köçür.

1. Nağıllar, adətən, hansı sözlərlə başlayır
2. Təmsilin qəhrəmanları heyvanlar və quşlar olur
3. Ah, güllər necə də gözəl açıb
4. Oyuna başlayanda sanama deyirlər
5. Bayatıda neçə misra olur

ƏKİNÇİ VƏ CANAVAR

(özbək xalq nağılı)

Bir əkinçi bütün günü işləyib yorulmuşdu. Odur ki sərin bir yerdə oturub çörək yeyirdi. Ondan bir az aralıda isə bir canavar maraqla əkinçiyə tamaşa edirdi. Əkinçi çörəyi elə iştahla yeyirdi ki, canavarın ağzı sulanırdı. Canavar əkinçiyə yaxınlaşıb soruşdu:

- Adam qardaş, nə yeyirsən?
- Çörək, – deyə əkinçi cavab verdi.
- **Çörək nədir. Mən heç çörək yeməmişəm. Ondan mənə də verərsənmi.**

Əkinçi çörəkdən bir parça kəsib canavara verdi. Canavar çörəyi yedi, ağzı dada gəldi. Dedi:

- Bəh-bəh, nə dadlıdır! Kaş mən də hər gün çörək yeyəydim.
- Əkinçi dedi:

- Nə olar, taxıl ək, becər, istədiyin qədər də çörək ye.

Əkinçinin sözləri canavarın xoşuna gəldi. Kişidən xahiş etdi ki, taxıl yetişdirməyi ona da öyrətsin. Əkinçi razı oldu. Dedi:

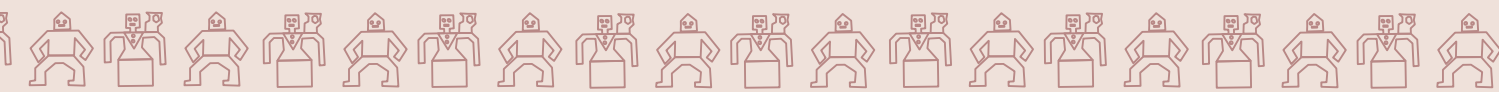
- Əvvəlcə yeri şumlamaq lazımdır...
- O saat çörək olacaq? – deyə canavar əkinçinin sözünü kəsdi.
- Yox! Arxasına qulaq as. Torpağı şumladıqdan sonra onu

yumşaltmaq,
daş-kəsəkdən
təmizləmək
lazımdır...

- Bundan sonra çörək olar, hə?

– Tələsmə! Payızda toxumu səp. Qışda toxum qarın altında qalacaq. Yazda taxıl göyərəcək. Ona su ver, alağ otlarından təmizlə, quşlardan qoru. Yayda isə...

– Vay-vay! Hələ qurtarmadı? Yox, yox! Daha bəsdir, adam qardaş! Görünür, mən çörək yeyə bilməyəcəyəm. Mən getdim.

Əkinçi güldü və dedi:

– Bəs sən elə bilirdin ki, çörək asanlıqla əmələ gəlir? Bilmirsən ki, işləməyən dişləməz?!

Şüurlu oxu

1 Canavarın xarakterinə uyğun olan sözləri seç.

qorxaq, zəhmətkeş, tənbel, cəsarətli, işgüzar, acgöz

2 Hansı atalar sözü mətnin məzmununa uyğundur?

A) Çörəyi ver çörəkçiyə, bir çörək də üstəlik.

B) İşlənməyən dəmir pas atar.

C) İstəyirsən bal-çörək, al əlinə bel-kürək.

Yazı

3 “Çörək necə əmələ gəlir” mövzusunda inşa yaz.

Dil qaydaları

4 Göy rənglə verilmiş abzasda hansı cümlələrdən sonra nöqtə deyil, sual işarəsi qoyulmalıdır?

5 Mətndə bəzi cümlələrin sonunda üç nöqtə qoyulub. Səncə, bu işarəni hansı hallarda qoyurlar?

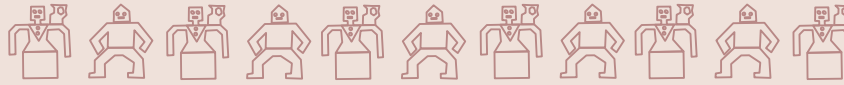
A) Cümlə müraciət ifadə edəndə.

B) Danışanın sözü yarımçıq qalanda.

C) Cümlə əmr, göstəriş ifadə edəndə.

6 Əlamət bildirən sözlərdən hansını “çörək” sözünə aid etmək olar? Həmin sözlərdən istifadə edərək söz birləşmələri yarat və cümlələrdə işlət.

*ətirli, yaşıl, dadlı, yumşaq, yaraşıqlı, ağıllı,
yumru, sərin, isti, mehriban*

CIRTDAN

(Azərbaycan xalq nağılı)

1

Biri vardı, biri yoxdu,
bir qarı vardı...

2

Bir gün qonşu uşaqlar
meşəyə odun yığmağa
gedirdilər...

3

Uşaqqlar meşəyə çatıb
başladılar odun yığmağa.
Gördülər ki, Cırtndan
odun yığmır. Dedilər:

4

Uşaqqlar Cırtndan üçün də
odun yığdılar. Sonra hərə
öz odun şələsini dalına aldı.
Cırtndan oturub ağlamağa
başladı:

Mətnin hər bir hissəsinin davamını tap və nağılı oxu.

A

– Ay Cırtndan, sən niyə odun yığmırsan?

Cırtndan cavab verdi:

– Nənəm məni sizə tapşırıb, mənim üçün də odun yığın.

B

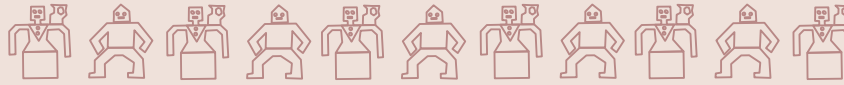
Bu qarının balaca bir nəvəsi vardı. Hamı onu Cırtndan deyə
çağırırdı.

C

Cırtndan da onlara qoşulub getmək istədi. Qarı uşaqları çağırıb
hərəsinə bir yağ yaxmacı verdi, tapşırırdı ki, Cırtndandan muğ-
ayət olsunlar.

Ç

– Nənəm məni sizə tapşırıb, mənim də odunumu götürün.
Uşaqqlar gördülər başqa əlac yoxdur, Cırtndanın da odununu
götürdülər.

5

Cırtan və yoldaşları
meşə ilə xeyli yol get-
dilər...

6

Uşaqlar işıq gələn
tərəfə gedib bir divin
evinə çatdılar...

Mətnin hər bir hissəsinin davamını tap və nağılı oxu.

D

– Hamı yatmış, Cırtan oyaq.
Div soruşdu:
– Cırtan, indi niyə yatırırsan?
Cırtan dedi:
– Hər gecə nənəm mənə çaydan xəlbirlə su gətirərdi.
Div bir xəlbir götürüb çaydan su gətirməyə getdi.

E

Axşam oldu, qaranlıq düşdü. Uşaqlar yolu azdılar. Gəlib
yolayrıcına çıxdılar. Gördülər ki, bir tərəfdən işıq gəlir, o biri
tərəfdə isə it hürür. Cırtan dedi:
– İt hürən tərəfə getsək, bizi it tutar. Gəlin işıq gələn tərəfə
gedək.

7

Gecədən xeyli keçmiş div uşaqlardan birini xəlvətcə yemək istədi. Yavaşca soruşdu:
– Kim yatmış, kim oyaq?
Qaranlıqda Cırt-
danın səsi gəldi:

8

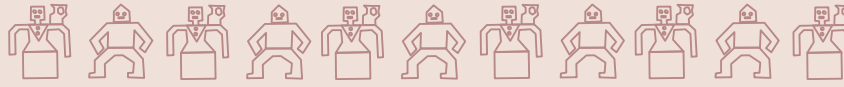
Bir az keçəndən sonra div yenə soruşdu:
– Kim yatmış, kim oyaq?
Yenə Cırt-
dan başını qaldırıb dedi:

ə

– Hamı yatmış, Cırt-
dan oyaq.
Div soruşdu:
– Cırt-
dan, niyə yatmırsan?
Cırt-
dan dedi:
– Nənəm mənə hər gecə yatmazdan qabaq qayğanaq yedirdərdi.
Div tez qayğanaq bişirib Cırt-
dana yedirdi ki, bəlkə, yata.

F

Div uşaqları görüb öz-özünə dedi: “Yaxşı oldu. Gecə onları yeyib qarnımı doyuraram”.
Div uşaqlara süfrə açdı, yemək yedirdib yatırdı.

Div xəlbiri nə qədər
suya salıb çıxardırdısa,
xəlbirdə su qalmırdı.

Div gedəndən sonra Cırtan tez yoldaşlarını oyadıb dedi:
– Bu div bizi yemək istəyir. Durun tez qaçaq.
Uşaqlar tez qalxıb qaçdılar, üzə-üzə çayın o biri sahilinə keçdilər.
Div uşaqları görüb istədi ki, o da çayı keçsin, amma keçə bilmədi.
Onda Cırtan divi səsləyib dedi:
– Get bir dəyirmandaşı tap, boynuna keçir. Onda çayı keçərsən.
Div Cırtanın sözünə inandı. Gedib bir dəyirmandaşı tapdı, boynuna keçirib özünü suya atdı. Elə oradaca boğulub öldü.

Söz ehtiyatı

1 Sözlərə uyğun izahları tap.

xəlbir

şələ

yaxmac

dəyirmandaşı

yolayrıcı

taxıl üyütmək üçün dəyirmi daş

üzərinə yağ çəkilmiş çörək parçası

yolların kəsişdiyi yer

taxılı zibildən təmizləmək üçün alət

odun və ya ot bağlaması

2 Cırtdan tənbel idi, yoxsa qoçaq?

- Mətdən Cırtdanın qoçaq olduğunu göstərən abzasları tap.
- Mətdən Cırtdanın tənbel olduğunu göstərən abzasları tap.

3 Nənəsi uşaqlara yağ yaxmacı vermişdi. Ona görə də Cırtdan tələb edirdi ki, uşaqlar onun əvəzinə odun daşsınlar. Cırtdanın bu hərəkətini necə qiymətləndirirsən?

4 Cümlələri tamamla.

1. Cırtdanın nənəsi uşaqlara yağ yaxmacı verib tapşırdı ki, ...
2. Div uşaqları görəndə sevindi, çünki ...
3. Cırtdan yatmamışdı, çünki ...
4. Div çayda boğulub öldü, ona görə ki ...

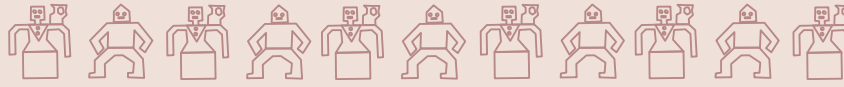
Nağıllarda hər hansı bir xalqın həyatı, dünyagörüşü, arzu və xəyalları əks olunur. Nağılların mövzusu çox zaman sehrli varlıqlar və hadisələrlə bağlı olur.

5 Nağıllarda tez-tez rast gəlinən ifadələri tamamla.

- Göydən üç alma düşdü, ...
- Az getdi, üz getdi, ...
- Altdan geyindi, ...

6 “Div” sözünə əlamət bildirən sözlər əlavə et. Bu ifadələrdən bir neçəsini cümlədə işlət.

7 Div, Cırtdan, yoldaş, nənə, it, odun sözlərində sait və samitləri müəyyən et. Hansı sözlərdə samitlərin sayı saitlərin sayından çoxdur?

YALANÇI ÇOBAN

1-ci hissə

Ucqar dağ kəndində bir çoban yaşayırdı. O hər gün səhər kənd camaatının qoyun-quzusunu yığib otarmağa aparır, bütün gününü qoyunlarla keçirirdi.

Bir gün çoban, həmişəki kimi, sürünü otarırdı. **1**. Ətrafda kəlmə kəsməyə bir adam yox idi. Qoyunlar da danışa bilmirdi ki, onlarla söhbət eləsin. Axırda çoban qərara gəldi ki, kənd camaatı ilə zara-fat etsin. Kəndin yaxınlığındakı təpənin üstünə çıxıb var gücü ilə qışqırdı:

– Ay camaat, köməyə gəlin! Sürüyə canavar girib!

Kəndlilər onun səsinə eşitdilər. Kimisi əlinə yaba, kimisi də balta alıb otlağa tərəf qaçdı. **2**.

Çoban çomağını əlinə alıb “Aldatdım, aldatdım” deyə-deyə oynamağa başladı.

Adamlar başlarını bulayıb narazı halda kəndə qayıtdılar.

Aradan bir neçə gün keçdi. Bir gün axşamüstü yenə təpənin başından çobanın səsi gəldi:

– Ay aman, imdad! Canavar qoyunu apardı!

Adamlar yenə də əllərinə keçəni götürüb təpənin o tayına qaçdılar. **3**.

Şüurlu oxu

1 Mətndəki mavi rəngli boşluqlara uyğun gələn cümlələri müəyyən et.

- Çoban yenə gülə-gülə onları lağa qoydu
- Gəlib gördülər ki, canavar-zad yoxdur
- O, çox darıxırdı

Şifahi nitq

2 Sən nağılı necə davam etdirərdin?

Dil qaydaları

3 Hansı bənddə söz birləşməsi yoxdur?

- A) ucqar dağ kəndi, kənd camaatı
- B) qoyun-quzu, axşamüstü
- C) çobanın səsi, tərəninin üstü

2-ci hissə

Bir müddət də keçdi. Günlərin bir günü çoban yenə qoyunları otarırdı. Birdən meşədən üç canavar çıxıb sürüyə hücum etdi. Başladılar əllərinə keçən qoyun-quzunu parçalamağa. Çoban gördü ki, canavarlarla bacarmayacaq. Kəndə tərəf qaçıb qışqırmağa başladı:

– Ay camaat, qoymayın! Canavar sürünü qırıb qurtardı!

Kənd camaatı həyət-bacada öz işi ilə məşğul idi. Adamlar səs gələn tərəfə baxdılar. Ancaq heç kim yerindən tərpənmədi. Onlar artıq çobana inanmırdılar. Beləcə, canavarlar sürünün axırına çıxdı.

Şüurlu oxu

4 Mətnin hissələrini adlandır. Hər hissə üçün plan tərtib et.

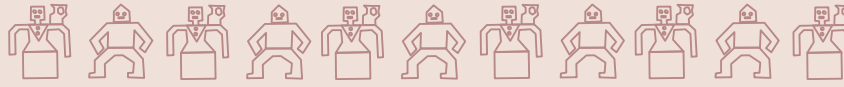
5 Mətnin ideyasına uyğun gələn atalar sözünü seç.

- A) Sürüdən ayrılan qoyunu qurd yeyər.
- B) Yalançının evi yandı, heç kəs ona inanmadı.
- C) Qurddan qorxan qoyun saxlamaz.

Dil qaydaları

6 Hansı cümlədə ad bildirən sözlərin sayı daha çoxdur?

- A) Kəndlilər onun səsini eşitdilər.
- B) Meşədən üç canavar çıxıb sürüyə hücum etdi.
- C) Çoban gördü ki, canavarlarla bacarmayacaq.

BABANIN NAĞILI

- Biri vardı, biri yoxdu, Sarıpapaq adında bir qız vardı.
- Yox!
- Hə, yadıma düşdü. Qırmızıpapaq. Bir gün anası onu çağırır deyir: “Al bu yağ yaxmacını, apar nənənə”.
- Aaa... Düz demirsən.
- Yaxşı, yaxşı. Qız meşə ilə gedəndə qarşısına bir div çıxır.
- Sən hər şeyi qarışdırdın.
- Hə, hə, canavar. Canavar soruşur: “Kim yatmış, kim oyaq?”
- Yox! Yox!
- Yaxşı da, bildim. Qız cavab verir: “Mənə qayğanaq bişir!”
- Heç də belə deyil.
- Doğru deyirsən! Tülkü isə deyir: “İstəyirsən, mən pendiri tən yarı bölüm”.
- Hansı tülkü, nə pendir? Ay baba, aləmi qarışdırdın. Sən heç nağıl danışa bilmirsən ki...

Söz ehtiyatı

1 Uyğunluğu müəyyən et.

1. Cırtıdan	A. Analığı onu təndirdə gizlətmişdi.
2. Buratino	B. Yoldaşlarını divdən xilas etdi.
3. Göyçək Fatma	C. Karlo ata taxtadan adam düzəltdi.
4. Məlikməmməd	Ç. Siçan bəy ondan küsdü.
5. Tıq-tıq xanım	D. Nənəsinə piroq aparırdı.
6. Qırmızıpapaq	E. Qardaşları onu quyuya salmışdılar.

Şüurlu oxu

2 Baba hansı nağılları qarışdırıb?

3 Səncə, baba nağılları yaddan çıxartdığına görə qarışdırıb, yoxsa nəvəsini yoxlayırdı?

Dil qaydaları

4 Nöqtələrin yerinə böyük və ya kiçik hərflərdən uyğun gələnini qoymaqla cümlələri dəftərinə köçür.

1. Müəllim ...ərgizin xəttini bəyəndi.
2. Güldandakı ...ərgiz güllərinin ətri otağı bürümüşdü.
3. Yarışda dostuma qələbə qazanmağı ...rzu etdim.
4. Məsələni hamıdan tez ...rzu həll etdi.

5 Hansı sözləri sətirdən-sətrə keçirmək olmaz?

dərs, kitab, ayaq, qapı, çanta, ana, saat, oyun, dost
Seçdiyiniz sözlərdən söz birləşmələri yarat və onları cümlədə işlət.

Nümunə: söz – *oyun*

söz birləşməsi – *gizlənqaç oyunu*

cümlə – *Biz bu gün həyətdə gizlənqaç oyunu oynadıq.*

6 Verilmiş hərəkət bildirən sözləri indiki, keçmiş, gələcək zamanda cümlələrdə işlət.

çağırmaq, soruşmaq, demək, bölmək, oxumaq, bilmək

1 Bölmədəki nağıllardan ən çox hansı xoşuna gəldi? Nə üçün?

2 Uyğunluğu müəyyən et.

Balaca Əhməd

Əkinçi və canavar

İki ayı balası

Az danış, çox iş gör

Yalançı çoban

Çox istəyən azdan da olar.

Əməlsiz sözdə təsir olmaz.

Ağıl yaşda deyil, başdadır.

Yalançı özünün düşmənidir.

Yayda tərləməyən qışda ac qalar.

3 Cümləni sözlərə ayır, durğu işarələrini qoy və ifadəli oxu.

Məlikməmməd və qardaşları az getdilər çox getdilər gəlib çatdılar bir quyunun başına.

4 Hansı atalar sözündə dörd cümlə var?

A) Yaz bitirir, yay yetirir, payız gətirir, qış aparır.

B) Yazda oynayır, gülər, qışda acından ölər.

C) Ölmə, eşşəyim, yaz gələr, yonca bitər.

5 Şeir parçasının hansı misrası söz birləşməsidir?

Gəlin bir ocaq çataq,
Bişirək asta-asta,
Duzlanmış göbələklər
Qoy ağlasın köz üstə.

Xəlil Rza

6 Əksmənalı hərəkət bildirən sözləri müəyyən et.

1 güləcək

2 tutacaq

3 danışacaq

4 başlayacaq

A susacaq

B qurtaracaq

C ağlayacaq

Ç buraxacaq

KƏPƏNƏK

Yaz səhəri idi. Göydə günəş yanırdı. Çəməndə rəngbərəng kəpənəklər uçurdu: ağ, sarı, qırmızı və qara.

Birdən böyük bir quş uçub gəldi. Kəpənəkləri tutub yemək istədi. Kəpənəklər qorxdular, çiçəklərin üzərinə qondular. Ağ kəpənək çobanyastığının, sarı kəpənək zəncirotunun, qırmızı kəpənək lalənin üstünə, qara kəpənək isə ağacın gövdəsinə qondu. Quş çəməndə xeyli uçdu, amma kəpənəkləri görmədi.

1 Hansı kəpənək çiçəyin üstünə qonmamışdı?

- A) sarı B) ağ C) qara

2 Nə üçün quş kəpənəkləri görmədi?

- A) Axşam olduğu üçün hava qaranlıq idi.
B) Kəpənəklər öz rənglərinə uyğun olan bitkilərin üzərinə qonmuşdular.
C) Kəpənəklər otların arasında gizlənmişdilər.

3 Şeirlərin növlərini müəyyənləşdir.

A) Bu qala bizim qala,
Həmişə bizim qala.
Tikmədim özüm qalam,
Tikdim ki, izim qala.

B) Bağda sürünər gəzər,
Az-az görünər gəzər.
Oxşayır bir yumağa,
Qorxuram əl vurmağa.

C) Qoxusu güldən gəlir,
Güldən, bülbüldən gəlir.
Balamın gül beşikdə
Yuxusu birdən gəlir.

4 “Milli dəyərlər” dedikdə nə başa düşürsən?

- 5 Novruz bayramı ilə bağlı xalqımızın hansı adət-ənənələrini bilirsən?
- 6 Şagirdin sinifdəki vəzifələri haqqında danış.
- 7 Sənin ailədə hansı vəzifələrin var? Ailədə vəzifə bölgüsü necə olmalıdır?
- 8 Növbəti sözü tap.

Cırtıdan	qayğanaq
Ayı balaları	pendir
Qırmızıpapaq	?

- 9 Lüğətdən istifadə edərək buraxılmış hərfləri əlavə et. Bu hərflərin sait və ya samit olduğunu müəyyənləşdir.
d...vrə, kərpi..., süz...əc, mara...lı, pəhri..., ...ıçaq, uldu...,
na...qaş, cəf...ə, kən..., d...vlət, əs...ər, di...çək, lö...hə,
nəq...rət, q...zet, m...bahisə
- 10 Verilmiş sözləri sətirdən-sətrə keçirilmə qaydasına uyğun olaraq dəftərinə yaz. Hansı sözləri sətirdən-sətrə keçirmək olmaz?

*pomidor, tor, şokolad, hökumət, aslan,
mübarək, sərçə, ovçu, ağıl, tutuquşu*

- 11 "Yaz" sözü hansı cümlədə hərəkət bildirən sözdür?
A) Yaz ayları bunlardır: mart, aprel, may.
B) Ev tapşırığını səliqəli yaz.
C) Yaz gələndə təbiət oyanır.
- 12 Hansı söz əlifbanın ilk hərfi ilə başlayır, son hərfi ilə bitir?
A) avaz B) alov C) alay

13 Boş xanada hansı söz olmalıdır?

Qoyun	sürü
İnək	naxır
At	?

14 Verilmiş sözlərə elə sözlər əlavə et ki, mürəkkəb sözlər yaransın. Mürəkkəb sözlərin yazılışına fikir ver.

bəzək, rəng, çoban, ot, asta, paltar

15 Xalq mahnılarından birinin adı söz birləşməsi ilə ifadə olunub.

- A) "Küçələrə su səpmişəm"
- B) "Sona bülbüllər"
- C) "Pəncərədən daş gəlir"

16 Verilmiş cümlələrdə əlamət bildirən sözlərin iştirak etdiyi söz birləşmələrini seç.

- 1. Qarğadan gözəl quş istədilər, balasını göstərdi.
- 2. Yaxşı at özünə qamçı vurdurmaz.
- 3. Yırtıq tor ilə balıq tutmaq olmaz.
- 4. İsti çörək təndirdən, minnəti yox pendirdən.
- 5. Artıq tamah daş yarar, daş qayıdar baş yarar.

17 Verilmiş sözlərdən cümlə düzəlt.

yaşadığı, Adam, təmiz, evi, saxlayar
 birimizin, hər, borcudur, Yaşillığı, qorumaq
 olmaz, Dənizə, atmaq, tullantılar
 qazlarla, çirkləndirmək, zəhərli, Havanı, olmaz
 həyat, borcluyuq, Biz, sağlam, təbiətə, üçün

18 Biri sənə təşəkkür etdikdə ona nə cavab verərsən?

- A) Dəyməz
- B) Üzr istəyirəm
- C) Zəhmət olmasa

*Rafiq Ələkbər oğlu İsmayılov
Gülşən Yasin qızı Orucova
Zahid Abdulla oğlu Xəlilov
Dilruba Nurəddin qızı Cəfərova*

AZƏRBAYCAN DİLİ

Ümumtəhsil məktəblərinin
2-ci sinfi üçün “Azərbaycan dili
(tədris dili kimi)” fənni üzrə dərslik
Bakı, “Altun kitab”, 2016

Nəşriyyatın ünvanı:
AZ1130, Bakı, Ə.Naxçıvani küçəsi – 15A
Telefon: (99412) 562-69-86; 562-69-88
www.altunkitab.az

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin mətbəəsində
hazır diapozitivlərdən çap olunmuşdur.

Kağız formatı 57x82¹/₈.
Ofset çapı. Ofset kağızı. Fiziki çap vərəqi 26,0.
Sifariş 48. Tiraj 65000. Pulsuz.

«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» MMC
Bakı, AZ 1052, F.Xoyski küç., 121^A